

**Τηλεόραση
9 & 16 Μαρτίου
1974**

**Télévision
9 & 16 Mars
1974**

Ζακ Λακάν

Το έντυπο δημιουργήθηκε από το Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου της Αθήνας και προορίζεται για αποκλειστική χρήση των μελών του Φόρουμ και της Σχολής Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου.

Document publié par le Forum de Psychanalyse du Champs Lacanien d'Athènes et destiné à l'usage interne aux membres du Forum et de l'École de Psychanalyse du Champs Lacanien.

ΖΑΚ ΛΑΚΑΝ

Τηλεόραση

9 & 16 Μαρτίου 1974

Το έντυπο δημιουργήθηκε από το Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου της Αθήνας και προορίζεται για αποκλειστική χρήση των μελών των Φόρουμ και της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.

Jacques Lacan

Télévision

9 & 16 mars 1974

Document publié par le Forum de Psychanalyse du Champ Lacanien d'Athènes et destiné aux membres des Forums et de l'École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, pour un usage interne.

Μετάφραση:

Ιωάννα Βισβίκη, Καλλιόπη Κουκουλάκη, Μαρία Κουκουμάκη

Δίγλωσση έκδοση

Πρωτότυπο γαλλικό κείμενο από τον ιστότοπο staferla
(<http://staferla.free.fr/Lacan/television.htm>) με την καθοδήγηση της
μαγνητοσκοπημένης συνέντευξης του Ζακ Λακάν στη γαλλική τηλεόραση το 1974
(<https://www.youtube.com/watch?v=EF-SElmdOY4>)

Αθήνα 2020

Traduction:

Ioanna Visviki, Calliope Koukoulakis, Maria Koukoumaki

Version bilingue

La source du texte original en français est le site staferla
(<http://staferla.free.fr/Lacan/television.htm>) ainsi que les deux émissions de Jacques
Lacan à la télévision française en 1974
(<https://www.youtube.com/watch?v=EF-SElmdOY4>)

Athènes 2020

JACQUES LACAN

Télévision

Samedi 9 Mars 1974

Je dis toujours la vérité, pas toute, parce que toute la dire, on n'y arrive pas. La dire toute, c'est impossible matériellement : ce sont les mots qui y manquent. C'est même par cet impossible que la vérité touche au réel.

—*Ici on est à la télé...*

Il n'y a pas de différence entre la télévision et le public devant lequel je parle depuis longtemps, ce qu'on appelle mon « séminaire » ...

—*Vraiment pas de différence ?*

Dans les deux cas il s'agit d'un regard. Un regard à qui je ne m'adresse dans aucun des deux cas, mais au nom de quoi - ce regard - au nom de quoi je parle. Qu'on ne croît pas pour autant que je parle à la cantonade.

ZAK ΛΑΚΑΝ

Τηλεόραση

Σάββατο 9 Μαρτίου 1974

Λέω πάντα την αλήθεια, όχι ολόκληρη, διότι δεν γίνεται να ειπωθεί ολόκληρη. Το να την πεις όλη, είναι εκ των πραγμάτων αδύνατο: λείπουν οι λέξεις. Και μάλιστα, η αλήθεια αγγίζει το πραγματικό μέσω αυτού του αδύνατου.

—*Εδώ είμαστε στην τηλεόραση...*

Δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην τηλεόραση και στο κοινό ενώπιον του οποίου μιλώ εδώ και καιρό, και αναφέρομαι στο «σεμινάριο» μου...

—*Αλήθεια, δεν υπάρχει διαφορά;*

Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για ένα βλέμμα. Ένα βλέμμα στο οποίο δεν απευθύνομαι σε καμία εκ των δύο περιπτώσεων, αλλά στο όνομα του οποίου – του βλέμματος– στο όνομα αυτού, μιλώ. Παρ'

C'est le cas de le dire. Je parle à ceux qui s'y connaissent, aux non idiots, aux analystes que je suppose être dans mon assistance. L'expérience prouve - même à s'en tenir au fait de l'attroupement, car c'est ça mon séminaire : l'attroupement - l'expérience prouve que ce que je dis intéresse beaucoup plus de gens que ceux que, avec quelque raison, j'y suppose analystes. Pourquoi dès lors parlerais-je ici d'un autre ton qu'à mon séminaire ?

L'INCONSCIENT

—« *L'inconscient* », quel drôle de mot !

Oui, je suis d'accord ! Enfin... Freud n'en a pas trouvé de meilleur, et maintenant c'est fait, y'a pas à y revenir. Ce mot a l'inconvénient d'être négatif, ce qui permet - et on ne s'en prive pas - d'y supposer *n'importe quoi au monde*, sans compter le reste. Je n'approuve pas, mais enfin tout de même, à chose jusque-là inaperçue, le nom de « *partout* » convient aussi bien que celui de « *nulle part* ». C'est pourtant chose fort précise.

Approchons : il n'y a d'inconscient - il faut poser ça - que chez l'être parlant. Chez les autres... tenons-nous en aux animaux, qui n'ont d'être - à proprement parler - d'être qu'à ce qu'ils soient nommés. Je ne dis pas qu'ils ne s'imposent pas du réel, ...mais chez les autres il y a de l'instinct par exemple, soit le savoir qu'implique semble-t-il leur survie, c'est ça l'instinct.

όλα αυτά, μη νομίσουμε ότι μιλώ στον αέρα. Όντως. Μιλώ σ' όσους είναι γνώστες του θέματος, στους μη ηλίθιους, στους αναλυτές που υποθέτω ότι βρίσκονται στο ακροατήριο μου. Η εμπειρία αποδεικνύει –ακόμα και αν αρκεστούμε στο γεγονός της συνάθροισης, διότι αυτό είναι το σεμινάριο μου: η συνάθροιση– η εμπειρία αποδεικνύει ότι αυτό που λέω ενδιαφέρει πολύ περισσότερους ανθρώπους από εκείνους που, δικαίως, υποθέτω ότι είναι αναλυτές. Γιατί λοιπόν να μιλήσω εδώ μ' άλλο ύφος απ' ό,τι στο σεμινάριό μου;

ΤΟ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ

—«*Το ασυνείδητο*», τι παράξενη λέξη!

Ναι, συμφωνώ! Τέλος πάντων, ο Φρόιντ δεν βρήκε καλύτερη και τώρα πάει έγινε, πιασγύρισμα δεν έχει. Αυτή η λέξη έχει το μειονέκτημα ότι είναι αρνητική, πράγμα που επιτρέπει να υποθέσει κανείς γι' αυτήν το οτιδήποτε –κι αυτό γίνεται κατά κόρον–, για να μην λογαριάσουμε τα υπόλοιπα. Δεν το εγκρίνω, αλλά τέλος πάντων, για κάτι που μέχρι τότε περνούσε απαρατήρητο, η λέξη «παντού» ταιριάζει το ίδιο καλά με τη λέξη «πουθενά». Είναι, όμως, κάτι πολύ συγκεκριμένο.

Ας εστιάσουμε: δεν υπάρχει ασυνείδητο παρά μόνο στα ομιλούντα όντα –η τοποθέτηση αυτή είναι αναγκαία. Στα άλλα.... ας σταθούμε στα ζώα, που –κυριολεκτικά– δεν έχουν *είναι*, δεδομένου ότι *είναι* μόνο και μόνο επειδή έχουν ονοματιστεί. Δεν λέω ότι δεν επιβάλλονται από το πραγματικό, ...αλλά στα άλλα υπάρχει ένστικτο, για παράδειγμα, δηλαδή η γνώση που, όπως φαίνεται, ενέχει

Encore après tout peut-on dire que ce n'est là que pour notre pensée, qui peut-être - à appeler ça instinct - est inadéquate. Restent les animaux en mal d'homme, on dit pour ça « d'hommes-tiques », et ben ceux-là, et pour cette raison très probablement, ceux-là des séismes les parcourent - au reste, courts - qui sont rapportables à l'inconscient.

Approchons. L'inconscient, *ça parle*, ce qui le fait dépendre du langage...

Λ'ÂME ET L'INCONSCIENT

—Je vous interromps : vous dites que l'animal, parce qu'il ne parle pas, n'a pas d'inconscient. Descartes, lui, disait que l'animal n'avait pas d'âme. Ça tendrait à prouver que l'inconscient ça n'est qu'une hypothèse, une supposition.

L'âme c'est une supposition aussi. Supposition de la somme - ça n'est pas rien qu'on puisse faire la somme, qu'on le suppose en tous cas - de la somme des fonctions du corps. En quoi c'est une supposition bien plus problématique que celle de l'inconscient.

Néanmoins supposons-la, parce qu'après tout c'est raisonnable à supposer. Ça s'est toujours supposé de la même voie : d'Aristote au nommé Von Uexküll. Retenez ce nom si vous n'en n'avez jamais entendu parler. Et puis que c'est encore ce que supposent - qu'ils le veuillent ou pas - les biologistes, les physiologistes. Donc l'âme

την επιβίωσή τους, αυτό είναι το ένστικτο.

Επίσης, μήπως θα μπορούσαμε να πούμε τελικά ότι αυτό ισχύει μόνο για τη σκέψη μας, η οποία πιθανόν να αποδεικνύεται ανεπαρκής ονομάζοντάς το ένστικτο; Απομένουν τα ζώα που έχουν ανάγκη τον άνθρωπο, υπάρχει όνομα γι' αυτά: κατοικανθρωπίδια¹, λοιπόν αυτά τα ζώα και πιθανότατα γι' αυτόν τον λόγο, τα διαπερνούν δονήσεις, –κατά τα άλλα σύντομες– που θα μπορούσαν να συσχετισθούν με το ασυνείδητο.

Πάμε λίγο πιο κοντά. Το ασυνείδητο, *αυτό μιλά*, γεγονός που το κάνει να εξαρτάται από τη γλώσσα...

Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ

—Σας διακόπτω: λέτε πως τα ζώα, επειδή δεν μιλούν, δεν έχουν κι ασυνείδητο. Ο Ντεκάρτ έλεγε πως τα ζώα δεν έχουν ψυχή. Αυτό θα αποδείκνυε ότι το ασυνείδητο δεν είναι παρά μόνο μια υπόθεση, μια εικασία.

Η ψυχή είναι, επίσης, μια εικασία. Εικασία του αθροίσματος –δεν είναι και λίγο το να μπορούμε να κάνουμε αυτό το άθροισμα, να το υποθέτουμε, εν πάση περιπτώσει– του αθροίσματος των λειτουργιών του σώματος. Λόγω αυτού, πρόκειται για εικασία πολύ πιο προβληματική από εκείνη του ασυνειδήτου.

Ωστόσο, ως την υποθέσουμε, επειδή, τέλος πάντων, είναι μια εύλογη υπόθεση. Αυτό υποθέταμε ανέκαθεν μέσω της ίδιας οδού: από τον Αριστοτέλη μέχρι τον επονομαζόμενο Φον Ίξκιλ. Συγκρατήστε αυτό το όνομα, αν δεν το έχετε ξανακούσει. Κι έπειτα, είναι κι αυτό που υποθέτουν οι βιολόγοι, οι φυσιολόγοι, – είτε το θέλουν, είτε όχι. Συνεπώς, η ψυχή είναι

est là. Bien.

Alors, je dis que le sujet de l'inconscient ne touche à *l'âme* que par le corps. Et ce qui est plus raide : d'y introduire - je dis : *par le corps* - la pensée. En quoi cette fois je contredis Aristote : l'homme ne pense pas avec son âme, comme il l'imagine là, le Philosophe. Comme il l'imagine : y'a qu'à le lire pour s'en apercevoir. L'homme pense de ce qu'une structure *découpe* son corps - et en rondelles qui n'ont rien à faire avec l'anatomie. Témoin : *l'hystérique*. Je pense que - tout de même ! - ça dit quelque chose à quelques-uns.

Cette *cisaille* certes vient aussi à l'âme, mais c'est en manière de conséquence, ça vient à l'âme avec... ce dont j'espère que - quand même ! - que quelques-uns ont quelque idée... à savoir *le symptôme obsessionnel* : ça c'est... c'est quand même là qu'on voit bien la différence entre *la pensée* et *l'âme*, parce que *l'âme*, de *cette pensée* on ne peut pas dire qu'elle n'en soit pas embarrassée comme un poisson d'une pomme, on ne peut pas dire qu'elle sache qu'en faire.

D'où il résulte - ce qui est stupéfiant - qu'il a fallu attendre pour le dire... ce que tout le monde sait en somme déjà : *la pensée* est dysharmonique, dysharmonique quant à *l'âme*.

Et le fameux νοῦς des grecs - il y a peut-être là quand même des professeurs qui m'entendent - le νοῦς grec est le mythe d'une complaisance de *la pensée* à *l'âme*... c'est bien ce qui se voit dans la théorie de la θεωρία que fait Aristote, d'une

εδώ παρούσα. Καλώς.

Λοιπόν, λέω πως το υποκείμενο του ασυνειδήτου δεν αγγίζει την ψυχή παρά μόνο μέσω του σώματος. Και κάτι πιο πέρα: επειδή εισάγει τη σκέψη στην ψυχή, –μέσω του σώματος, όπως λέω. Στο εν λόγω σημείο, αυτή τη φορά, αντιτίθεται στον Αριστοτέλη: ο άνθρωπος δεν σκέφτεται με την ψυχή του, όπως το φαντάζεται εκεί ο φιλόσοφος. Όπως το φαντάζεται: αρκεί να τον διαβάσει κανείς για να το αντιληφθεί². Ο άνθρωπος σκέφτεται, επειδή μια δομή τεμαχίζει το σώμα του –και μάλιστα σε ροδέλες που δεν έχουν καμία σχέση με την ανατομία. Μάρτυρας: η υστερική. Πιστεύω, τουλάχιστον, αυτό να λέει κάτι σε ορισμένους.

Βεβαίως, αυτό το σχίσσιμο φτάνει, επίσης, μέχρι την ψυχή, αλλά ως συνεπακόλουθο, φτάνει στην ψυχή μαζί με... εκείνο για το οποίο, –ελπίζω τουλάχιστον!– μερικοί να έχουν κάποια ιδέα... δηλαδή μαζί με το ιδεοψυχαναγκαστικό σύμπτωμα: εκεί βλέπουμε καλά τη διαφορά μεταξύ σκέψης και ψυχής, διότι η ψυχή μπορούμε να πούμε ότι είναι «ζαλωμένη» μ' αυτή τη σκέψη, όπως ένα ψάρι θα ζαλωνόταν ένα μήλο, δεν μπορούμε να πούμε ότι ξέρει και τι να το κάνει.

Εξού και συμπεραίνεται, –πράγμα καταπληκτικό– ότι έπρεπε να περιμένουμε για να το πούμε... αυτό που τελικά όλος ο κόσμος ξέρει ήδη: υπάρχει δυσαρμονία, δυσαρμονία μεταξύ σκέψης και ψυχής.

Και ο περίφημος νοῦς των Ελλήνων – μπορεί να με ακούν και καθηγητές τώρα– ο ελληνικός νοῦς είναι ο μύθος μιας συγκατάβασης της σκέψης προς την ψυχή... αυτό φαίνεται, όντως, στην αριστοτελική θεωρία³, μιας συγκατάβασης που θα ήταν σύμμορφη με τον κόσμο, τον κόσμο *Umwelt*,

complaisance qui serait conforme au monde, au monde *Umwelt*, pour s'exprimer comme le Von Uexküll dont je vous parlai tout à l'heure, au monde dont l'âme est tenue - dans une certaine supposition de l'âme - dont l'âme est tenue pour être *le reflet*.

Alors que ce monde, ce monde - je le dis - n'est que le fantasme qui se soutient d'un certain type de pensées. Bien sûr que c'est une *réalité*, mais dont y'a pas de raison de lui donner un tel privilège à ce mot « *réalité* », qui d'ailleurs lui-même présente une certaine ondulation, un tel privilège que nous ne puissions pas le considérer comme une grimace du réel.

LA GUÉRISON

—Et quand on vient vous trouver, vous psychanalyste, c'est pour aller mieux, et dans ce monde que vous réduisez allègrement au fantasme. La guérison, vous considérez que c'est un fantasme aussi ?

La guérison, c'est une demande qui part de la voix du souffrant, d'un qui souffre de son corps ou de sa pensée. L'étonnant est *qu'il y ait réponse*, et que cette réponse de tout temps dans la médecine, la médecine ancienne tout au moins, qui de tout temps dans la médecine, ait fait mouche par des mots.

Comme était-ce avant que fût repéré l'inconscient ? Eh ben c'était pareil : la médecine faisait mouche dans une grande part de son champ, avec des mots. Ce qui prouve qu'une *pratique* n'a pas besoin d'être

για να εκφραστούμε όπως αυτός ο Φον Ίξκιλ στον οποίο μόλις αναφέρθηκα, με τον κόσμο του οποίου η ψυχή θεωρείται –σε μια κάποια υπόθεση της ψυχής– του οποίου η ψυχή θεωρείται ότι είναι η αντανάκλαση.

Ενώ αυτός ο κόσμος, αυτός ο κόσμος – λέγω– δεν είναι παρά μόνο η φαντασίωση που υποστηρίζεται από έναν συγκεκριμένο τύπο σκέψεων. Σίγουρα, είναι μια πραγματικότητα, στην οποία όμως δεν υπάρχει λόγος να αποδώσουμε ένα τέτοιο προνόμιο, στη λέξη «πραγματικότητα» δηλαδή, και η οποία άλλωστε παρουσιάζει έναν συγκεκριμένο κυματισμό, ένα προνόμιο τέτοιο ώστε να μην μπορούμε να τη θεωρήσουμε γκριμάτσα του πραγματικού.

Η ΙΑΣΗ

—Κι όταν ερχόμαστε να σας βρούμε, εσάς τον ψυχαναλυτή, είναι για να γίνουμε καλά και μάλιστα μέσα σ' αυτόν τον κόσμο τον οποίο με χαρά ανάγετε στη φαντασίωση. Η ίαση νομίζετε ότι είναι κι αυτή μια φαντασίωση;

Η ίαση είναι ένα αίτημα που ξεκινά απ' τη φωνή του πάσχοντος, κάποιου που υποφέρει από το σώμα ή τη σκέψη του. Το εντυπωσιακό είναι ότι υπάρχει απάντηση κι αυτή η απάντηση ανέκαθεν στην ιατρική, τουλάχιστον στην αρχαία ιατρική, επιτυγχάνεται με λόγια.

Πώς ήταν, άραγε, πριν εντοπίσουμε το ασυνείδητο; Ε, λοιπόν ήταν το ίδιο: η ιατρική επετύγχανε σ' ένα μεγάλο μέρος του πεδίου της με λόγια. Πράγμα που αποδεικνύει ότι μια πρακτική δεν χρειάζεται να αποσαφηνιστεί για

éclairée pour opérer.

να επενεργήσει.

PSYCHANALYSE ET PSYCHOTHÉRAPIE

—Soit ! Mais qu'est-ce qui fait alors précisément la différence de la psychanalyse et de la psychothérapie, qui toutes deux agissent par des mots ?

C'est en effet une question à laquelle il faut répondre. Il faut partir *du fait de l'inconscient*. Dans la mesure où *l'inconscient* y est intéressé, *l'inconscient* tel que je le formule, il y a *deux versants* que nous livre *la structure*. *La structure c'est le langage*.

Faites bien attention ici, parce que ce n'est pas ce à quoi vous vous attendez. Le versant du sens - premier versant - c'est celui dont on croirait que c'est le versant de l'analyse : l'analyse qui nous déverse du sens à flot, pour le bateau sexuel.

Oui... Y'a un ennui, c'est que ce qui frappe, c'est - et Dieu sait si Freud y a insisté - c'est que ce *sens* se réduise au *non-sens* : au *non-sens du rapport sexuel*, lequel est patent, et de toujours, dans rien d'autre que *les dits de l'amour*, tout ce qui se dit là, on ne sait jamais si c'est pas du déconnage, c'en est patent au point d'en être hurlant : et c'est ce qui donne une haute idée de l'humaine pensée.

En plus y'a du *sens* qui se fait prendre pour « *le bon sens* », et par-dessus le marché pour « *le sens commun* », c'est le sommet du *comique*, à ceci près tout de même que le *comique* ne va pas sans le

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

—Ας είναι! Όμως, ποιά είναι ακριβώς η διαφορά μεταξύ ψυχανάλυσης και ψυχοθεραπείας, εφόσον και οι δύο ενεργούν με λόγια;

Είναι πράγματι μια ερώτηση που πρέπει να απαντηθεί. Πρέπει να ξεκινήσουμε απ' το γεγονός του ασυνειδήτου. Στο βαθμό που εμπλέκεται το ασυνείδητο, το ασυνείδητο όπως εγώ το διατυπώνω, υπάρχουν δύο πλευρές που η δομή μας παραδίδει. Η δομή είναι η γλώσσα.

Προσέξτε καλά εδώ, γιατί δεν είναι αυτό που περιμένετε. Η πλευρά του νοήματος – πρώτη πλευρά– είναι εκείνη για την οποία θα τείναμε να πιστεύουμε ότι είναι η πλευρά της ανάλυσης: της ανάλυσης που μας περιλουζει με νόημα ως προς τη σεξουαλική κοινοτοπία.

Ναι, υπάρχει ένα πρόβλημα, εδώ, κι αυτό είναι που προκαλεί εντύπωση, –ένας Θεός ξέρει πόσο επέμεινε ο Φρόιντ σ' αυτό το σημείο– ότι δηλαδή αυτό το νόημα ανάγεται στο μη-νόημα: στο μη-νόημα της διάφυλης σχέσης το οποίο καθίσταται προφανές και μάλιστα ανέκαθεν, και ιδιαιτέρως στα λεγόμενα της αγάπης, όπου ό,τι λέγεται, δεν ξέρει ποτέ κανείς αν πρόκειται για μαλακίες ή όχι, κι είναι τόσο προφανές, σε σημείο που να κραυγάζει: και μια υψηλή ιδέα αναδύεται της σκέψης της ανθρώπινης.

Επιπλέον, υπάρχει νόημα που περνιέται για «την ορθή λογική» και πόσο μάλλον για «την κοινή λογική», πρόκειται για το αποκορύφωμα του κωμικού, μόνο που το κωμικό πάει παρέα με τη γνώση –που την αντιλαμβανόμαστε μέσα

savoir - sensible, sensible dans ce qu'il énonce - le savoir du *non-rapport* [sexuel] qui est dans le coup, dans le coup du sexe. C'est là que notre dignité prend son relais, voire sa relève : le *bon sens* représente ce qui opère dans la *suggestion*, la *comédie* représente le *rire*. Est-ce à dire qu'ils suffisent, outre qu'ils soient peu compatibles ? C'est là que la psychothérapie - quelle qu'elle soit - tourne court. Non qu'elle n'exerce pas quelque *bien*, mais temporaire et qui ramène au pire.

LE VERSANT DE L'ANALYSE

L'inconscient - soit quoi ? L'insistance dont se manifeste le désir, ce qui veut dire la *répétition* de ce qui s'y demande - l'inconscient nous rappelle qu'au *versant du sens* - pour conclure - l'étude du langage oppose le *versant du signe*.

Comment même le *symptôme* - ce qu'on appelle tel dans l'analyse - n'a-t-il pas là tracé la voie ?

Comment a-t-il fallu Freud pour que simplement d'être docile à l'*hystérique*, il en vienne à lire les *rêves*, les *lapses*, voire les *mots d'esprit*, comme on déchiffre un message *chiffré* ?

—*Ce que vous venez de dire : « lire les rêves, les lapsus, et les mots d'esprit, comme on déchiffre un message chiffré » c'est Freud qui dit ça, ou Lacan ?*

σ' αυτό που εκφέρει (το κωμικό)— τη γνώση της μη (διάφυλης) σχέσης που βρίσκεται μέσα στα πράγματα, στα πράγματα του φύλου. Και εδώ, η αξιοπρέπειά μας, όχι μόνο έρχεται να πάρει τη σκυτάλη, αλλά και αναλαμβάνει καθήκοντα: η *ορθή λογική* αναπαριστά αυτό που επενεργεί στην υποβολή, η κωμωδία αναπαριστά το γέλιο. Πέραν του ότι είναι ελάχιστα συμβατά, αυτό σημαίνει ότι επαρκούν; Σ' αυτό το σημείο, η ψυχοθεραπεία, όποια κι αν είναι, φτάνει σε αδιέξοδο. Όχι ότι δεν επιφέρει ένα κάποιο όφελος, αλλά (αυτό είναι) παροδικό και οδηγεί στο χειρότερο.

Η ΣΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Το ασυνείδητο, δηλαδή τι; Η επιμονή με την οποία εμφανίζεται η επιθυμία, που σημαίνει επανάληψη αυτού που εκεί αιτείται —το ασυνείδητο μας υπενθυμίζει ότι η μελέτη της γλώσσας —για να καταλήξουμε— αντιπαραβάλλει στη σκοπιά του νοήματος τη σκοπιά του σημείου.

Και πώς γίνεται, στο σημείο αυτό, το σύμπτωμα —αυτό που στην ανάλυση αποκαλούμε σύμπτωμα— να μην έχει ήδη ανοίξει τον δρόμο;

Και γιατί έπρεπε να εμφανιστεί ο Φρόιντ που όντας απλά υπάκουος στην υστερική, κατάφερε να διαβάσει τα όνειρα, τις παραδρομές, ακόμα και τα ευφυολογήματα, όπως ακριβώς αποκωδικοποιούμε ένα κωδικοποιημένο μήνυμα;

—*Αυτό που μόλις είπατε: «κατάφερε να διαβάσει τα όνειρα, τις παραδρομές και τα ευφυολογήματα, όπως αποκωδικοποιούμε ένα κωδικοποιημένο μήνυμα», ο Φρόιντ το λέει αυτό ή ο Λακάν;*

Allez, allez aux textes de Freud, répartis dans trois livres qui s'appellent :

-*La science des rêves*

-*La Psychopathologie de la vie quotidienne*,

-et ce qu'on a traduit « *Le mot d'esprit* », le Witz.

Vous y lirez qu'il ne s'agit de rien d'autre que d'un déchiffrement de *dit-mension* signifiante pure.

À savoir que commence toujours par le fait d'un de ces phénomènes - je parle *des rêves, des lapsus, des mots d'esprit* - naïvement articulés :

- « *articulés* » : ça veut simplement dire verbalisés,

- « *naïvement* » : verbalisés selon la logique vulgaire, l'emploi de la langue reçue.

Et puis, et puis après c'est à progresser dans un tissu *d'équivoques, de métaphores, de métonymies*, que Freud évoque une *substance*, un mythe fluide qu'il intitule la *libido*. Mais ce qu'il opère réellement là, sous nos yeux fixés au texte, c'est une *traduction* dont se démontre que la *jouissance*, que Freud suppose au terme de « *processus primaire* », c'est dans les *défilés logiques* où il nous mène avec tant d'art, qu'elle consiste.

EXEMPLE

C'est ce qui permet à Freud, en partant de « *Je ne l'aime pas* », et en lui donnant tout un jeu *grammatical* :

- « *C'est pas moi qu'il aime* », « *C'est pas moi qui l'aime* »

Ανατρέξτε στα κείμενα του Φρόιντ που έχουν ταξινομηθεί σε τρία βιβλία που ονομάζονται:

–*Η επιστήμη των ονείρων*⁴

–*Η ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής*⁵

–κι αυτό που μεταφράστηκε ως «*Το ευφυολόγημα*»⁶, το Witz.

Εκεί, θα διαβάσετε ότι δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για αποκωδικοποίηση μιας καθαρά σημαίνουσας διάστασης λεχθέντος⁷.

Δηλαδή, πάντοτε, αρχίζει με την ανάδυση ενός εξ' αυτών των φαινομένων –αναφέρομαι στα όνειρα, τις παραδρομές, τα ευφυολογήματα– αφελώς αρθρωμένων:

–«*αρθρωμένων*»: αυτό θα πει απλώς λεκτικοποιημένων

–«*αφελώς*»: λεκτικοποιημένων σύμφωνα με τη λαϊκή λογική, την παραδεκτή χρήση της ηγλώσσας⁸.

Κι έπειτα, προχωρώντας σ' ένα πλέγμα αμφισημιών, μεταφορών και μετωνυμιών, ο Φρόιντ επικαλείται μια ουσία, έναν ρευστό μύθο που αποκαλεί λίμπιντο. Αλλά αυτό που πραγματικά κάνει εδώ, μπροστά στα προσηλωμένα στο κείμενο μάτια μας, είναι μια μετάφραση με την οποία αποδεικνύεται ότι η απόλαυση, που ο Φρόιντ υποθέτει με τον όρο «*πρωτογενής διαδικασία*», συνίσταται στις λογικές ακολουθίες όπου με τόση μαεστρία μας οδηγεί.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Τούτο επιτρέπει στον Φρόιντ να ξεκινά από το «*Δεν τον αγαπώ*» και να του προσδίδει ένα γραμματικό παιχνίδι:

–«*Δεν είμαι εγώ αυτός που εκείνος αγαπά*», «*Δεν είμαι εγώ που τον αγαπώ*»

- Ou bien : « *Je ne l'aime pas, lui, je l'aime, elle* »,
- Ou bien : « *C'est pas lui qui m'aime* »,
- Ou bien : « *C'est elle qui m'aime* ».

Ajoutez l'inversion d'« *aimer* » en « *haïr* »... Ben c'est par là que passe Freud pour toute une répercussion qui vient... qui va très loin dans la série que je viens de nommer : *névrose, perversion, ou psychose*.

CE QUE FREUD DÉCOUVRE DANS L'INCONSCIENT

—*Pour répéter : « dimension signifiante, défilé logique, jeu grammatical »... N'est-ce pas enfin éliminer de la découverte de Freud : la sexualité, tout simplement ?*

Ce que Freud découvre dans l'inconscient - je n'ai tout à l'heure pu qu'inviter à ce qu'on aille voir dans ses écrits si je dis juste - c'est bien autre chose que de s'apercevoir qu'en gros on peut donner *un sens sexuel* à tout ce qu'on sait, parce que ça, ça s'est fait depuis toujours, c'est même là-dessus que le mot « *connaître* » prête à la métaphore bien connue, et c'est ce que Jung a cru que Freud annonçait. C'est une erreur.

C'est le *réel* qui permet de dénouer effectivement ce dont *le symptôme* consiste, à savoir *un nœud de signifiants*.

Nouer et dénouer n'étant pas ici des métaphores, mais bien à prendre comme ces nœuds qui se construisent réellement à

- Είτε: «Δεν αγαπώ αυτόν, αγαπώ αυτήν»
- Είτε: «Δεν είναι εκείνος που μ' αγαπά»
- Είτε: «Εκείνη είναι που μ' αγαπά»

Κάντε τώρα την αντιστροφή από το «αγαπώ» στο «μισώ»... Απ' αυτό το σημείο περνά ο Φρόιντ μ' όλον αυτόν τον αντίκτυπο που ακολουθεί.... που φτάνει πολύ μακριά στη σειρά που μόλις κατονόμασα: νεύρωση, διαστροφή, ή ψύχωση.

ΤΙ ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΕΙ Ο ΦΡΟΪΝΤ ΣΤΟ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ

—*Και επαναλαμβάνουμε: «σημαίνουσα διάσταση, λογική ακολουθία, γραμματικό παιχνίδι»... Μήπως, έτσι απλά, δεν εξαλείφεται τελικά η σεξουαλικότητα απ' την ανακάλυψη του Φρόιντ;*

Αυτό που ο Φρόιντ ανακαλύπτει στο ασυνείδητο –μόλις πριν σας κάλεσα να ανατρέξουμε στα γραπτά του, για να δούμε αν λέω αλήθεια– είναι εντελώς άλλο πράγμα από το ν' αντιλαμβανόμαστε ότι, χοντρικά, μπορούμε να προσδώσουμε σεξουαλικό νόημα σε ό,τι γνωρίζουμε, γιατί αυτό γινόταν πάντα εκεί ακριβώς η λέξη «ξέρω⁹» προσφέρεται στη γνωστή μεταφορά και ο Γιούνγκ θεώρησε ότι αυτό ανακοίνωνε ο Φρόιντ. Πρόκειται για σφάλμα.

Το πραγματικό μας επιτρέπει να λύσουμε αποτελεσματικά αυτό από το οποίο συγκροτείται το σύμπτωμα, δηλαδή έναν κόμβο σημαινόντων.

Λύνω και δένω δεν είναι εδώ μεταφορές, αλλά οφείλουμε να τα εκλαμβάνουμε ως τους κόμβους εκείνους που κατασκευάζονται

faire chaîne de la matière signifiante. Car ces chaînes n'ont pas de sens mais du jouis-sens, à écrire comme vous voulez, conformément à l'équivoque qui fait la loi du signifiant.

Je pense avoir donné une autre portée que ce qui traîne de confusion courante, *au recours qualifié qu'est la psychanalyse. Voilà.*

LA JOUISSANCE

—Il y a aujourd'hui une rumeur qui dit la chose suivante : « Si on jouit si mal c'est qu'il y a répression sur le sexe... » et on ajoute « ...c'est la faute premièrement à la famille, deuxièmement à la société, et particulièrement au capitalisme ».

Ça, c'est une question - me suis-je laissé dire, parce que vos questions, ben j'en parle - une question qui pourrait s'entendre de votre désir de savoir comment y répondre vous-même, à l'occasion.

Soit : si elle vous était posée, -par une voix plutôt que par une personne, -une voix à ne se concevoir que comme provenant de la télé, -une voix qui n'ex-siste pas, ce de ne rien dire, la voix pourtant, au nom de quoi, moi, je fais *ex-sister* cette réponse, qui est interprétation.

À dire crûment : vous savez que j'ai réponse à tout, moyennant quoi vous me prêtez la question : vous vous fiez au proverbe qu'on ne prête qu'au riche. Avec raison. Qui ne sait que c'est du discours analytique que j'ai fait fortune ? En quoi je

πραγματικά με το να δημιουργούν αλυσίδα από τη σημαίνουσα ύλη. Διότι αυτές οι αλυσίδες δεν έχουν νόημα, αλλά νόημα που απολαμβάνεται [απολαυσο-νόημα], γράψτε το όπως θέλετε, σύμφωνα με την αμφισημία που αποτελεί τον νόμο του σημαίνοντος.

Πιστεύω ότι έδωσα μια άλλη διάσταση στην έγκυρη καταφυγή που είναι η ψυχανάλυση, έναντι της τρέχουσας σύγχυσης που κυκλοφορεί. Ορίστε.

Η ΑΠΟΛΑΥΣΗ

—Υπάρχει σήμερα μια φήμη που λέει το εξής πράγμα: «Ο λόγος που απολαμβάνουμε τόσο άσχημα είναι η σεξουαλική καταπίεση...» και προσθέτουν «...κατά πρώτον, φταίει η οικογένεια, κατά δεύτερον, η κοινωνία και ειδικότερα, ο καπιταλισμός».

Να μια ερώτηση –μου τη μετέφεραν, επειδή εμένα με απασχολούν τα ερωτήματά σας– μια ερώτηση που αντανακλά τη δική σας επιθυμία να μάθετε πώς να την απαντήσετε, επί της ευκαιρίας, εσείς ο ίδιος.

Δηλαδή αν την ερώτησή σας την έθετε μια φωνή και όχι ένα πρόσωπο:

–μια φωνή που θα προερχόταν μόνο απ' την τηλεόραση,

–μια φωνή που δεν εξ-υπάρχει¹⁰, δηλαδή κάτι της τάξης του να μην λέγεται τίποτα, φωνή όμως, στο όνομα της οποίας εγώ κάνω να εξ-υπάρχει αυτή η απάντηση, που είναι ερμηνεία.

Για να το πούμε ωμά: ξέρετε πως έχω απάντηση για όλα και γι' αυτό μου υποβάλετε την ερώτηση: ακολουθείτε το ρητό που λέει ότι δεν υποβάλουμε σε δανεισμό παρά μόνο τον πλούσιο. Δικαίως. Και ποιος δεν ξέρει ότι έκανα περιουσία από τον αναλυτικό λόγο; Ως

suis un *self-made man*. Il y en a eu d'autres, mais pas de nos jours.

προς αυτό είμαι αυτοδημιούργητος, ένας *self-made man*. Έχουν υπάρξει κι άλλοι, αλλά όχι στις μέρες μας.

REFOULEMENT → RÉPRESSION

—*Bon ! Écoutez... S'il y a refoulement c'est qu'il y a répression.*

Freud n'a jamais dit ça, il n'a jamais dit que *le refoulement* provenait de la *répression*. *La censure* c'est pas du tout ça, c'est autre chose. Il n'a pas dit que - prenons ça pour faire image n'est-ce pas - que la castration, ce soit dû à « papa » qui brandisse à son moutard qui se tripote un peu n'est-ce pas : « *On te la coupera, sûr, si tu remets ça* ».

C'est pourtant naturel que ça lui soit venu à la pensée, à Freud, mais il n'a fait qu'en partir pour l'expérience - l'expérience à entendre de ce qui la définit dans le discours analytique - je dirais même qu'à mesure qu'il y avançait, il penchait plus vers l'idée que le refoulement était premier.

C'est dans l'ensemble la bascule - bascule heureuse celle là - de la seconde topique. La *gourmandise* dont il dénote le *surmoi* est structurale, non pas *effet* de la civilisation, mais *malaise, symptôme, dans la civilisation*.

De sorte qu'il y a lieu de revenir sur les preuves, à partir de ce que ce soit le refoulement qui produise la répression.

ΑΠΩΘΗΣΗ → ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ

—*Καλώς! Ακούστε... Αν υπάρχει απώθηση σημαίνει ότι υπάρχει καταστολή.*

Ο Φρόιντ δεν είπε ποτέ κάτι τέτοιο, ποτέ δεν είπε ότι η απώθηση προέρχεται από την καταπίεση. Η λογοκρισία δεν είναι διόλου αυτό, είναι κάτι άλλο. Δεν είπε –ας πάρουμε το εξής για να έχουμε μια εικόνα– ότι ο ευνουχισμός οφείλεται στον «μπαμπά» ο οποίος φοβερίζει το πιτσιρίκι του που πασπατεύεται λιγουλάκι: «θα στο κόψουμε, σίγουρα, αν το ξανακάνεις».

Φυσικό είναι ο Φρόιντ να το σκέφτηκε, ωστόσο γι' αυτόν αποτέλεσε απλά την αφετηρία της εμπειρίας –της εμπειρίας σύμφωνα με ό,τι την ορίζει στον αναλυτικό λόγο– θα έλεγα μάλιστα ότι όσο προχωρούσε σ' αυτήν την εμπειρία, έτεινε περισσότερο προς την ιδέα ότι η απώθηση προηγείται.

Συνολικά, αυτό είναι το συμπέρασμα – ευτυχές συμπέρασμα– της δεύτερης τοπικής. Η *λαιμαργία* που αποδίδεται στο *υπερεγώ* είναι δομική, δεν είναι *επίπτωση* του πολιτισμού, αλλά *δυσφορία, σύμπτωμα, μέσα στον πολιτισμό*.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, υπάρχει σοβαρός λόγος να ανατρέξει κανείς στις αποδείξεις, σύμφωνα με τις οποίες η απώθηση είναι που παράγει την καταστολή.

FAMILLE, SOCIÉTÉ

—Si je comprends bien ce que vous dites, ça veut dire que la famille et la société elle-même, sont pour vous des effets du refoulement.

Bah oui... Bah oui ! Pourquoi est-ce qu'elles le seraient pas, la famille et la société, des effets à s'édifier du *refoulement* ? Pourquoi pas ? La société et la famille, chez l'être parlant, ça me paraît pas du tout frappant que ça ressemble aux autres sociétés d'autres animaux. Ça se pourrait bien... Ça se pourrait bien de ceci, qui fait son spécifique à cet être parlant, que l'inconscient *ex-siste*, se motive de la structure, soit du langage.

Freud élimine si peu cette solution que... qu'après tout c'est pour en trancher qu'il s'acharne sur le cas de *l'Homme aux loups*, à qui ça ne réussit pas mieux pour ça. C'est un ratage. Bon, ratage du cas, mais en somme de peu, auprès de sa réussite : celle d'établir le réel des faits. L'ennui c'est que ce réel ça ne s'établit pas d'un seul cas, et même dans ce cas ça reste énigmatique.

Oui... Évidemment, faudra la poser la question de savoir si après tout cette énigme c'est pas au discours analytique lui-même, comme institution, qu'il faut l'attribuer. Ça peut se concevoir. On peut aussi penser que ça peut avoir un résultat qui aille plus loin. Car si ça en reste là, bien

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ

—Αν καταλαβαίνω καλά αυτό που λέτε, αυτό θα πει πως, για εσάς, η οικογένεια και η ίδια η κοινωνία είναι επιπτώσεις της απώθησης.

Μα ναι... μα ναι! Και γιατί να μην είναι η οικογένεια και η κοινωνία επιπτώσεις που κατασκευάζονται απ' την απώθηση; Γιατί όχι; Δεν μου κάνει εντύπωση ότι στο ομιλούν ον η κοινωνία και η οικογένεια μοιάζουν με τις άλλες κοινωνίες άλλων ζώων. Θα μπορούσε... Θα μπορούσε λόγω του ότι εκείνο που αποτελεί την ιδιαιτερότητα αυτού του ομιλούντος όντος είναι ότι το ασυνείδητο εξ-υπάρχει, αιτιολογείται από τη δομή, δηλαδή από τη γλώσσα.

Ο Φρόιντ απομακρύνεται ελάχιστα απ' αυτή τη λύση, τόσο που... εντέλει για να καταλήξει οριστικά, καταπιάνεται μανιωδώς με την περίπτωση του ανθρώπου με τους λύκους, όπου παρόλα αυτά το εγχείρημα δεν έτυχε και της καλύτερης έκβασης. Πρόκειται για αποτυχία. Τέλος πάντων, αποτυχία της περίπτωσης, τελικά μικρή μπροστά στην επιτυχία της, η οποία είναι να στοιχειοθετηθεί το πραγματικό των γεγονότων. Το πρόβλημα είναι ότι αυτό το πραγματικό δεν στοιχειοθετείται μόνο από μια περίπτωση και μάλιστα, στη συγκεκριμένη περίπτωση, παραμένει αινιγματικό.

Ναι... προφανώς θα πρέπει να θέσουμε το ερώτημα για να μάθουμε αν, τέλος πάντων, θα πρέπει να αποδώσουμε αυτό το αίνιγμα στον ίδιο τον αναλυτικό λόγο ως θεσμό. Αυτό μπορούμε να το συλλάβουμε. Θα μπορούσαμε επίσης να σκεφτούμε πως αυτό μπορεί να έχει ένα αποτέλεσμα μεγαλύτερης εμβέλειας. Διότι

sûr point d'autre recours que le projet de la science pour venir à bout de la sexualité : j'ai dit « projet » parce que la sexologie, c'est un fait que ça reste strictement à l'état de projet. C'est pas parce que Freud y insiste, après tout il s'en remettait là, ce qui se conçoit... C'était tout de même une confiance des plus gratuites, même pour lui. Ce qui en dit beaucoup sur son éthique.

—Écoutez... C'est vraiment pas gai ce que vous dites là ! Il y a quand même un certain nombre qui essayent d'en sortir.

Ouais... Effervescence où - pourquoi pas ? - le discours analytique peut n'être pas pour rien. Oui... C'est pas ça qui lèvera ce que le discours analytique - de la même veine ! - atteste de ce que je peux bien appeler *une malédiction sur le sexe*. Freud lui-même quelque part dans le *Malaise de la civilisation* la pointe.

Si j'ai parlé d'« *ennui* », voire de « *morosité* », à propos de l'abord « divin » de l'amour, comment méconnaître que ces deux affects se dénoncent - et clairement - en propos et en actes chez les jeunes qui... Qu'après tout pourquoi pas ? Je ne vois pas d'inconvénients qu'ils se vouent à des rapports sans répression. Je trouve même que c'est fort que les analystes -dont en somme ils se motivent- leur opposent bouche pincée.

Oui... Pour répondre à ce que vous dites

αν τα πράγματα παραμείνουν ως έχουν, δεν θα υπάρχει βεβαίως καμιά άλλη καταφυγή πέρα από το σχέδιο της επιστήμης για να βρεθεί άκρη στα της σεξουαλικότητας: είπα «σχέδιο» διότι είναι δεδομένο ότι η σεξολογία παραμένει αυστηρά σε κατάσταση σχεδίου. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στην απλή επιμονή του Φρόιντ, γιατί όπως και να έχει, στηριζόταν σ' αυτό το σημείο, πράγμα που το αντιλαμβανόμαστε... Όπως και να έχει επρόκειτο για μια αίολη πίστη, ακόμα και για εκείνον. Πράγμα που λέει πολλά για την ηθική του.

—Ακούστε... δεν είναι καθόλου ευχάριστο αυτό που λέτε εδώ! Ωστόσο υπάρχουν κάποιοι που προσπαθούν να ξεφύγουν απ' αυτό.

Ναι..., αναβρασμός στον οποίο ο αναλυτικός λόγος έχει βάλει το χεράκι του –και γιατί όχι;-. Κι όμως... δεν είναι αυτό που θα άρει το μυστήριο εκείνου που ο αναλυτικός λόγος μαρτυρά και που έχει να κάνει με ό,τι μπορώ κάλλιστα να αποκαλέσω *κατάρρα του φύλου*. Ο ίδιος ο Φρόιντ την καταδεικνύει κάπου στο *Δυσφορία στον πολιτισμό*¹¹.

Εάν μίλησα για «πλήξη», και μάλιστα για «βαρυθυμία», σχετικά με τη «θεία» προσέγγιση του έρωτα, πώς να παραγνωρίσεις πως αυτά τα δύο συναισθήματα [affects], μαρτυρούνται –και αυτό ολοφάνερα– στα λόγια και στις πράξεις στους νέους που... και τέλος πάντων, γιατί όχι; Εγώ δεν βλέπω που είναι το πρόβλημα όταν αφοσιώνονται σε σχέσεις χωρίς καταστολή. Βρίσκω μάλιστα ότι είναι απίστευτο που οι αναλυτές –από τους οποίους ωθούνται– στέκονται αποδοκιμαστικά απέναντί τους.

Ναι... Για να απαντήσουμε σ' αυτό που λέτε

de la famille : même si les souvenirs de la répression familiale n'étaient pas vrais, faudrait les inventer, et on n'y manque pas. C'est même ça le *mythe*, la tentative de donner forme *épique* à ce qui s'opère de la structure. L'impasse sexuelle sécrète les fictions qui rationalisent *l'impossible* qu'elle démontre. Je ne les dis pas « imaginées » les fictions dont il s'agit. J'y lis comme Freud - comme Freud, je le souligne - l'invitation à trouver *le réel* qui en répond.

L'ordre familial, en somme ne fait que traduire – quoi ? - que le Père n'est pas le géniteur.

Et quoi encore ? : que la Mère reste contaminer la femme à jamais, pour le petit d'homme. Le reste s'ensuit.

C'est pas du tout que j'apprécie le goût de l'ordre qu'il y a chez ce petit. Le fait est que j'en entends des échos : « *Personnellement –Personnellement* » : c'est admirable ! – « *Personnellement j'ai horreur de l'anarchie* »

Voilà ce qu'il jacte. Comme si le propre de l'ordre, là où il y en a le moindre, c'est qu'on n'a pas à le goûter, puisqu'il est établi. C'est arrivé déjà comme ça quelque part par *bon heur* dirais-je, et c'est *heur bon* tout juste à démontrer que ça y va mal, même pour l'ébauche d'une liberté. C'est le capitalisme remis en ordre. Et à partir de là : autant pour le sexe ! Puisqu'en effet le capitalisme, ça il faut le dire, c'est de là qu'il est parti : de le mettre au rancart.

για την οικογένεια: ακόμα και αν οι αναμνήσεις της οικογενειακής καταστολής δεν ήταν αληθινές, θα έπρεπε να τις εφεύρουμε, πράγμα που δεν παραλείπουμε να κάνουμε, άλλωστε. Κι αυτό είναι ο μύθος, η απόπειρα να δοθεί επική μορφή σε ό,τι επενεργείται διαμέσου της δομής. Το σεξουαλικό αδιέξοδο «εκκρίνει» τις μυθοπλασίες οι οποίες εκλογικεύουν το αδύνατο που καταδεικνύει (το αδιέξοδο). Δεν λέω ότι τούτες οι μυθοπλασίες είναι προϊόν φαντασίας. Διαβάζω σ' αυτές όπως ο Φρόιντ –το υπογραμμίζω όπως ο Φρόιντ– την προτροπή να βρούμε το πραγματικό που ανταποκρίνεται σ' αυτές.

Εν ολίγοις το μόνο που κάνει η οικογενειακή τάξη είναι να μεταφράζει, αλλά τι; Ότι ο Πατέρας δεν είναι ο γεννήτορας.

Και τι ακόμα; Ότι για τον μικρό άνθρωπο, η Μητέρα θα εξακολουθεί για πάντα να μολύνει τη γυναίκα. Τα υπόλοιπα έπονται.

Δεν είναι ότι εκτιμώ την προτίμηση για την τάξη που έχει αυτόν τον μικρό. Γεγονός είναι ότι αυτό αντηχεί ως εξής: «Προσωπικά – προσωπικά, πόσο αξιοθαύμαστο!– προσωπικά με φρικόρει η αναρχία».

Ιδού οι αερολογίες του. Λες και το ίδιο της τάξης, όπου υπάρχει τουλάχιστον λίγη, είναι ότι δεν είναι θέμα προτίμησης, αφού είναι ήδη εδραιωμένη. Αν αυτό έχει ήδη συμβεί κάπου από ευ-τυχία¹², θα έλεγα, είναι τύχη καλή μόνο και μόνο για να φανεί ότι κάτι δεν πάει καλά, ακόμα κι όταν πρόκειται για το πρόπλασμα μιας ελευθερίας. Δηλαδή σαν να λέμε καπιταλισμός σε αναδιάταξη. Από 'κει κι έπειτα, τόσο το χειρότερο για το φύλο! Αφού ο καπιταλισμός πράγματι, κι εδώ οφείλουμε να επιμείνουμε, από 'κει ξεκίνησε: από το να βάζει στην άκρη τα του φύλου.

RACISME

—Je me demande d'où vous vient l'assurance de prophétiser -comme vous l'avez fait naguère- que « le racisme a bien de l'avenir » ? Pourquoi diable dites-vous ça ?

Oui... Je le dis parce que ça me paraît pas drôle et que pourtant - enfin, je n'en ai pas fait un grand état : j'ai terminé une année, un séminaire là-dessus - c'est mieux de savoir ce à quoi on peut s'attendre. C'était comme ça en guise d'adieu que je l'ai dit à la fin d'un de mes séminaires, histoire que les gens soient avertis.

La seule chose qui serait intéressante, et justement que je n'ai pas du tout eu à ce moment à commenter, c'est *en quoi* ça me paraît non seulement prévisible, parce qu'il y en a toutes sortes de symptômes, mais *nécessaire*.

C'est *nécessaire* du fait de ce que j'appelle ou ce que j'essaie de faire sentir, de *l'égarement de notre jouissance*. Ce que je veux dire c'est que je souligne qu'il n'y a que l'Autre - l'Autre absolu, l'Autre radical - qui la situe *cette jouissance*, et qui la situe en tant que justement de l'accentuer comme étant l'Autre, ça veut dire que l'Autre, l'Autre côté du sexe, nous en sommes séparés, n'est-ce pas.

Alors à partir du moment où on se mêle comme ça, y'a des fantasmes, des fantasmes tout à fait inédits, qui seraient pas apparus autrement. C'est une façon de dramatiser si on peut dire, n'est-ce pas, cet Autre, cet Autre qui est là de toute façon. Si y'a pas de

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

—Αναρωτιέμαι από πού προέρχεται η σιγουριά της προφητείας -που κάνατε κάποτε- ότι «ο ρατσισμός έχει πολύ μέλλον»; Γιατί διάολε το λέτε αυτό;

Ναι... Το λέω επειδή δεν μου φαίνεται καθόλου αστείο και ωστόσο δεν του έδωσα την πρέπουσα θέση: τέλειωσα μια χρονιά ένα σεμινάριο μ' αυτό το θέμα— καλύτερα να ξέρει κανείς τι τον περιμένει. Έτσι το είχα πει στο τέλος ενός σεμιναρίου ένεκα αποχαιρετισμού, ώστε οι άνθρωποι να είναι υποψιασμένοι.

Το μόνο ενδιαφέρον πράγμα και που δεν χρειάστηκε εκείνη τη στιγμή να σχολιάσω, είναι για ποιο λόγο αυτό μου φαίνεται όχι μόνο προβλέψιμο, αφού υπάρχουν κάθε είδους σχετικά συμπτώματα, αλλά και αναγκαίο.

Είναι αναγκαίο λόγω της σύγχησης της απόλαυσής μας, ή τουλάχιστον αυτού που αποκαλώ ή προσπαθώ να σας δώσω να καταλάβετε μ' αυτόν τον όρο. Αυτό που θέλω να πω, αυτό που υπογραμμίζω, είναι ότι δεν υπάρχει παρά μόνον ο Άλλος —ο απόλυτος Άλλος, ο ριζικός Άλλος— που αυτήν την απόλαυση να την εντοπίζει που να την εντοπίζει ακριβώς επειδή την αναδεικνύει ως ούσα ο Άλλος, αυτό σημαίνει ότι είμαστε αποχωρισμένοι από τον Άλλον, την Άλλη πλευρά του φύλου.

Απ' τη στιγμή που μπερδευόμαστε έτσι, υπάρχουν εντελώς πρωτοφανείς φαντασιώσεις, που δεν θα είχαν εμφανιστεί αλλιώς. Είναι ένας τρόπος να δραματοποιήσουμε, αν μπορούμε να πούμε, αυτόν τον Άλλο που έτσι και αλλιώς είναι εδώ.

rapport sexuel, c'est que *l'Autre est d'une autre race*.

Alors si cet Autre on le laissait à son mode de jouissance, ben - la chose est déjà décidée, n'est-ce pas – on ne pourrait le faire que si depuis longtemps on ne lui avait pas imposé le nôtre, on pourrait le faire si les choses n'en étaient pas au point qu'il n'y a plus qu'à le tenir pour un sous-développé. Ce à quoi on ne manque pas, naturellement

Il s'ajoute à tout ça *la précarité de notre mode à nous de jouissance*. C'est ce que j'ai accentué de *la position* que j'appelle, que je désigne, de celle *du plus-de-jouir*. Ce *plus-de-jouir*, enfin, qui même s'énonce couramment : *la plus-value* c'est ça.

Alors sur cette base, sur la base de *quelque chose qui quand même nous spécifie dans le rapport à la jouissance*, spécifie de ce que j'appelle « *notre mode* », comment espérer, comment espérer que se poursuive cette « *humanitarerie* » je dirai, cette « *humanitarerie* » de commande qui, après tout il faut bien le dire, ne nous a servi qu'à habiller nos exactions ?

Voilà. Si même *Dieu*, à reprendre de tout ça de la force, s'il finissait *par ex-sister*, parce qu'après tout c'est pas impensable, c'est pas impensable mais ça ne présagerait rien de meilleur qu'un retour de son passé, d'un passé en fin de compte plutôt funeste.

Voilà... Alors qu'est-ce que vous voulez ?

[fin de la première partie]

Το ότι δεν υπάρχει διάφυλη σχέση σημαίνει ότι ο Άλλος ανήκει σε άλλη ράτσα.

Λοιπόν, αν αυτόν τον Άλλο τον αφήναμε στον δικό του τρόπο απόλαυσης, –εξάλλου αυτό έχει ήδη αποφασιστεί– θα μπορούσαμε να το κάνουμε μόνο εάν τον δικό μας τρόπο απόλαυσης δεν του τον είχαμε επιβάλει εδώ και καιρό, θα μπορούσαμε να το κάνουμε εάν τα πράγματα δεν είχαν φτάσει στο σημείο όπου το μόνο που μένει είναι να τον θεωρούμε υπανάπτυκτο. Και φυσικά, δεν παραλείπουμε να το κάνουμε.

Σ' όλα αυτά προστίθεται το επισφαλές του δικού μας τρόπου απόλαυσης. Αυτό το σημείο θέλησα να τονίσω ως προς τη θέση που ονόμασα υπερ-απόλαυση. Αυτή είναι η υπερ-απόλαυση που συνήθως διατυπώνεται ως υπεραξία.

Σ' αυτή λοιπόν τη βάση, στη βάση κάποιου πράγματος που αν μη τι άλλο μας καθορίζει στη σχέση μας με την απόλαυση, καθορίζει αυτό που ονομάζω τον «τρόπο μας», πώς να ελπίσουμε, πώς να ελπίσουμε να συνεχιστεί αυτό το «ουμανιστήριο¹³», θα έλεγα, αυτό το «ουμανιστήριο» της επιταγής που τελικά δεν μας εξυπηρετεί σε τίποτε άλλο, παρά μόνο για να ντύνουμε τις βιαιοπραγίες μας;

Ιδού! Ακόμα κι αν ο Θεός ξαναπαίρνοντας δύναμη απ' όλα αυτά, αν τελικά εξ-υπάρξει, διότι τέλος πάντων δεν είναι και αδιανόητο, δεν είναι αδιανόητο, αλλά δεν θα προμήνυε και τίποτα καλύτερο από μια επιστροφή του παρελθόντος του, ενός τελικά ολέθριου παρελθόντος.

Ορίστε... λοιπόν τι θέλετε;

[τέλος πρώτου μέρους]

Samedi 16 Mars 1974

Σάββατο 16 Μαρτίου 1974

L'INCONSCIENT TOUT CRU

—*Vous dites « l'inconscient, ça parle », ça implique - si je vous comprends bien - qu'on l'écoute. Mais est-ce qu'on l'écoutait avant que Freud n'invente la psychanalyse ?*

À mon sens, oui. Je vais jusque-là. Mais il n'implique sûrement pas -sans le discours dont il *ex-siste*, sans la pratique analytique pour la nommer- il n'implique pas qu'on l'évalue comme fait Freud quelque part : fin du chapitre sur « *le travail du rêve* » dans la *Traumdeutung*, qu'on l'évalue comme « *savoir qui ne pense pas, ni ne calcule, ni ne juge* » -je le cite- ce qui ne l'empêche pas de travailler dans le rêve, et comment ! Ça ne vous inspire rien ?

C'est le travailleur idéal ! Celui dont Marx a fait nommément la fleur de l'économie capitaliste dans l'espoir de lui voir prendre le relais du *discours du maître*. Eh bien c'est ce qui est arrivé, bien que *sous une forme*, il faut bien le dire, *inattendue*. Il y a des surprises comme ça dans ces affaires de *discours*. C'est même là - *la surprise* – le fait caractéristique de l'inconscient, comme un analyste l'a bien vu.

ΤΟ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ ΝΕΤΟ ΣΚΕΤΟ

—*Λέτε «το ασυνείδητο, αυτό μιλά», πράγμα που συνεπάγεται -αν σας καταλαβαίνω καλά- ότι το ακούμε. Αλλά μήπως το ακούγαμε και πριν ο Φρόιντ ανακαλύψει την ψυχανάλυση;*

Κατά την γνώμη μου, ναι. Θα έφτανα μέχρις εκεί. Αλλά, σίγουρα, δεν συνεπάγεται ότι το αξιολογούμε όπως το κάνει ο Φρόιντ στο τέλος του κεφαλαίου «Η εργασία του ονείρου» στην *Traumdeutung* –και μάλιστα δεν συνεπάγεται χωρίς τον λόγο απ' τον οποίο εξ-υπάρχει, χωρίς την αναλυτική πρακτική, για να την πω με τ' όνομα της εκεί το αξιολογούμε – παραθέτω– «ως γνώση που δεν σκέφτεται, που δεν υπολογίζει, ούτε κρίνει», γεγονός που δεν το εμποδίζει να εργάζεται στο όνειρο, και με ποιο τρόπο μάλιστα! Αυτό δεν σας λέει κάτι;

Ιδού ο ιδανικός εργάτης! Αυτός τον οποίο ο Μαρξ κατέστησε ανθό της καπιταλιστικής οικονομίας, με την ελπίδα να τον δει να παίρνει τη σκυτάλη του λόγου του κυρίου. Αυτό λοιπόν κι έγινε, έστω και με άλλη μορφή, απρόσμενη, οφείλουμε να ομολογήσουμε. Τέτοιου είδους εκπλήξεις, συμβαίνουν στα των λόγων. Κι αυτό είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ασυνειδήτου: η έκπληξη, όπως το αντιλήφθηκε πολύ καλά ένας αναλυτής¹⁴.

LE DISCOURS ANALYTIQUE

—*Qu'est-ce que vous entendez par « discours analytique » ?*

Le discours que je dis analytique, c'est le lien social déterminé par la pratique d'une analyse. Et il vaut - c'est là ce que j'apporte - il vaut d'être porté à la hauteur des plus fondamentaux parmi les liens qui restent pour nous en activité.

LA SOCIÉTÉ INTERNATIONALE DE PSYCHANALYSE

—*Vous-même, vous êtes en dehors de ce qui fait lien social entre les analystes, puisque la Société Internationale de Psychanalyse vous a excommunié.*

Les analystes de la Société qui se qualifie d'*internationale*... c'est un peu fictif ! L'*affaire* s'étant longtemps réduite à être familiale. Moi je l'ai connue encore aux mains de la descendance directe et adoptive de Freud. Mais laissons, il y a d'autres choses à dire. Si j'osais - je préviens qu'ici je suis juge et partie, donc partisan - si j'osais je dirais que c'est actuellement une Société d'*Assistance Mutuelle Contre le désir... contre le Discours Analytique*.

La SAMCDA, c'est comme ça que ça peut se dire. Sacrée SAMCDA ! C'est à cause d'elle que je ne parlerai jamais sous le titre des *Noms du Père*. Mais c'est une affaire personnelle. Ces analystes ne veulent donc

Ο ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

—*Τι εννοείτε όταν λέτε «αναλυτικός λόγος»;*

Ο λόγος τον οποίο ονομάζω αναλυτικό είναι ο κοινωνικός δεσμός που καθορίζεται από την πρακτική μιας ανάλυσης. Του αξίζει – κι εδώ βρίσκεται η δική μου η συμβολή–, του αξίζει να τον τοποθετήσουμε στο ύψος των πλέον θεμελιακών δεσμών που παραμένουν ενεργοί για εμάς.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ

—*Μα εσείς είστε εκτός αυτού που δημιουργεί κοινωνικό δεσμό μεταξύ των αναλυτών, εφόσον σας αφόρισε η Διεθνής Ψυχαναλυτική Εταιρία.*

Αναλυτές της Εταιρίας που αυτοχαρακτηρίζεται διεθνής... αυτά είναι παραμύθια! Πάει καιρός που αυτή η υπόθεση είναι οικογενειακή. Εγώ τη γνώρισα όσο βρισκόταν ακόμα στα χέρια των άμεσων και θετών απογόνων του Φρόιντ. Αλλά ας τ' αφήσουμε αυτά, έχουμε να πούμε άλλα πράγματα. Αν τολμούσα –σας προειδοποιώ ότι εδώ είμαι και δικαστής και διάδικος, άρα μεροληπτώ–, αν τολμούσα, θα έλεγα ότι σήμερα πρόκειται για Εταιρία Αμοιβαίας Αρωγής Κατά της επιθυμίας... κατά του Αναλυτικού Λόγου.

ΕΑΚΑΛ, ορίστε πως θα μπορούσε να ονομαστεί. Άτιμη ΕΑΚΑΛ! Εξ αιτίας της δεν θα μιλήσω ποτέ για τα Ονόματα του Πατρός. Αλλά αυτό είναι προσωπική μου υπόθεση. Αυτοί οι αναλυτές δεν θέλουν να γνωρίζουν τίποτα για

rien savoir du *discours* qui les conditionne. Ça ne les en exclut pas pour autant, puisqu'ils fonctionnent comme analystes, ce qui veut dire strictement qu'il y a des gens qui s'analysent avec eux.

À ce *discours* donc, ils satisfont, même si certains des effets de ce *discours* sont par eux méconnus.

Dans l'ensemble la prudence ne leur manque pas, et même si ce n'est pas la vraie, ça peut être la bonne. Au reste, c'est *pour eux* qu'il y a des risques.

LES TRAVAILLEURS DE LA SANTÉ MENTALE

—C'est très intéressant ces histoires d'analystes, mais les psychologues, les psychothérapeutes, les psychiatres, eux, c'est à la base, à la dure, qu'ils se coltinent toute la misère du monde. Et l'analyste, pendant ce temps ?

Il est certain que « *se coltiner la misère* » comme vous dites, c'est entrer dans le *discours* qui la conditionne, ne serait-ce qu'au titre d'y protester.

Rien que dire ceci me donne position, que certains situeront de réprocher la politique, j'affirme que c'est ce que quant à moi je tiens pour quiconque exclu. Mais revenons-y dans le fait, les *psycho* quels qu'ils soient, qui s'emploient à votre supposé *coltinage*, n'ont pas à protester, mais à *collaborer*. Qu'ils le sachent ou pas, c'est ce qu'ils font.

τον λόγο που τους καθορίζει. Αυτό δεν τους αποκλείει ωστόσο από τον αναλυτικό λόγο, εφόσον λειτουργούν ως αναλυτές, κάτι που κυριολεκτικά σημαίνει ότι υπάρχουν άνθρωποι που αναλύονται σ' αυτούς.

Ικανοποιούν λοιπόν τις απαιτήσεις αυτού του λόγου, ακόμα κι αν παραγνωρίζουν ορισμένες απ' τις επιπτώσεις του.

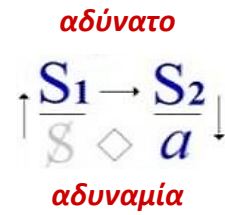
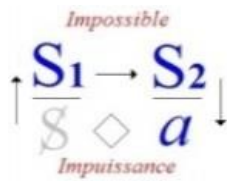
Γενικά, δεν τους λείπει η σύνεση, ακόμα κι αν δεν είναι αληθινή, μπορεί να είναι η σωστή. Κατά τ' άλλα, εκείνοι είναι που διακινδυνεύουν.

ΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

—Είναι πολύ ενδιαφέρουσες αυτές οι ιστορίες των αναλυτών, αλλά οι ψυχολόγοι, οι ψυχοθεραπευτές, οι ψυχίατροι, εκείνοι είναι που κατά βάση αντιμετωπίζουν τα ζόρια και φορτώνονται όλη τη δυστυχία του κόσμου. Κι ο αναλυτής εν τω μεταξύ;

Είναι σίγουρο πως το να «φορτώνεσαι τη δυστυχία», όπως λέτε, σηματοδοτεί την είσοδο στον λόγο¹⁵ που την καθορίζει, απλά και μόνο με τη διαμαρτυρία.

Και μόνο το γεγονός ότι λέω κάτι τέτοιο, μου δίνει μια θέση, ορισμένοι θα πουν ότι αποδοκιμάζω την πολιτική, επιβεβαιώνω σε ό,τι μ' αφορά ότι κάτι τέτοιο αποκλείεται για τον οποιονδήποτε. Αλλά ας γυρίσουμε στο γεγονός, οι *ψυχο*-, όποιοι και αν είναι, που επιδίδονται στο να φορτώνονται τάχα τη δυστυχία, ας μην διαμαρτύρονται, αλλά ας συνεργαστούν. Αυτό το κάνουν, είτε το γνωρίζουν, είτε όχι.

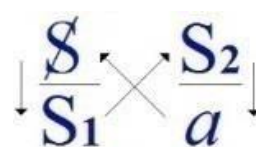
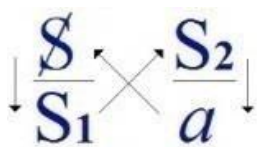

C'est bien commode, me fais-je à moi-même rétorsion facilement, bien commode cette idée de *discours*, pour réduire le jugement à ce qui le détermine. Ce qui me frappe c'est qu'on ne trouve pas mieux que moi à m'en rétorquer.

J'ai dit que c'était facile: on dit « *intellectualisme* » concernant ce que j'avance. Ça ne fait pas le poids, quand il s'agit de savoir qui a raison. Ce d'autant moins qu'à rapporter cette *misère* au *discours du capitaliste* -ce que je fais, aussi bien- je dénonce ce discours. J'indique seulement que je ne peux le faire sérieusement, parce qu'à le dénoncer je le renforce de le normer, soit de le perfectionner.

Εγώ θα μπορούσα εύκολα να αντιτείνω στον εαυτό μου ότι είναι πολύ βολική αυτή η ιδέα του λόγου, ώστε ν' αναχθεί η κρίση σε ό,τι την καθορίζει. Αυτό που με εντυπωσιάζει είναι που δεν βρίσκουν κάτι καλύτερο να μου αντιτείνουν.

Είπα ότι ήταν εύκολο: αποκαλούν «διανοητικισμό» αυτό που προτείνω. Αυτό δεν αρκεί, όταν το θέμα είναι να μάθουμε ποιος έχει δίκιο και πόσο μάλλον που όταν συσχετίζω αυτή τη δυστυχία με τον λόγο του καπιταλιστή, –που επίσης το κάνω– αυτόν τον λόγο τον καταγγέλλω. Επισημαίνω απλώς ότι δεν μπορώ να το κάνω με σοβαρότητα, διότι καταγγέλλοντάς τον, τον ενισχύω, τον κάνω νόρμα, δηλαδή τον τελειοποιώ.

Λ'ANALYSTE

—*Comment donc situer l'analyste, à votre guise, qui ne collabore pas mais ne proteste pas non plus ?*

Ο ΑΝΑΛΥΤΗΣ

—*Κατά την γνώμη σας, πώς να τοποθετήσουμε τον αναλυτή, ο οποίος ούτε συνεργάζεται, αλλά ούτε και διαμαρτύρεται;*

On ne saurait mieux le situer objectivement cet analyste, que de ce qui dans le passé s'est appelé « être un saint ». Un saint durant sa vie n'impose pas le respect que lui vaut parfois une auréole. Personne ne le remarque quand il suit la voie de Baltasar Gracian, celle de *ne pas faire d'éclats*, d'où son traducteur - il y a peut-être des gens qui ont lu ça - Amelot de la Houssaye, a cru qu'il écrivait de « L'homme de cour ».

Un saint - pour me faire comprendre - ne fait pas la charité. Plutôt se met-il à faire *le déchet* : *il décharite* quoi. Ce pour réaliser ce que la structure impose, à savoir permettre au sujet -au sujet de l'inconscient- de le prendre pour cause de son désir. C'est de *l'abjection* de cette cause en effet, que le sujet en question a chance de se repérer, au moins dans la structure. C'est la condition pour qu'il se repère aussi ailleurs, si l'inconscient est bien ce que je dis.

Et *supporter cette abjection*, pour le saint c'est pas drôle. Mais j'imagine que pour quelques oreilles au moins à cette télé, ça recoupe... ça recoupe bien des étrangetés, ce que j'appellerai « *l'effet de saint* ». L'effet de saint : que ça ait d'effet de jouissance qui n'en a le sens avec le joui ? Il n'y a que le saint qui reste sec, macache pour lui. C'est même ce qui épate le plus dans l'affaire, épate ceux qui s'en approchent et ne s'y trompent pas : *le saint est le rebut de la jouissance*.

Parfois il a un petit relais : *il jouit*. Il ne s'en contente pas -pour autant- plus que

Αντικειμενικά, δεν θα μπορούσαμε αυτόν τον αναλυτή να τον τοποθετήσουμε σε καλύτερη θέση από εκείνη που στο παρελθόν περιέγραφαν με το «να είναι κανείς άγιος». Ένας άγιος, όσο ζει, δεν επιβάλλει τον σεβασμό που ενίοτε του φέρνει το φωτοστέφανο. Κανείς δεν τον προσέχει όταν ακολουθεί τον δρόμο του Μπαλτάσαρ Γκραθιάν, τον δρόμο τον αθόρυβο, εξού και ο μεταφραστής του, ίσως κάποιοι τον έχουν διαβάσει, ο Αμελό ντε λα Ουσέ, πίστεψε ότι έγραφε για τον *Άνθρωπο της αυλής*¹⁶.

Ένας άγιος –για να γίνω κατανοητός– δεν κάνει ελεημοσύνη. Πιο πολύ μπαίνει στη θέση να παριστάνει το απόβλητο: ανελεεί. Αυτό γίνεται για να πραγματωθεί εκείνο που επιβάλλει η δομή, δηλαδή να επιτραπεί στο υποκείμενο, στο υποκείμενο του ασυνειδήτου, να θεωρήσει τον άγιο αίτιο της επιθυμίας του. Λόγω της αχρειότητας αυτού του αιτίου, όντως, δίδεται στο υποκείμενο για το οποίο πρόκειται, η ευκαιρία να προσανατολιστεί, τουλάχιστον μέσα στη δομή. Είναι η προϋπόθεση για να προσανατολιστεί κι αλλού, αν το ασυνείδητο είναι όντως αυτό που λέω.

Το να αντέξει ο άγιος αυτή την αχρειότητα δεν είναι αστείο. Φαντάζομαι, όμως, ότι σε κάποια αυτιά τουλάχιστον που ακούν αυτή την τηλεόραση, αυτό επαληθεύει πολλά αλλόκοτα πράγματα, τα οποία θα ονομάσω «επίπτωση αγίου». Επίπτωση αγίου: να έχει επίπτωση απόλαυσης, και ποιος δεν έχει το νόημα μαζί με την απόλαυση; Μόνο ο άγιος μένει στεγνός και αποστραγγισμένος. Αυτό ακριβώς εκπλήσσει περισσότερο σ' αυτή την υπόθεση, καταπλήσσει όσους τον πλησιάζουν και δεν ξεγελιούνται: ο άγιος είναι το απόβλητο της απόλαυσης.

Κάποτε, κάνει ένα μικρό διάλειμμα: απολαμβάνει. Δεν του αρκεί, όμως, όπως δεν

tout le monde. Il n'opère plus pendant ce temps-là. Y'a que les petits malins qui le guettent alors pour en tirer des conséquences à se regonfler eux-mêmes. Mais le saint s'en fout, autant que ceux qui dans ce relais voient sa récompense. Ce qui est à se tordre. Puisque de se foutre de *la justice distributive*, c'est de là que le plus souvent il est parti.

À la vérité le saint ne se croit pas de « *mérites* », ce qui ne veut pas dire qu'il n'ait pas de morale. Le seul ennui, pour les autres, c'est qu'on ne voit pas où ça le conduit. Moi je cogite, je cogite éperdument pour qu'il y en ait de nouveaux comme ça. C'est sans doute de ne pas moi-même y atteindre. Plus on est de saints, plus on rit, c'est mon principe. Ça pourrait être la sortie du *discours capitaliste*, mais ça ne constituera pas un progrès si ça ne se *passe* que pour certains.

LES AFFECTS

—Il y a une objection qui vous est faite depuis vingt ans sous des formes diverses. Vous dites « l'inconscient ça parle ». Et de ce qui ne parle pas, qu'est-ce que vous en faites ? Qu'est-ce que vous faites des émotions, des affects, par exemple ?

Oui, dans cette question vous imitez, enfin, vous reprenez les gestes avec lesquels on feint *un air de patrimoine* dans la SAMCDA. Parce que - vous le savez - enfin au moins à Paris, dans la SAMCDA les

arkeí και σε κανέναν. Όσο διαρκεί αυτό το διάλλειμα, εκείνος δεν λειτουργεί. Υπάρχουν εκεί πονηρούληδες που παραμονεύουν για να βγάλουν τα συμπεράσματα που θα τους κάνουν να ξαναφουσκώσουν οι ίδιοι. Αλλά σκασίλα του τού αγίου, αν εκείνοι θεωρούν ότι μ' αυτό το διάλειμμα παίρνει την ανταμοιβή του. Είναι για γέλια. Διότι, τις περισσότερες φορές, το σημείο εκκίνησής του είναι ακριβώς η αδιαφορία του ως προς τη διανεμητική δικαιοσύνη.

Στην πραγματικότητα, ο άγιος δεν πιστεύει ότι είναι «ενάρετος», αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι είναι κι ανήθικος. Το μοναδικό πρόβλημα για τους άλλους είναι ότι δεν βλέπουν που αυτό τον οδηγεί. Εγώ σκέφτομαι ασταμάτητα, σπάω το κεφάλι μου ώστε να υπάρξουν και άλλοι καινούργιοι κι αυτό μάλλον επειδή δεν μπορώ να το πετύχω. Όσοι περισσότεροι άγιοι είμαστε, τόσο περισσότερο γελάμε, ιδού η αρχή μου. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει την έξοδο από τον καπιταλιστικό λόγο, αλλά δεν θα αποτελέσει πρόοδο, αν συμβαίνει μόνο σε κάποιους.

TA AFFECTS¹⁷

—Εδώ και 20 χρόνια υπάρχει μια ένσταση προς εσάς που λαμβάνει διάφορες μορφές. Λέτε, «το ασυνείδητο, αυτό μιλά». Κι εκείνο που δεν μιλά, εσείς τι το κάνετε; Τι τα κάνετε τα συναισθήματα, τα affects, για παράδειγμα;

Ναι, μ' αυτήν την ερώτηση μιμείστε, επαναλαμβάνετε τη μανιέρα εκείνων που παρουσιάζονται μ' έναν αέρα κληρονόμου στην ΕΑΑΚΑΛ. Γιατί, τελικά, το γνωρίζετε τουλάχιστον στο Παρίσι, ότι τα στοιχεία με τα

éléments dont on se sustente proviennent tout de même de mon enseignement. Il filtre de partout, c'est un vent, un vent qui fait *bise* quand ça souffle trop fort. Alors on revient aux vieux gestes, à ceux qui réchauffent : on se pelotonne en Congrès.

Qu'on me réponde seulement sur ce point : un affect, ça regarde-t-il le corps ? Une décharge d'adrénaline, est-ce du corps ou pas ? Que ça en déränge les fonctions, c'est vrai. Mais en quoi ça vient-il de l'âme ?

C'est de la pensée que ça décharge. Alors ce qui est à peser, c'est si mon idée que *l'inconscient est structuré comme un langage*, permet de vérifier plus sérieusement l'affect que celle qui s'exprime de ce que, en somme, ça soit un remue-ménage dont se produit un meilleur arrangement. Car c'est ça qu'on m'oppose.

Je n'ai, pour moi, fait que restituer ce que Freud énonce dans un article de 1915 sur le refoulement, et dans d'autres qui y reviennent : c'est que l'affect est déplacé. Comment se jugerait ce déplacement, si ce n'est par le sujet que suppose qu'il ne vienne là pas mieux -d'ailleurs dans Freud- que de la représentation ? C'est pas le meilleur de ce qu'il aurait pu dire.

Mais ça je l'explique de « sa bande », comme pour lui, l'épingler, puisqu'aussi bien je dois reconnaître que j'ai affaire à toujours la même. Seulement ai-je démontré par un recours à sa correspondance avec Fliess (de l'édition, la seule qu'on ait de cette correspondance : expurgée) que ladite représentation, spécialement refoulée, ce

οποία τροφοδοτούνται στην ΕΑΑΚΑΛ προέρχονται απ' τη διδασκαλία μου. Μπαίνει από παντού, είναι ένας άνεμος, ένας άνεμος που γίνεται βοριάς όταν φυσάει πάρα πολύ. Επιστρέφουν λοιπόν σε παλιά αντανakλαστικά, σ' εκείνα που σε κρατούν στα ζεστά: μαζεύονται στα συνέδρια.

Ας μου απαντήσουν σ' ένα μόνο πράγμα, ένα affect έχει να κάνει με το σώμα; Μια έκκριση αδρεναλίνης αφορά το σώμα ή όχι; Ότι διαταράσσει τις λειτουργίες του, ισχύει. Αλλά με ποιο τρόπο προέρχεται από την ψυχή;

Η σκέψη είναι που προκαλεί την έκκριση. Αυτό λοιπόν που πρέπει να ζυγιαστεί, είναι αν η ιδέα μου ότι το ασυνείδητο είναι δομημένο ως γλώσσα, επιτρέπει να επαληθεύσουμε με μεγαλύτερη σοβαρότητα το affect, απ' εκείνη την ιδέα που λέει, τέλος πάντων, ότι πρόκειται για μια σύγχυση απ' την οποία παράγεται μια καλύτερη διευθέτηση. Διότι αυτό είναι που μου αντιτείνουν.

Όσον μ' αφορά, δεν έκανα τίποτε άλλο παρά ν' αποκαταστήσω αυτό που δηλώνει ο Φρόιντ για την απώθηση σ' ένα άρθρο του 1915¹⁸, καθώς και σε άλλα που επανέρχονται σ' αυτό το θέμα: ότι το affect είναι μια μετάθεση. Πώς θ' αξιολογούσαμε αυτή τη μετάθεση αν όχι μέσω του υποκειμένου, πράγμα που προϋποθέτει ότι δεν προέρχεται καλύτερα παρά μόνο από την αναπαράσταση – άλλωστε αυτό δε βρίσκουμε στον Φρόιντ;. Θα μπορούσε να το έχει πει και καλύτερα.

Αλλά αυτό το εξηγώ αναφορικά με «τη συμμορία»¹⁹, για να την πιάσω όπως κι εκείνος, δεδομένου ότι οφείλω να ομολογήσω ότι έχω να κάνω πάντοτε με την ίδια. Μόνο που έχω καταδείξει καταφεύγοντας στην αλληλογραφία του με τον Φλιν (τη μόνη που έχουμε από την έκδοση αυτής της λογοκριμένης αλληλογραφίας) ότι η εν λόγω

n'est rien de moins que la structure, et précisément en tant que liée au postulat du signifiant. Vous vous reportez pour cela à la *Lettre 52* : ce postulat est - dans le texte - écrit.

L'affect -comme je le considère- c'est une interférence de l'inconscient, en tant que lui-même est ce *nœud de savoir*.

Ce que j'avance quand je dis que « *l'inconscient est structuré comme un langage* ». C'est différent de, de, de, de, de... de se prosterner devant « une palpitation de l'âme ». Ce n'est pas pareil.

Reconsidérer l'affect à partir de mes dires, reconduit en tout cas à ce qui s'en est dit de sûr.

La simple résection des « *passions de l'âme* » - comme c'est le terme de saint Thomas, plus juste que ce mot vague *affect*, bien médical - la résection depuis Platon de ces passions selon le corps : *tête, cœur*, voire comme il dit, pour ce qui est plus bas, et curieusement d'ailleurs : *ἐπιθυμία* [épithumia], ce qui semble impliquer *surcœur*, cette résection ne témoigne-t-elle pas déjà, de ce qu'il faille pour leur abord en passer par le corps, lequel je dis être affecté par la structure ?

EXEMPLES

La tristesse par exemple, on la qualifie de dépression, à lui donner *l'âme* pour support... *la tension psychologique* par

ιδιαίτέρως απωθημένη αναπαράσταση δεν είναι τίποτα λιγότερο απ' τη δομή και συγκεκριμένα, (τη δομή) ως συνδεδεμένη με το αξίωμα του σημαίνοντος. Ως προς αυτό, σας παραπέμπω στην επιστολή 52²⁰, το συγκεκριμένο αξίωμα είναι γραμμένο μέσα στο κείμενο.

Το affect –όπως το εκλαμβάνω– είναι μια παρεμβολή του ασυνειδήτου, στο μέτρο που το ασυνείδητο είναι ένας κόμβος γνώσης.

Αυτό προάγω όταν λέω ότι «το ασυνείδητο είναι δομημένο ως γλώσσα». Αυτό είναι διαφορετικό απ' το να προσκυνάς «ένα σπαρτάρισμα της ψυχής». Δεν είναι το ίδιο πράγμα.

Το να αναθεωρήσουμε το affect με βάση τα λεγόμενά μου μας επαναφέρει, σε κάθε περίπτωση, σ' ό,τι έχει ειπωθεί με σιγουριά γι' αυτό το θέμα.

Η απλή εκτομή των επονομαζόμενων απ' τον Θωμά τον Ακινάτη «παθών της ψυχής», όρος ορθότερος από την ασαφή και πολύ ιατρική λέξη *affect*, η εκτομή λοιπόν αυτών των παθών που από την εποχή του Πλάτωνα βρίσκονται σε αντιστοιχία με το σώμα, δηλαδή με την κεφαλή, με την καρδιά, ακόμα και μ' αυτό που, όπως περιέργως λέει, βρίσκεται χαμηλότερα: την *ἐπιθυμία*²¹, η οποία, καθώς φαίνεται, παραπέμπει στο επί της καρδιάς μήπως αυτή η εκτομή δεν μαρτυρά, ήδη, ότι για να προσεγγίσουμε τα affects πρέπει να περάσουμε απ' το σώμα, από ένα σώμα το οποίο, λέω, ότι πλήττεται απ' τη δομή;

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Τη θλίψη, για παράδειγμα, την ονομάζουμε κατάθλιψη δίνοντάς της για στήριγμα την ψυχή... την ψυχολογική ένταση, για

exemple, du philosophe Pierre Janet ...mais ça n'est pas *un état d'âme*, c'est simplement une faute morale, comme s'exprime Dante, voire Spinoza: un péché, ce qui veut dire une lâcheté morale, qui ne se situe en dernier ressort que de la pensée, soit du devoir de « bien dire » ou de « s'y retrouver » dans l'inconscient, dans la structure. D'ailleurs ce qui s'ensuit pour peu que cette lâcheté, d'être rejet de l'inconscient, aille à la psychose, c'est ce je définis du *retour dans le réel de ce qui est rejeté du langage*, dans l'occasion, et c'est l'excitation maniaque par quoi ce retour se fait mortel.

À l'opposé de la tristesse, ce qu'il y a c'est le « *gay savoir* », lequel est lui une vertu.

Une vertu d'ailleurs n'absout personne du *péché, originel*, comme chacun sait. La vertu que je désigne du « *gay savoir* » en est l'exemple, de manifester en quoi elle consiste : non pas « *comprendre* », piquer dans le sens, mais le raser d'aussi près qu'il se peut sans qu'il fasse glu pour cette vertu, pour cela *jouir du déchiffrement*, ce qui implique que le « *gay savoir* » n'en fasse au terme que la chute, le retour au péché.

Où en tout ça, ce qui fait « *bonheur* » ? Exactement partout. Le sujet est heureux. C'est même sa définition puisqu'il ne peut rien devoir qu'à l'*heure*, à la *fortune* autrement dit, et que tout *heures* lui est bon pour ce qui le maintient, soit pour qu'il se répète.

L'étonnant n'est pas qu'il soit heureux

παράδειγμα, του φιλόσοφου Πιερ Ζανέ... αλλά δεν πρόκειται για ψυχική κατάσταση, απλώς για ηθικό σφάλμα, κατά την έκφραση του Δάντη ή και του Σπινόζα: μια αμαρτία, ηθική δειλία δηλαδή, που τελικά εντοπίζεται μόνο με τη σκέψη, ήτοι με το καθήκον του «ευ λέγειν», ή με το να «προσανατολίζεται» κανείς στο ασυνείδητο, στη δομή. Άλλωστε, αρκεί η δειλία ως απόρριμμα του ασυνείδητου να πάρει τον δρόμο της ψύχωσης, –κι αυτό το ορίζω ως επιστροφή στο πραγματικό εκείνου που έχει απορριφθεί από τη γλώσσα, στη προκειμένη– και τότε έχουμε να κάνουμε με τη μανιακή έξαρση δια της οποίας αυτή η επιστροφή καθίσταται θανάσιμη.

Σε αντιδιαστολή με τη θλίψη, υπάρχει η «χαρούμενη γνώση»²², η οποία είναι αρετή.

Εξάλλου, όπως όλοι ξέρουμε, μια αρετή δεν δίνει σε κανέναν άφεση από το προπατορικό αμάρτημα. Παράδειγμα αυτού είναι η αρετή που ορίζω ως «χαρούμενη γνώση», δεδομένου ότι εκφράζει αυτό στο οποίο συνίσταται: δηλαδή όχι στην «κατανόηση», στο γάντζωμα από το νόημα, αλλά στο να περνάμε απ' αυτό όσο το δυνατόν πιο ξυστά, χωρίς όμως το νόημα να γίνεται κόλλα γι' αυτήν την αρετή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα αναδυθεί η απόλαυση της αποκωδικοποίησης, πράγμα που προϋποθέτει ότι στο τέλος, η «χαρούμενη γνώση» καταλήγει στην πτώση, στην επιστροφή στην αμαρτία.

Μέσα σ' όλα αυτά, πού βρίσκεται η «ευτυχία»²³; Παντού, τελικά. Το υποκείμενο είναι ευτυχισμένο. Και αυτός είναι, μάλιστα, ο ίδιος ο ορισμός του, εφόσον οφείλει τα πάντα στην ώρα, μ' άλλα λόγια, στην *τύχη* και κάθε ώρα είναι καλή ως προς εκείνο που το στηρίζει, δηλαδή για να επαναλαμβάνεται.

Το εντυπωσιακό δεν έγκειται στο ότι είναι

sans soupçonner ce qui l'y réduit, sa dépendance de la structure. L'étonnant c'est qu'il prenne idée de *la béatitude* - c'est pas pareil - qu'il en prenne idée assez loin pour qu'il s'en sente exilé. Heureusement que là nous avons le poète pour vendre la mèche : Dante que je viens de citer, et d'autres, hors ces roulures qui font cagnotte au classicisme.

Un regard, celui de Béatrice, soit trois fois rien, un battement de paupières et le déchet exquis qui en résulte : et v'là surgi l'Autre, l'Autre que nous devons identifier à sa jouissance à elle, celle que lui, Dante, ne peut satisfaire, puisque d'elle il ne peut avoir que ce regard, que cet *abjet*, mais dont il nous énonce que Dieu la comble. C'est même de sa bouche à elle qu'il nous provoque à en recevoir l'assurance : « *Paradiso* ».

À quoi répond en nous : « *ennui* ». Mot, dont à faire danser les lettres comme au cinématographe jusqu'à ce qu'elles se replacent sur une ligne, j'ai recomposé le terme : « *unien* », dont je désigne *l'identification de l'Autre à l'Un*.

Je dis : *l'Un* mystique, dont l'autre comique dirai-je - parce que Dante en est un, la preuve : « *La divine comédie* » - l'autre comique à faire éminence ailleurs, dans le *Banquet* de Platon-Aristophane pour le nommer - nous donne l'équivalent cru dans *la bête-à-deux-dos* dont il impute à Jupiter, qui n'en peut mais, la bisection : ça c'est vilain, j'ai dit que ça ne se fait pas : on ne commet pas le Père réel dans de telles

ευτυχισμένο, ανυποψίαστο για ό,τι το εγκλωβίζει σ' αυτή την ευτυχία, δηλαδή την εξάρτησή του απ' τη δομή το εντυπωσιακό έγκειται στο ότι αποκτά μια ιδέα για τη μακαριότητα— δεν πρόκειται για το ίδιο πράγμα— αποκτά μια ιδέα τόσο σαφή ώστε να νοιώθει εξόριστο από κει. Ευτυχώς εδώ ο ποιητής προδίδει το μυστικό: ο Δάντης τον οποίο μόλις παρέθεσα, καθώς κι άλλοι, πέρα από τις πόρνες εκείνες που τα κοινομάνε απ' τον κλασικισμό.

Ένα βλέμμα, εκείνο της Βεατρίκης, ένα τίποτα, ένα πετάρισμα βλεφάρων και το εξαίσιο απόρριμμα που προκύπτει: και να που αναδύεται ο Άλλος, ο Άλλος που οφείλουμε να ταυτίσουμε με την απόλαυσή της, εκείνη που ο Δάντης δεν μπορεί να ικανοποιήσει, αφού το βλέμμα της, αυτό το α-αντικείμενο²⁴ με το οποίο, όμως, μας δηλώνει ότι ο Θεός την πληροί, είναι το μόνο πράγμα που μπορεί να έχει από κείνη. Και μάλιστα, ο Δάντης δια στόματος Βεατρίκης, προκλητικά επιβεβαιώνει: «*Paradiso*».

Και σ' αυτό απαντάμε: «ανία». Αναγραμματίζοντας τη λέξη και κάνοντας τα γράμματα να χορέψουν όπως στον κινηματογράφο μέχρι να μπουν και πάλι στη σειρά, ανασυγκρότησα τον όρο «*ενωμ-ένα*»²⁵, με τον οποίο ορίζω την ταύτιση του Άλλου με το Ένα.

Λέω: ο μυστικιστικός Ένας, του οποίου ο κωμικός άλλος —διότι ο Δάντης είναι ένας τέτοιος άλλος κι απόδειξη αυτού *Η θεία κωμωδία*— ο κωμικός άλλος που αλλού αριστεύει, στο *Συμπόσιο* του Πλάτωνα, για την ακρίβεια, ο Αριστοφάνης για να τον πούμε με το όνομά του— ο Αριστοφάνης λοιπόν, μας δίνει την ωμή αντιστοιχία (του μυστικιστικού Ενός) με το *κτήνος με τις δύο ράχες*²⁶, που τη διχοτόμησή του καταλογίζει αδίκως στον Δία:

inconvenances.

Reste que Freud y choit aussi car ce qu'il impute à l'Ερως [Éros], en tant qu'il l'oppose à Θάνατος [Thanatos], comme « principe de la vie », c'est d'*unir*, comme si - à part une brève *coïtération* [*coït-itération* (C. Hagège)] - on avait jamais vu deux corps s'unir en un.

Ainsi l'affect vient-il à un corps dont le propre serait *d'habiter le langage* - je me jette [*sub-jectum* ?] ici de plumes qui se vendent mieux que les miennes, Heidegger pour le nommer - l'affect qui, dis-je, de ne pas trouver de logement, pas de son goût tout au moins, on appelle ça « la morosité », « la mauvaise humeur » aussi bien. Est-ce un péché, ça, un grain de folie, ou une vraie touche du réel ? Je pose la question.

Mais vous voyez que l'affect, ils auraient mieux fait, les SAMCDA, pour le moduler, de prendre mon *crin-crin*. Ça les aurait menés plus loin que de bayer aux corneilles.

αυτό είναι άσχημο, είπα ότι αυτά δεν γίνονται, δεν ανακατεύουμε τον πραγματικό πατέρα σε τέτοιες απρέπειες.

Ωστόσο, ακόμα κι ο Φρόντ πέφτει στην ίδια πλάνη, εφόσον καταλογίζει στον Έρωτα ότι ενώνει, δεδομένου ότι ως « αρχή της ζωής » τον αντιπαράθετει στον Θάνατο· λες κι είχαμε ξαναδεί ποτέ δύο σώματα να ενώνονται σ' ένα –αν εξαιρέσουμε βεβαίως τη σύντομη επανάληψη της συνουσίας²⁷.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, το affect επέρχεται σ' ένα σώμα που ιδιόν του είναι να κατοικεί τη γλώσσα –αναφέρομαι σε πένα που πουλάει καλύτερα απ' τη δική μου, στον Χάιντεγκερ, για να τον πω με το όνομά του– το affect που, όπως λέω, δεν βρίσκει κατοικία, τουλάχιστον της αρεσκείας του, το αποκαλούμε « βαρυθυμία », καθώς και « κακή διάθεση ». Μήπως εδώ έχουμε να κάνουμε με αμαρτία, με μια δόση τρέλας, ή με ένα αληθινό άγγιγμα του πραγματικού; Θέτω το ερώτημα.

Κι όσον αφορά στους ΕΑΒΚΑΛ, θα είχαν πράξει σοφότερα εάν είχαν λάβει υπόψη τους τα κορακίστικά μου για να διαμορφώσουν την έννοια του affect. Αυτό θα τους πήγαινε πιο μακριά από το να κάθονται να κοπροσκυλιάζουν.

- QUE PUIS-JE SAVOIR ?
- QUE DOIS-JE FAIRE ?
- QUE M'EST-IL PERMIS D'ESPÉRER ?

- ΤΙ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΩ;
- ΤΙ ΟΦΕΙΛΩ ΝΑ ΠΡΑΤΤΩ;
- ΤΙ ΜΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ ΝΑ ΕΛΠΙΖΩ;

—*Je vous propose comme exercice de répondre aux trois questions de Kant, et d'abord « Que puis-je savoir ? ».*

—*Σας προτείνω για άσκηση να απαντήσετε στα τρία ερωτήματα του Καντ και αρχικά στο «Τι μπορώ να γνωρίζω;»*

Alors là, la réponse c'est simple, c'est ce que je passe mon temps à énoncer : rien qui n'ait la structure du langage en tout cas...

Λοιπόν, εδώ, η απάντηση είναι απλή κι είναι αυτό που λέω τόσο καιρό: τίποτα πάντως που να μην έχει τη δομή της γλώσσας.

—*Ça répète Kant...*

—*Αυτό επαναλαμβάνει τον Καντ...*

Ça ne le répète justement pas malgré la référence à la logique, ça ne le répète qu'à ceci près : qu'il y a eu la découverte des faits de l'inconscient. *Le sujet de l'inconscient*, lui, embraie sur le corps. Faut-il que je revienne sur ce qu'il ne se situe véritablement que d'un discours ? Soit de ce dont l'artifice fait tout le concret : mais c'est un concret et combien !

Δεν τον επαναλαμβάνει καθόλου, παρά την αναφορά στη λογική, τον επαναλαμβάνει, όμως, εκτός απ' το εξής σημείο: ότι υπήρξε η ανακάλυψη των φαινομένων του ασυνειδήτου. Το υποκείμενο του ασυνειδήτου συμπλέκεται με το σώμα. Μήπως χρειάζεται να επαναλάβω ότι ο μόνος τρόπος για να το εντοπίσουμε πραγματικά είναι μέσω ενός λόγου; Δηλαδή μέσω εκείνου που ο επίπλαστος χαρακτήρας του το καθιστά απτό, και πόσο απτό μάλιστα!

Quoi de là peut se dire, du savoir qui existe pour nous dans l'inconscient - mais qu'un discours, seul articule - quoi peut se dire dont le *réel* nous vienne par ce discours ? Ainsi se traduit votre question dans mon contexte. C'est-à-dire qu'elle peut paraître folle.

Τι λοιπόν μπορεί να ειπωθεί για τη γνώση που, σύμφωνα μ' εμάς, εξ-υπάρχει στο ασυνειδήτο –αλλά που μόνο ένας λόγος αρθρώνει–, τι μπορεί να ειπωθεί του οποίου το πραγματικό να προκύπτει απ' αυτόν τον λόγο; Έτσι μεταφράζεται η ερώτησή σας στο θεωρητικό μου πλαίσιο. Δηλαδή μπορεί να ακουστεί και τρελή.

LES DEUX SEXES

ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ

—*Est-ce que - oui ou non - vous pouvez enseigner ce que le discours analytique nous apprend sur le rapport des sexes ?*

—*Μπορείτε, ναι ή όχι, να μας διδάξετε ό,τι μας μαθαίνει ο αναλυτικός λόγος για τη σχέση των φύλων;*

Peut-on dire par exemple que, si *L'homme* veut *La femme*, il ne l'atteint qu'à échouer dans le champ de la perversion ? C'est pourtant ce qui se formule de l'expérience instituée du discours psychanalytique. Et si ça se vérifie, est-ce enseignable à tout le monde, c'est-à-dire scientifique, puisque la science c'est comme ça, elle s'est frayée la voie de partir de ce postulat ?

Je ne dis donc pas que c'est vérifié, je dis que c'est *enseignable*. Et d'autant plus que c'est ce que souhaitait Renan pour « L'avenir de la science » : c'est qu'il soit absolument sans conséquence (c'est une merveille)... Dans ce cas là c'est bien le cas, puisque *La femme n'existe pas*. Ça je l'ai dit.

Mais qu'elle *n'existe pas*, n'exclut pas qu'on en fasse l'objet de son désir. Bien au contraire. D'où le résultat. Moyennant quoi *L'homme* - lui, il *existe !* - *L'homme* à se tromper, rencontre *une femme*, avec laquelle - mon Dieu - tout arrive : soit d'ordinaire ce ratage en quoi consiste la réussite de l'acte sexuel.

Les acteurs en sont capables des plus hauts faits, comme on le sait par le théâtre. Le noble, le tragique, le comique, le bouffon, pointez ça comme vous voudrez mais ça fait une courbe de Gauss, bref l'éventail de ce que produit la scène d'où ça s'exhibe, celle qui clive de tout lien social les affaires d'amour, l'éventail se réalise, à produire les fantasmes dont les êtres de parole subsistent dans ce qu'ils dénomment, on ne sait trop pourquoi, de « *la vie* ». Car de *la vie*, ils n'ont notion que par l'animal, chez

Μήπως θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να πούμε πως εάν *Ο άντρας* θέλει *Τη γυναίκα*, δεν τη φτάνει παρά μόνο αποτυγχάνοντας στο πεδίο της διαστροφής; Κι όμως, αυτό διατυπώνεται απ' την εδραιωμένη εμπειρία του ψυχαναλυτικού λόγου. Κι αν αυτό επαληθεύεται, μήπως θα μπορούσε να διδαχθεί σ' όλο τον κόσμο, είναι δηλαδή επιστημονικό, εφόσον έτσι είναι η επιστήμη που άνοιξε τον δρόμο ξεκινώντας απ' αυτό το αξίωμα;

Δεν λέω, λοιπόν, ότι έχει επαληθευτεί, λέω ότι είναι δυνατόν να διδαχθεί. Και πόσο μάλλον που το ευχόταν ο Ρενάν για *Το μέλλον της επιστήμης*²⁸: να μην έχει δηλαδή απολύτως καμία συνέπεια (μα τι θαυμάσιο)... Περί αυτού πρόκειται σ' αυτή την περίπτωση, αφού *Η γυναίκα* δεν υπάρχει. Το έχω ήδη πει.

Αλλά το ότι δεν υπάρχει δεν αποκλείει το να την κάνουμε αντικείμενο της επιθυμίας μας. Το αντίθετο, μάλιστα. Εξού και το αποτέλεσμα. Γι' αυτό κι *Ο άντρας*, εκείνος, υπάρχει! Κάνοντας λάθος, ο *άντρας* συναντά *μια γυναίκα* με την οποία, Θεέ μου, συμβαίνουν τα πάντα: η αποτυχία εκείνη, δηλαδή, στην οποία συνήθως συνίσταται η επιτυχία της σεξουαλικής πράξης.

Ως προς αυτό, οι ηθοποιοί είναι ικανοί για τα υψηλότερα κατορθώματα, όπως γνωρίζουμε κι απ' το θέατρο. Το ευγενές, το τραγικό, το κωμικό, το μπουφόνικο, σημειώστε τα όπως θέλετε, αλλά αυτά σχηματίζουν μια καμπύλη του Γκάους²⁹. Εν συντομία, το φάσμα όσων λαμβάνουν χώρα στη θεατρική σκηνή απ' όπου αυτό εκτίθεται, —αυτή (τη σκηνή) που διαχωρίζει τις υποθέσεις του έρωτα από κάθε κοινωνικό δεσμό—, το φάσμα λοιπόν πραγματώνεται παράγοντας τις φαντασιώσεις από τις οποίες επιβιώνουν τα όντα της ομιλίας μέσα σ' αυτό που κατονομάζουν, χωρίς να

qui n'a que faire leur savoir.

—*La femme n'ex-iste pas. L'homme, lui, ex-siste. On ne peut pas dire que ça rende la vie facile ni que ce soit simple à comprendre.*

Oui, je regrette que - en effet - ça paraisse un petit peu compliqué, mais j'y peux rien ! C'est pas moi qui ait fait ni l'homme, ni la femme. Un autre s'en est chargé, enfin d'après la légende... Alors posons d'abord cet axiome, non que l'homme n'ex-siste pas, ça c'est le cas de La femme, mais qu'une femme ne peut que se l'interdire - je parle de l'homme - et ça pas de ce que ça soit l'Autre - parce que l'Autre, ses mœurs nous n'en savons rien - mais de ce que « *il n'y a pas l'Autre de l'Autre* ». Ça c'est ce que je dis. S'il y avait l'Autre de l'Autre il y aurait une garantie, il y aurait une garantie que ce qu'on dirait ça serait toujours la vérité, parce que l'Autre de l'Autre réagirait. Bon, il ne réagit pas... Au niveau de l'Autre, ce qu'on dit passe toujours pour la vérité, mais c'est pas sûr, voilà l'ennui.

Alors *l'universel de ce qu'elles désirent...* c'est ça que je veux dire quand je dis qu'elles ne rencontrent l'homme que dans la psychose... *l'universel de ce qu'elles désirent c'est tout simplement de la folie*, et c'est pour ça que « *toutes les femmes sont folles* » qu'on dit. C'est même pourquoi elles ne sont pas toutes, c'est-à-dire *pas folles-du-tout*, et quelles sont plutôt arrangeantes : elles arrangent, et fortement. Et même au point

ξέρουμε γιατί, «ζωή». Δεδομένου ότι δεν έχουν ιδέα για το τι εστί ζωή, παρά μόνο δια μέσω του ζώου, στο οποίο, όμως, η γνώση τους δεν έχει αντίκρισμα.

—*Η γυναίκα δεν εξ-υπάρχει. Ο άντρας, όμως, εξ-υπάρχει. Δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτό μας διευκολύνει, ούτε ότι είναι ευνόητο.*

Ναι, λυπάμαι που αυτό φαίνεται πράγματι λίγο πολύπλοκο, αλλά δεν φταίω εγώ! Δεν τους έφτιαξα εγώ, ούτε τον άντρα ούτε τη γυναίκα. Άλλος το ανέλαβε, τέλος πάντων, σύμφωνα με τον θρύλο... Πρώτα απ' όλα, λοιπόν, ας θέσουμε αυτό το αξίωμα, όχι ότι ο άντρας δεν εξ-υπάρχει, που είναι η περίπτωση της γυναίκας, αλλά ότι μια γυναίκα δεν μπορεί παρά να τον απαγορεύσει στον εαυτό της -τον άντρα δηλαδή- κι αυτό όχι επειδή πρόκειται για τον Άλλον -διότι για τα ήθη του Άλλου δεν έχουμε ιδέα-, αλλά επειδή «δεν υπάρχει ο Άλλος του Άλλου». Αυτό λέω. Αν υπήρχε ο Άλλος του Άλλου θα υπήρχε εγγύηση, θα υπήρχε εγγύηση ότι αυτό που θα λέγαμε θα ήταν πάντα αλήθεια, διότι ο Άλλος του Άλλου θα αντιδρούσε. Λοιπόν δεν αντιδρά... Στο επίπεδο του Άλλου, ό,τι λέμε περνιέται πάντα για την αλήθεια, αλλά δεν είναι και σίγουρο, ιδού το πρόβλημα.

Ως εκ τούτου, το καθολικό αυτού που οι γυναίκες επιθυμούν... κι αυτό εννοώ όταν λέω ότι δεν συναντούν τον άντρα παρά μόνο στην ψύχωση... η καθολική διάσταση αυτού που επιθυμούν είναι πολύ απλά τρέλα και γι' αυτό «όλες οι γυναίκες είναι τρελές», όπως λέμε. Αυτός είναι κι ο λόγος που είναι μη όλες, δηλαδή καθ-όλου τρελές, και μάλλον είναι περισσότερο βολικές: τακτοποιούν τα πράγματα και πολύ μάλιστα. Τόσο που δεν

qu'il n'y a pas de limites aux concessions que chacune fait pour un homme : de son corps, de son âme, de ses biens. Simplement elle en peut mais, elle en peut mais pour ses fantasmes dont il est moins facile de répondre.

Elle « *se prête* » plutôt à la perversion que je tiens pour celle de l'homme. Et c'est ce qui la conduit à *la mascarade* qu'on sait, [en *falsetto*] et qui n'est pas du tout, pas du tout *le mensonge* que des ingrats, de coller à l'homme, lui imputent.

C'est l'à-tout-hasard de se préparer pour que le fantasme de l'homme en elle trouve son heure de vérité. C'est pas excessif puisque la vérité est *femme* déjà de n'être pas toute, pas toute à se dire en tout cas.

C'est en quoi la vérité se refuse plus souvent qu'à son tour, exigeant de *l'acte* des airs de sexe, qu'il ne peut tenir, en quoi c'est le ratage - réglé comme papier à musique. Mais laissons ça de traviole. C'est bien pour la femme que n'est pas fiable l'axiome célèbre de M. Fenouillard, et que, passées les bornes, il y a - pour elles - la limite : à pas oublier. Par quoi, de l'amour, ce n'est pas *le sens* qui compte, mais bien *le signe*, comme ailleurs. C'est même là tout le drame. Et l'on ne dira pas qu'à traduire le discours analytique je me dérobe en tous cas - moi qui vous parle - comme ça se fait ailleurs.

υπάρχει όριο στις παραχωρήσεις που η καθεμιά κάνει για έναν άντρα, στο σώμα της, στην ψυχή της, στα αγαθά της. Απλά αντέχει, αλλά αντέχει για τις φαντασιώσεις της για τις οποίες δεν είναι και τόσο εύκολο να δοθεί μια εξήγηση.

«Προσφέρεται» μάλλον στη διαστροφή, η οποία θεωρώ ότι είναι του άντρα. Και μάλιστα, αυτό την οδηγεί στη μασκαράτα όπως τη γνωρίζουμε, που δεν είναι καθόλου, μα καθόλου το ψέμα που της καταλογίζουν κάποιοι αχάριστοι οι οποίοι είναι κολλημένοι στον ρόλο του άντρα.

Πρόκειται για το τυχαίο όταν η γυναίκα προετοιμάζεται ώστε η φαντασίωση του άντρα να βρει σ' εκείνη την ώρα της αλήθειας της (φαντασίωσης του). Δεν είναι υπερβολικό, εφόσον η αλήθεια είναι γυναίκα ήδη με το να είναι μη όλη και σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να ειπωθεί όλη.

Σ' αυτό το σημείο, πολύ συχνά, η αλήθεια αρνείται να παραδοθεί, απαιτώντας απ' την πράξη ν' αποκτήσει μια ατμόσφαιρα ερωτισμού, που όμως η πράξη δεν μπορεί να εκπληρώσει, εξού και η αποτυχία, προδιαγεγραμμένη με μαθηματική ακρίβεια. Αλλά ας τ' αφήσουμε αυτό στην άκρη. Για τη γυναίκα, όντως, δεν είναι αξιόπιστο το περίφημο αξίωμα του Μ. Φενουργιάρ, διότι όταν ξεπεραστούν οι φραγμοί, υπάρχει για εκείνες το όριο –ας μην το ξεχνάμε³⁰. Εξ αυτού, στην αγάπη δεν μετράει το νόημα, αλλά το σημείο, όπως κι αλλού. Εκεί μάλιστα βρίσκεται κι όλο το δράμα. Πάντως, δεν θα μπορεί να πει κανείς ότι μεταφράζοντας τον αναλυτικό λόγο ξεγλιστρώ, εγώ που σας μιλάω, όπως γίνεται κι αλλού.

—*Que dois-je faire ?*

Ben là-dessus, sur « Que dois-je faire ? », je ne peux que reprendre la question comme tout le monde, à me la poser pour moi. C'est pas à vous que je réponds. Pour moi, la réponse est simple, c'est : « ce que je fais », de ma pratique tirer l'éthique du « devoir bien-dire », que j'ai déjà accentuée.

Prenez-en de la graine pour vous, si vous croyez qu'en d'autres discours celle-ci puisse prospérer. Mais j'en doute. Car l'éthique est relative au discours. Ne rabâchons pas.

L'idée kantienne de la maxime à mettre à l'épreuve de l'universalité de son application, n'est qu'une grimace dont s'esbigne le réel, d'être pris d'un seul côté. Je suis en train de parler du côté « homme » de Kant.

C'est le pied de nez à répondre du non-rapport à l'Autre quand on se contente de le prendre au pied de la lettre. C'est une « *éthique de célibataire* » pour tout dire, celle qu'un Montherlant plus près de nous a incarnée. Et que mon ami Claude Lévi-Strauss en structure si ça lui chante son discours de réception à l'Académie, puisque, après tout, l'académicien n'a qu'à chatouiller la vérité.

Il est sensible d'ailleurs que, grâce à vos soins, c'est là que j'en suis pour l'instant.

—*Τι οφείλω να κάνω;*

Λοιπόν, σχετικά με το «Τι οφείλω να κάνω;», δεν μπορώ παρά να ξαναπιάσω το ερώτημα όπως όλος ο κόσμος, απευθύνοντάς το σ' εμένα. Δεν απαντώ σ' εσάς. Για εμένα η απάντηση είναι απλή, είναι: «αυτό που κάνω», να εξάγω από την πρακτική μου την ηθική του «καθήκοντος του ευ λέγειν», γεγονός που έχω ήδη τονίσει.

Διδαχτείτε απ' αυτό, αν πιστεύετε ότι αυτή μπορεί να ευδοκιμήσει σ' άλλους λόγους. Αλλά, προσωπικά, αμφιβάλλω. Διότι η ηθική σχετίζεται με τον λόγο. Μη λέμε τα ίδια και τα ίδια.

Η καντιανή ιδέα του γνώμονα, που οφείλει να τίθεται υπό τη δοκιμασία της καθολικότητας της εφαρμογής της, δεν είναι παρά μια παραμόρφωση απ' την οποία δραπετεύει το πραγματικό, αφού εξετάζεται μόνο απ' τη μία πλευρά. Μιλώ για την πλευρά «άντρας» του Καντ.

Είναι κοροϊδία ν' απαντάς στη μη-σχέση με τον Άλλον, όταν αρκείσαι να την παίρνεις κατά γράμμα. Πρόκειται για μια «*ηθική του εργένη*», για να πούμε την αλήθεια, αυτή που ενσάρκωσε ο Μοντερλάν που είναι και πιο κοντά σ' εμάς. Σ' αυτή βάσισε ο φίλος μου Κλοντ Λεβί-Στρως την ομιλία του κατά την είσοδό³¹ του στην Ακαδημία, αφού έτσι του άρεσε· εφόσον, όπως και να 'χει, οι ακαδημαϊκοί δεν έχουν παρά να γαργαλήσουν την αλήθεια.

Είναι, άλλωστε, εμφανές ότι βρίσκομαι σ' αυτό το σημείο για την ώρα, χάρη στις ευγενείς σας προσπάθειες.

—*L'exercice vous amuse -et je le prouve puisque vous allez répondre à la troisième question : « Que m'est-il permis d'espérer ? ».*

Bon, bah celle-là, celle-là, au contraire de la précédente, je ne l'adopte pas. C'est pas à moi que je me la repose, je vous la renvoie, c'est-à-dire que je l'entends cette fois comme venant de vous. Parce que pour ce que j'en fais pour moi, j'y ai déjà répondu, un p'tit peu comme ça. Comment me concernerait-elle sans me dire « quoi » espérer ? Pensez-vous l'espérance -ça arrive comme sans objet ?

Vous donc, comme à tout autre à qui je donnerais du « vous », d'ailleurs c'est à ce « vous » que je réponds : *espérez ce qu'il vous plaira*. Sachez seulement que *j'ai vu plusieurs fois l'espérance*, ce qu'on appelle *les lendemains qui chantent*, mener des gens que j'estimais autant que je vous estime, *au suicide* tout simplement.

Et pourquoi pas ? Le suicide est le seul acte qui puisse réussir sans passer par le ratage. Si personne n'en sait rien, de ce que j'avance de mon expérience, c'est qu'il procède - cet acte - du parti pris : « ne rien savoir ».

Là encore : Montherlant - oui, pendant qu'on y pense - à qui sans Claude - Claude Lévi-Strauss – je n'y penserais probablement pas.

Pour que la question de Kant ait un sens, je la transformerai en : *d'où vous espérez ?* C'est « *d'où* » qui est important.

En quoi vous voudriez savoir ce que le

—*Αυτή η άσκηση σας διασκεδάζει και θα το αποδείξω εφόσον απαντήσετε στην τρίτη ερώτηση: «Τι μου επιτρέπεται να ελπίζω;»*

Ε, λοιπόν, αυτή την ερώτηση, σε αντίθεση με την προηγούμενη, δεν την ασπάζομαι. Δεν θα την απευθύνω σ' εμένα, σας την επιστρέφω, δηλαδή την ακούω ως δική σας, αυτή τη φορά. Διότι σε ό,τι μ' αφορά, την έχω ήδη κατά κάποιον τρόπο απαντήσει. Και πώς θα μπορούσε αυτή η ερώτηση να με αφορά, αν δεν μου λέει παράλληλα σε «τι» να ελπίζω; Αναλογιστείτε: θα μπορούσε η ελπίδα να υπάρξει χωρίς αντικείμενο;

Εσείς λοιπόν, όπως και κάθε άλλο άτομο στο οποίο θα μιλούσα στον πληθυντικό, εξάλλου σ' αυτό το «εσείς» απαντώ, μπορείτε να ελπίζετε ό,τι θέλετε. Μόνο να ξέρετε ότι πολλές φορές είδα την ελπίδα, αυτό που αποκαλούμε «μέλλον λαμπρό», να οδηγεί πολύ απλά ανθρώπους που εκτιμούσα, όσο εκτιμώ κι εσάς, στην αυτοκτονία.

Και γιατί όχι; Η αυτοκτονία είναι η μόνη πράξη που μπορεί να επιτύχει χωρίς να περάσει απ' την αποτυχία. Αν κανείς δεν έχει ιδέα γι' αυτό που εγώ προτείνω απ' την εμπειρία μου, αυτό σημαίνει ότι τούτη η πράξη πηγάζει απ' την αμετακίνητη θέση: «να μην ξέρω τίποτα».

Κι εδώ επανερχόμαστε στον Μοντερλάν, ναι, τώρα που το σκέφτομαι, δεν θα μου είχε περάσει καν απ' το μυαλό ο συγκεκριμένος χωρίς τον Κλοντ Λεβί-Στρως.

Για ν' αποκτήσει νόημα το ερώτημα του Καντ, θα το επαναδιατύπωνω ως εξής: από πού ελπίζετε; Αυτό το «από πού» είναι το σημαντικό.

Σ' αυτό το σημείο, θα θέλατε να μάθετε τι

discours analytique peut vous promettre, puisque pour moi c'est tout cuit ? La psychanalyse -pardonnez-moi- vous permettrait d'espérer assurément de tirer au clair l'inconscient dont vous êtes sujet. Mais chacun sait que je n'y encourage personne, personne dont le désir ne soit pas décidé.

Bien plus - excusez-moi de parler des « vous » de *mauvaise compagnie* - je pense qu'il faut refuser *le discours analytique* aux *canailles* : c'est sûrement là ce que Freud déguisait d'un prétendu *critérium de culture*. Il faut dire que les critères d'éthique ne sont malheureusement pas plus certains. Quoi qu'il en soit, c'est d'autres discours et qui se jugent avant d'entrer dans l'*analytique*. Et si j'ose articuler que l'analyse doit se refuser aux *canailles*, c'est que les *canailles* ça les rend bêtes... C'est certes une amélioration, mais sans espoir, pour reprendre votre terme.

STYLE

—*Si académie il y a, titillez donc voir cette vérité de Boileau : « Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement ». Votre style, etc.*

Ouais... [rire]. Alors, si je vous réponds du *tac au tac*, je vous dis quoi ? Il suffit de dix ans pour que ce que j'ai écrit, non seulement devienne clair pour tous, mais qu'on vienne me dire, comme ça, qu'on l'a prise pour guide.

μπορεί να σας υποσχεθεί ο Αναλυτικός Λόγος, μιας και 'γω το 'χω λύσει το ζήτημα; Η ψυχανάλυση –συγχωρήστε με– υποτίθεται ότι θα σας επέτρεπε να ελπίζετε, βεβαίως, ότι θα φωτίσετε το ασυνείδητο του οποίου είστε υποκείμενο. Όπως, όμως, όλοι γνωρίζουν, δεν ενθαρρύνω κανέναν προς αυτή την κατεύθυνση, κανέναν που η επιθυμία του δεν είναι αποφασισμένη.

Και μάλιστα –συγγνώμη που θα μιλήσω για όσους από «εσάς» είστε κακές παρέες– νομίζω ότι θα πρέπει ν' αρνούμαστε τον αναλυτικό λόγο στους κανάγιες³². Εδώ, έχουμε να κάνουμε μ' ένα υποτιθέμενο πολιτισμικό *critérium*, έτσι όπως το αποκαλούσε ευγενικά ο Φρόιντ. Δυστυχώς, πρέπει να πούμε ότι και τα ηθικά κριτήρια δεν είναι περισσότερο σίγουρα. Όπως και να 'χει, όμως, μπορούν να κριθούν μέσω άλλων λόγων πριν εισέλθουν στον αναλυτικό. Κι αν τολμώ να αρθρώσω πως πρέπει να αρνούμαστε την ανάλυση στους κανάγιες, είναι γιατί τους καθιστά ηλίθιους... Είναι βέβαια μια βελτίωση, αλλά δίχως ελπίδα, για ν' ανατρέξουμε ξανά στον όρο σας.

ΣΤΥΛ

—*Αν υπάρχει ακαδημία, τσιγκλήστε την αλήθεια του Μπουαλώ³³: «ό,τι αντιλαμβάνεται κανείς καλά, το εκφράζει καθαρά». Το στυλ σας, κλπ.*

Ναι, καλά... [γέλιο]. Λοιπόν, αν σας απαντήσω στα γρήγορα, θα σας πω τι; Δέκα χρόνια είναι αρκετά ώστε όσα έγραψα όχι μόνο να γίνουν ξεκάθαρα για όλους, αλλά και να έρθουν να μου πουν ότι τα χρησιμοποίησαν ως οδηγό.

J'ai vu ça pour ma thèse où pourtant - c'est p't-être pour ça que je ne l'ai pas encore rééditée - où pourtant mon style n'était pas encore *cristallin* [sic]. C'est un fait d'expérience. Néanmoins, pour la suite ça serait vous renvoyer aux calendes, alors je vous réponds...

Je rétablis que *ce qui s'énonce bien, l'on - cher « on » - l'on le conçoit clairement*. Ce « *clairement* » dit assez ce que ça veut dire : que ça fait son chemin, son chemin dans l'« on ». C'en est même désespérant, cette promesse de succès pour la rigueur d'une *éthique*, de succès de vente tout au moins. Ça nous ferait sentir le prix de la névrose par quoi se maintient ce que Freud nous rappelle : que ce n'est pas *le mal*, mais *le bien*, qui engendre, qui nourrit la culpabilité.

Ça casse la tête tout ça, hein ? Impossible de se retrouver là-dedans sans un soupçon, au moins, de ce que veut dire « *la castration* ». Et comme ça - parenthèse - ça pourrait peut-être nous éclairer sur l'histoire que Boileau là-dessus laissait courir, « *clairement* » pour qu'on s'y trompe, je veux dire: qu'on y croie à cette histoire de jarre qui lui était arrivé dans son enfance, soit disant.

IL N'EST PAS DE MÉDIT DU MÉDIOCRE AU PIRE

Le médit installé dans son « *ocre* » réputé : « *Il n'est pas de degré du médiocre au pire* », ça c'est de BOILEAU. Alors ce « *médit* » que je viens de remettre en place :

Το διαπίστωσα με τη διατριβή μου, όπου παρ' όλα αυτά –γι' αυτό ίσως και δεν την έχω επανεκδώσει ακόμη–, όπου παρ' όλα αυτά, το στυλ μου δεν ήταν ακόμα κρυστάλλινο [sic]. Είναι ζήτημα εμπειρίας. Εντούτοις, για τη συνέχεια δεν θα σας παραπέμψω στις καλένδες, σας απαντώ λοιπόν...

Διορθώνω ως εξής: ό,τι εκφέρεται καλά, το αντιλαμβάνεται κανείς –αυτό το αγαπητό «κανείς»– ξεκάθαρα. Αυτό το «ξεκάθαρα» εκφράζει αρκετά αυτό που θέλει να πει: ότι κάνει τη διαδρομή του μέσα στο «(από)σωπο) κανείς». Μάλιστα, είναι και απελπιστική αυτή η υπόσχεση επιτυχίας για τη συνέπεια μιας ηθικής, επιτυχίας ως προς τις πωλήσεις τουλάχιστον. Αυτό θα μας έκανε να νοιώσουμε το τίμημα της νεύρωσης μέσω του οποίου διατηρείται το εξής: πως δεν είναι το *κακό*, αλλά το *καλό*, που γεννά, που θρέφει την ενοχή, όπως μας υπενθυμίζει ο Φρόντ.

Σας σπαζοκεφαλιάζει όλο αυτό, ε; Αδύνατον να προσανατολιστούμε εκεί μέσα χωρίς έστω μια υποψία για το τι θα πει «ευνουχισμός». Έτσι –παρένθεση– αυτό θα μπορούσε ίσως να μας διαφωτίσει ως προς την ιστορία που ο Μπουαλώ άφηνε να κυκλοφορεί επ' αυτού, «καθαρά» για να εξαπατηθούμε, θέλω να πω: δηλαδή να πιστέψουμε σ' αυτή την ιστορία της αρσενικής χήνας³⁴ που τάχα του είχε συμβεί στην παιδική του ηλικία.

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΚΟΕΙΠΩΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΤΡΙΟ ΣΤΟ ΧΕΙΡΙΣΤΟ

Το κακοειπωμένο, εγκατεστημένο στο φημισμένο «ένο» του: «Δεν υπάρχει διαβάθμιση απ' το μέτριο στο χειρίστο»³⁵, αυτό είναι του Μπουαλώ. Αυτό λοιπόν το

tout de même j'ai peine à l'attribuer à l'auteur du vers, enfin celui que je viens de citer, du vers qui humorise si bien ce mot : « *médit* ».

C'est peut-être facile, ma rectification. C'est peut-être même lourdaud, hein ? Et si ce qui se révélait là, c'est simplement ce que ça est, ce vers : « *ce que l'on conçoit bien, etc.* » : *un mot d'esprit* à qui personne ne voit que du feu.

Ne savons pas -nous que *le mot d'esprit* est *lapsus calculé*, celui qui gagne à la main l'inconscient ? Ça se lit dans FREUD, ça, sur le mot d'esprit. Qu'est-ce qu'il dit d'autre ?

Et si l'inconscient ne pense, ne calcule, etc., c'est d'autant plus pensable.

On le (l'inconscient) surprendra à réentendre, si on le peut, ce que je me suis amusé à moduler dans mon exemple de ce qui peut se savoir, et mieux : moins de jouer du bonheur de lalangue que d'en suivre la monte dans le langage...

Il a fallu même un coup de pouce pour que je m'en aperçoive, et c'est là où se démontre le fin du site de l'interprétation.

Devant le gant retourné supposer que la main savait ce qu'elle faisait, n'est-ce pas le rendre, le gant, justement à quelqu'un que supporteraient La Fontaine et Racine ?

«κακοειπωμένο» μόλις το αποκατέστησα: εντούτοις, δυσκολεύομαι να το αποδώσω στον συγγραφέα του στίχου, τέλος πάντων, που μόλις παρέθεσα, στίχου που αστειεύεται με τη λέξη «κακοειπωμένο».

Η διόρθωσή μου αυτή ίσως να είναι εύκολη. Ίσως και μπουνταλάδικη, ε; Κι αν αυτό που αναδεικνύεται εδώ είναι απλά η ουσία αυτού του στίχου; «ό,τι αντιλαμβάνεται κανείς καλά, κλπ.». Πρόκειται για ένα ευφυολόγημα που ουδείς καταλαβαίνει τι κρύβεται από πίσω.

Μήπως δεν γνωρίζουμε πως το ευφυολόγημα αποτελεί υπολογισμένη παραδρομή κι είναι εκείνο που παίρνει το προβάδισμα επί του ασυνειδήτου; Το διαβάζουμε στον Φρόιντ αυτό για το ευφυολόγημα. Και τι άλλο μας λέει;

Και αν το ασυνείδητο δεν σκέφτεται, δεν υπολογίζει κλπ., τόσο περισσότερο καθίσταται αντικείμενο σκέψης.

Θα το τσακώσουμε (το ασυνείδητο) ξανακούγοντας, αν μπορούμε, αυτό που αρεσκόμουν να διατυπώνω στο παράδειγμά μου, για όσα μπορεί κάποιος να γνωρίζει, και ακόμα καλύτερα: λιγότερο παίζοντας κανείς με την ευ-τυχία της ηγλώσσας και περισσότερο ακολουθώντας το καβαλίκεμα³⁶ μέσα στη γλώσσα.

Μάλιστα, χρειάστηκα ένα χέρι βοήθειας για να το αντιληφθώ κι εκεί αποδεικνύεται η φινέτσα στον τόπο της ερμηνείας.

Μπροστά στο αναποδογυρισμένο γάντι³⁷, το να υποθέτεις ότι το χέρι ήξερε τι έκανε, σημαίνει ότι επιστρέφεις κιόλας το γάντι σε κάποιον που θα τύγχανε της υποστήριξης των Λαφονταίν και Ρακίνα;

ENVOI

L'interprétation doit être prête pour satisfaire à l'entreprêt : « *de ce qui perdure de perte pure à ce qui ne parie que du père au pire* ».

ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΑ

Η ερμηνεία οφείλει να είναι σβέλτη³⁸ για να ικανοποιήσει το διαμεσοδάνειο³⁹: «από 'κείνο που επιβιώνει απ' την καθαρή απώλεια σ' εκείνο που δεν ποντάρει παρά μόνο απ' τον πατέρα στο χείριστο».

*

¹Πρόκειται για τη λέξη *d'hommes*, λογοπαίγνιο με τις λέξεις κατοικίδιο [domestique] και άνθρωπος [homme].

²(Αριστοτέλης, *Περί Ψυχής Ι*, 4, 408b, εκδ. Ζήτρος, μετάφραση Χριστοδούλου, Αθήνα, 2000, σελ. 89).

«Και κάποιος θα μπορούσε πιο εύλογα να αμφισβητήσει ότι η ψυχή κινείται, αφού πάρει υπόψη του τα παρακάτω. Γιατί λέμε πως η ψυχή λυπάται, χαίρεται, έχει θάρρος, φοβάται, και, από πάνω, οργίζεται και αισθάνεται και σκέφτεται. Κι όλα αυτά, φαίνεται πως είναι κινήσεις. Επομένως, κάποιος θα μπορούσε να πιστέψει ότι η ψυχή κινείται. Αυτό, όμως, δεν είναι απαραίτητο. Γιατί μπορούμε να υποθέτουμε, όσο θέλουμε, ότι η λύπη, η χαρά ή η σκέψη είναι κινήσεις, ότι καθετί από αυτά εμπεριέχει κίνηση κι αυτή η κίνηση προκαλείται από την ψυχή. Κι ότι, για παράδειγμα, η οργή ή ο φόβος είναι μια συγκεκριμένη κίνηση της καρδιάς, ενώ η σκέψη κίνηση του ίδιου, ίσως, ή άλλου οργάνου (απ' αυτά, άλλα συμβαίνουν όταν κάποια μέρη του σώματος κινούνται στο χώρο, ενώ άλλα όταν τα μέρη αλλοιώνονται».

³Η ακριβής διατύπωση του Λακάν είναι «θεωρία της αριστοτελικής θεωρίας» αναφέροντας τη λέξη στα ελληνικά.

(Αντόνιο Κινέ [Antonio Quinet] «*Le plus de regard. Destins de la pulsion scopique*» [Το πλεόνασμα βλέμματος. Πεπρωμένα της σκοπικής ενόρμησης], εκδ. Éditions du Champ lacanien, συλλογή ...In Progress, Παρίσι, 2003, αποσπάσματα από σελ. 12 έως 24).

«Το βλέμμα παρουσιάζεται στη φιλοσοφία ως μεταφορά της γνώσης, όχι μόνο από την κλασική εποχή, αλλά ήδη από την εποχή του Πλάτωνα. Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται περισσότερο στη φιλοσοφία μάς μαθαίνουν τη σημασία του δεσμού μεταξύ του οφθαλμού και της λειτουργίας του βλέμματος, που είναι η ίδια μεταξύ του επίστασθαι [connaissance] και της κατάκτησης του κόσμου μέσω του ειδέναι [savoir] [δες, επίσης, υποσημείωση 10]. Η ίδια η λέξη θεωρία, πράξη του βλέπω, παρατηρώ, εξετάζω και ατενίζω προέρχεται από το θεωρέω, ατενίζω, εξετάζω, παρατηρώ, διαλογίζομαι. Επίσης, συναντάται και το θεώρημα ως εκείνο που μπορεί να ενατενιστεί (θέαμα, κανόνας και ηθικό δίδαγμα) από τον θεωρό, τον θεατή.

[...] Η τόσο σημαντική όσο και συνεχής παρουσία της εν λόγω αναφοράς στο σκοπικό πεδίο στη φιλοσοφία σχετικά με το επίστασθαι και το ειδέναι, μας επιτρέπει να αναρωτηθούμε εάν εδώ πρόκειται μόνο για μεταφορική χρήση. Στην αρχή των *Μεταφυσικών*, ο Αριστοτέλης αρθρώνει την επιθυμία γνώσης με την ευχαρίστηση των οπτικών εντυπώσεων. (σελ. 12)

[...] Θέτοντας το αξίωμα του βλέμματος, όχι πια ως προνόμιο του υποκειμένου της συνείδησης και του επίστασθαι, αλλά ως εννομητικό αντικείμενο, η ψυχανάλυση αποσχίζεται από την φιλοσοφική παράδοση η οποία δεν διαχωρίζει το βλέμμα από την όραση. Το βλέμμα, για την φιλοσοφία, αποτελεί ιδιότητα του υποκειμένου: είτε οπτικό γνώρισμα, είτε νοητική ικανότητα. Το βλέμμα, επεξεργασμένο από τον Λακάν ως το ιδιαίτερο αντικείμενο της σκοπικής ενόρμησης που περιέγραψε ο Φρόιντ, δεν βρίσκεται από την πλευρά του υποκειμένου, αλλά από την πλευρά των αντικειμένων, χωρίς να συγκαταλέγεται μεταξύ των αντικειμένων του αισθητού κόσμου. Η σύσταση του είναι αποκλειστικά λογική. Ως αντικείμενο που συνδέεται με την απόλαυση, αδύνατο να καταστεί αντιληπτό από το εγώ [moi], αποτελεί «το αντίστροφο της συνείδησης» (φράση από το 11ο Σεμινάριο του Ζ. Λακάν, *Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης*, σελ. 13).

[...] Η φιλοσοφική παράδοση που μας κληροδοτήθηκε –σε αντιδιαστολή μ' εκείνη της Αρχαιότητας– δεν διαχωρίζει το βλέμμα από την όραση. Η Αρχαιότητα δημιούργησε μια ιδιαίτερη θεωρία του βλέμματος –η οποία αποκρηύχτηκε κατά την έλευση του λόγου της επιστήμης, αρχής γενομένης απ' τον Ντεκάρτ. Η εκ νέου ανάγνωση της θέσης του βλέμματος στην αρχαία οπτική και φιλοσοφία, υπό το πρίσμα της ψυχαναλυτικής θεωρίας του βλέμματος

ως αντικείμενου α, θα μας επιτρέψει να αποδεσμεύσουμε μια άρθρωση μεταξύ επιθυμίας, απόλαυσης και ειδέναι [savoir], από τη μία και σκοπικού πεδίου, από την άλλη, άρθρωση η οποία αποφεύγεται στη φιλοσοφία που προέρχεται από τον καρτεσιανισμό (σελ. 15).

[...] Στον Τόμο Ζ' των *Ηθικών Νικομαχείων* (Διανοητικές αρετές), ο Αριστοτέλης θέτει το ερώτημα της ευχαρίστησης αναφέροντας ότι η ευχαρίστηση δεν επέρχεται παρά μόνο εντός μιας δραστηριότητας και ότι η πλειονότητα των ευχαριστήσεων συνοδεύονται από δυσaréσκεια. Για τον Αριστοτέλη, η ενατένιση αποτελεί την ύψιστη ευχαρίστηση. Γεγονός που είναι σε απόλυτη συνοχή με τη σύλληψη της ενατένισης ως ευδαιμονία: «υπάρχουν, επίσης, και ευχαριστήσεις που δεν συνοδεύονται από λύπη ή όρεξη, όπως, για παράδειγμα, η δραστηριότητα της ενατένισης, όπου η φύση δεν πάσχει από καμία έλλειψη».

Ο σοφός του Αριστοτέλη έχει συναντήσει το αντικείμενο της απόλαυσής του στη συγκεκριμένη δραστηριότητα ενατένισης η οποία του παρέχει αυτή την υπεραπόλαυση: ο υποκειμενικός του διχασμός πληρείται από το αντικείμενο της εν λόγω σκοπικής δραστηριότητας που είναι η ενατένιση (σελ. 23).

[...] Η ενατένιση αποτελεί ιδεώδες πλήρωσης του υποκειμένου με το αντικείμενο που θα γέμιζε την έλλειψή του, είτε με ειδέναι [savoir], είτε με είναι [être] ή με αλήθεια. Και η επίτευξη αυτού του ιδεώδους λαμβάνει χώρα στο σκοπικό πεδίο, γιατί είναι το πεδίο του ακραίου σημείου της ευχαρίστησης και του ειδέναι [savoir]: δραστηριότητα της σαφήνειας για τον Πλάτωνα, της θεωρητικής για τον Αριστοτέλη (σελ. 24).

⁴Αναφορά στο βιβλίο του Σ. Φρόντ, *Η ερμηνεία των ονείρων*, που στα ελληνικά κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 1993 και που σε παλαιότερη γαλλική μετάφραση είχε αποδοθεί ως *Επιστήμη των ονείρων*.

⁵Σ. Φρόντ, *Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1992.

⁶Σ. Φρόντ, *Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα, 2009.

⁷Λογοπαίγνιο που αφορά την ομοηχία μεταξύ της λέξης dimension που σημαίνει διάσταση και της λέξης –κατασκευάσμα του Λακάν στην τριπλή της εκδοχή: dit-mension / dit-mention / dit-mansion, όπου το πρώτο συνθετικό dit σημαίνει λεχθέν και το δεύτερο συνθετικό mension / mention / mansion σημαίνει στάθμιση / μεία / κατοικία.

⁸*Lalangue*: Ηλαλιά, Ηγλώσσα γραμμένη σε μια λέξη, συνηχεί στα γαλλικά με τη λέξη μπαμπάλισμα [lallation]. Σύμφωνα με τον Λακάν, είναι συστατική του κάθε ασυνειδήτου και είναι πάντα μοναδική, αποτέλεσμα της συνάντησης της ομιλίας με το σώμα. Δεν έχει να κάνει σε τίποτα με τα διάφορα ιδιώματα και τα λεξικά που είναι τα θησαυροφυλάκιά τους. (Κολέτ Σολέρ, «Θεωρήσεις για την ηγλώσσα και τις γλώσσες», ανέκδοτο κείμενο). Η λέξη lallation αναφέρεται στην εκπομπή ήχων από το βρέφος πριν αυτό αρχίσει να τους αρθρώνει μεταξύ τους εν είδη ομιλίας. Προέρχεται από το λατινικό lallare, ρίζα του οποίου είναι το λαλώ. (G. Liddel-R. Scott, *Μέγα λεξικό της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Σιδέρη, καθώς και Στ. Κουμανούδης, *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, εκδ. Γρηγόρη]. Μπορεί κανείς να ανατρέξει σχετικά στη «Διάλεξη στη Γενεύη για το σύμπτωμα» του Λακάν (1975).

⁹Στα γαλλικά υπάρχουν δύο λέξεις για την γνώση: savoir και connaissance, με το δεύτερο να παραπέμπει περισσότερο σ' ένα σύνολο πληροφοριών, ενώ το πρώτο χρησιμοποιείται όταν μιλάμε για ασυνείδητη γνώση ή γνώση του ασυνειδήτου. Το savoir έχει να κάνει πιο πολύ με την διαδικασία, ενώ το connaissance με το αντικείμενο της γνώσης.

¹⁰Στα γαλλικά, existence σημαίνει ύπαρξη, υπάρχειν. Ωστόσο, ο Λακάν παίζει με τη λέξη

γράφοντάς την με μια ενωτική παύλα μεταξύ ex-, που αντιστοιχεί στη θέση «εκτός» ενός πράγματος, θέση που τοποθετείται εκτός πεδίου και -sistence, λέξη από το λατινικό *existere* (=υπάρχω) και συγγενής με το ρήμα *ίσταμαι* στα αρχαία ελληνικά που σημαίνει στήνομαι όρθιος, τοποθετούμαι, βρίσκομαι και άρα, σε συνάφεια με το υπάρχω.

Θα σταθούμε στην ύστερη φάση της διδασκαλίας του Λακάν, σε μερικές από τις κύριες αναφορές του σ' αυτή τη γραφή της λέξης, οι οποίες, άλλωστε, είναι αρκετές και διατρέχουν όλη τη διδασκαλία του.

«Προσπαθώ να δώσω στον αναλυτικό λόγο τη θέση εξ-ύπαρξής του» θα μας πει στο Σεμινάριό του *Les non dupes errent* (1973-1974), παράδοση της 14ης Μαΐου 1974. Διότι, όπως μας αναπτύσσει διεξοδικά στο κείμενό του 1972 «*L'Étourdit*» (στα *Autres Écrits*, εκδ. Seuil, Παρίσι, 2001), «το λέγειν εξ-υπάρχει» και «τα λεχθέντα του δεν μπορούν να συμπληρώνονται, να διαψεύδονται, να είναι ανακόλουθα, αναπόδεικτα, αναποφάσιστα παρά μόνο με αφετηρία αυτό που εξ-υπάρχει από τις οδούς του λέγειν τους» (σελ. 468). Αυτό που εξ-υπάρχει είναι αυτό που θεμελιώνει τα λεχθέντα, αλλά δεν αποτελεί μέρος τους. Είναι αυτό «που μένει ξεχασμένο πίσω απ' αυτό που λέγεται μέσα σ' αυτό που ακούγεται...» (σελ. 449). Πρόκειται για τη λογική της εξ-ύπαρξης, αναφορά στη θεωρία των συνόλων που «μπόρεσε να δομήσει αυτό που λείπει σε κάθε αυστηρή λογική με έννοιες όπως εκείνες του ατελούς [incomplet], του ανακόλουθου [inconsistant], του αναπόδεικτου [indémontrable] και του αναποφάσιστου [indécidable]» (C. Soler, «L'un» στο *Mensuel* 113, εκδ. EPFCL, Μάρτιος 2017, σελ. 8).

Επίσης, σημαντική αναφορά αποτελεί και το Σεμινάριο *RSI* (1974-1975), όπου ορίζει την εξ-ύπαρξη τοπολογικά μέσα από τον βορρόμειο κόμβο του. «Ο μικρός βορρόμειος κόμβος μου προορίζεται να σας δείξει ότι η ύπαρξη είναι εκ φύσεως της εξ-ύπαρξης, αυτό που είναι εξ-είναι αυτό που γυρίζει (εκτός) γύρω από το συνεκτικό [consistant] και δημιουργεί απόσταση (χάσμα)» (παράδοση της 14ης Ιανουαρίου 1975). «Γράφω τον όρο εξ-ύπαρξη διαφορετικά απ' ό,τι γράφεται συνήθως: υπάρχει [il siste] ίσως, αλλά δεν γνωρίζουμε πού, το μόνο που μπορούμε να πούμε, είναι ότι αυτό που είναι συνεκτικό δεν δίνει καμία μαρτυρία» (παράδοση της 10ης Δεκεμβρίου 1974). Ο Λακάν, εδώ, αντιστοιχεί την εξ-ύπαρξη με το πεδίο του Πραγματικού, αυτού που κάνει τρύπα, «η εξ-ύπαρξη είναι, ως προς αυτή την αντιστοιχία, της τάξης του Πραγματικού και η εξ-ύπαρξη του κόμβου είναι πραγματική», (παράδοση της 18ης Φεβρουαρίου 1975) έως του σημείου να πει ότι «Υποθέτω ότι ο κόμβος είναι το Πραγματικό, εκ του γεγονότος ότι καθορίζει ως εξ-ύπαρξη, εννοώ σ' αυτό το οποίο εξαναγκάζει σ' έναν ορισμένο τρόπο να γυρίζει γύρω από, τον τρόπο με τον οποίο εξ-υπάρχει ένας δακτύλιος από σχοινί σε σχέση μ' έναν άλλον» (παράδοση της 18ης Μαρτίου 1975).

¹¹Αναφορά στο κεφάλαιο IV και στην αρχή του κεφαλαίου V του βιβλίου *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1994, σελ. 59-72. Ενδεικτικά παραθέτουμε: «... μας φαίνεται πως δεν είναι μόνο η πίεση του πολιτισμού αλλά και κάτι στην ουσία της ίδιας της σεξουαλικής λειτουργίας που μας αρνείται την πλήρη ικανοποίηση και μας ωθεί σε άλλους δρόμους».

Επίσης μπορείς κάποιος να ανατρέξει στο βιβλίο της Κολέτ Σολέρ *Η κατάρα του φύλου*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα, 2015, σελ. 11-15.

¹²Ο Λακάν κάνει λογοπαίγνιο με τη λέξη ευτυχία: καλή τύχη και καλή ώρα.

¹³Humanitaire, μετάφραση του ορισμού από το λεξικό του Εθνικού Κέντρου Κειμενογραφικών και Λεξικογραφικών Πηγών [CNRTL], [<https://www.cnrtl.fr/definition/humanitaire>]: φορτισμένος και μάταιος συναισθηματισμός, ως προς τους ανθρώπους και την οδύνη της ανθρωπότητας.

¹⁴Αναφορά στον Theodor Reik.

¹⁵Αναφορά στον Λόγο του Κυρίου.

¹⁶Ο Amelot de La Houssaye απέδωσε στα γαλλικά τον τίτλο του κείμενου του Μπαλτάσαρ Γκραθιάν *Oráculo manual y arte de prudencia* (1647) σε *Ο άνθρωπος της αυλής* [L'homme de cour (1684)]. Στα ελληνικά έχει εκδοθεί με τον τίτλο *Χρησιμολόγιο και τέχνη της φρόνησης* από τις εκδόσεις Όπερα, Αθήνα, 2006.

¹⁷ Το ουσιαστικό *affect* επιλέγουμε να το μεταφράσουμε ως συναίσθημα, δεν είναι όμως με την έννοια του συναισθήματος, αλλά μ' αυτήν του συναισθηματικού αγγίγματος, της συναισθηματικής επιρροής, του παθήματος της ψυχής.

Το ρήμα *affecter* προέρχεται από το λατινικό *affectus* που σημαίνει αγγίζω κάποιον μέσω κάποιας αίσθησης, εντύπωσης, μια ενέργεια πάνω στον οργανισμό, στον ψυχισμό.

Affect, πρόκειται για λέξη με διάφορες γλωσσικές χρήσεις στα γαλλικά, όπως συναισθήματα ή συναισθηματικές καταστάσεις. Επίσης, άλλη χρήση στα γαλλικά αφορά το πάσχω, υφίσταμαι, πλήττομαι. *Je suis affecté d'une maladie* σημαίνει έχω πληγεί έχω προσβληθεί από μια ασθένεια. Η φράση *je suis affecté* σημαίνει είμαι επηρεασμένος συναισθηματικά, κάτι με αγγίζει, με πλήττει.

Ο όρος *affect* (κατάσταση, διάθεση), δηλώνει τα διάφορα συναισθήματα, θλίψη, χαρά. Στην ψυχανάλυση, εισάγεται ήδη από τον Φρόιντ με τη διάκριση που κάνει στις ψυχονευρώσεις μεταξύ της αναπαράστασης και της μη αναπαραστήσιμης ποσότητας συναισθήματος (*quantum d'affect*), η οποία κινείται μέσα σ' ένα άξονα ευχαρίστησης-δυσαρέσκειας. Στον Λακάν, το *affect* αφορά τα διάφορα συναισθήματα και ονομάζει τα εξής τρία: τη θλίψη, την πλήξη και την βαρυθυμία [*morosité*].

Από την μια, υπάρχουν τα συναισθήματα του υποκειμένου κι από την άλλη, τα συναισθήματα που επιδρούν, επηρεάζουν το σώμα.

Η Κολέτ Σολέρ στο σεμινάριο της *Ce qui nous affecte*, 2010-2011, στα πλαίσια του Κλινικού Κολεγίου του Παρισιού, λέει για το *affect*: «Εδώ μιλάμε γι' αυτό που βιώνεται ως αίσθημα. Είναι ακριβώς το αντίθετο απ' αυτό που είναι το σημαίνον, το οποίο είναι ένα στοιχείο, διακριτό, που μπορεί να απομονωθεί και που είναι μεταδόσιμο. Συνήθως το *affect* είναι κάπως άμορφο, μερικώς ανείπωτο και κατά τα άλλα, προσωπικό. Η προσπάθεια να ειπωθεί, είναι πάντα μια προσπάθεια να του δώσουμε σημαίνουσα μορφή.»

Η διατύπωση αυτής της λακανικής υπόθεσης γίνεται στο τέλος του Σεμιναρίου ΧΧ, *Ακόμη*, του 1974, όπου υποστηρίζεται ότι το ασυνείδητο επηρεάζει το άτομο (με την έννοια του ζωντανού οργανισμού πλέον και όχι του υποκειμένου), ασυνείδητο που θα πρέπει να ιδωθεί μέσα από την επίπτωση της *lalangue*, ηγλώσσας, στο ίδιο το σώμα. Στην ελληνική μετάφραση του σεμιναρίου *Ακόμη* (εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 2011), ο όρος μεταφράζεται ως συναισθηματικό πάθος. Η μετάφραση του όρου γίνεται, επομένως, κατά περίπτωση.

¹⁸Σ. Φρόιντ, «Απώθηση» στα *Δοκίμια Μεταψυχολογίας* (1915), εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2000, σελ. 36-50, ιδιαίτερα δες τις σελίδες 43-51.

¹⁹Στα γαλλικά η λέξη *bande* σημαίνει συμμορία, αλλά και λωρίδα, η οποία μας παραπέμπει στη λωρίδα του Μέμπιους.

²⁰Πρόκειται για το γράμμα που έστειλε ο Φρόιντ στον Φλις στις 06.12.1896, δεν έχει μεταφραστεί στα ελληνικά.

²¹ Λέξη στα ελληνικά στο κείμενο. Η λέξη επιθυμία αποτελείται από τα συνθετικά επί και

θυμός, όπου θυμός στην αρχαία ελληνική σήμαινε καρδιά, ψυχή, φρένες, μένος.

²²(Ντιντιέ Καστανέ [Didier Castanet], «*Gay Sçavoir et éthique de l'analyste*» [Χαρούμενη γνώση και ηθική του αναλυτή] στο *L'en-je Lacanien* τ.13, εκδ. Erès, Τουλούζη, 2010, σελ 6-7.)

«Ο Λακάν στο κείμενο του Τηλεόραση παραμένει στο φροϋδικό πνεύμα όσον αφορά στο ερώτημα του συναισθήματος [affect]. Με τη θλίψη και τη χαρούμενη γνώση [gay sçavoir], θα τοποθετήσει το συναισθήμα από την πλευρά της ηθικής, δηλαδή η θλίψη και η χαρούμενη γνώση είναι συναισθήματα που απορρέουν από το καθήκον του ευ-λέγειν [bien-dire]. Το συναισθήμα υπόκειται σε μια ηθική κρίση: η θλίψη είναι αμαρτία, σφάλμα ενάντια στον εαυτό, η χαρούμενη γνώση είναι αρετή, εκεί όπου επέρχεται το ευ-ζην, του οποίου η πρακτική, μας λέει ο Λακάν, μας οδηγεί ξανά στην αμαρτία.

[...] Είναι σημαντικό ν' αναθεωρήσουμε αυτό το ερώτημα του συναισθήματος, που αρχικά ο Λακάν το θεωρεί ως επίπτωση του σημαίνοντος πάνω στο σώμα. Έπειτα, ορίζει το συναισθήμα ως το ίχνος που αφήνει στο σώμα του ομιλούντος το τραυματικό [troumatique] συμβάν της μη διάφυλης σχέσης. Αυτός ο τραυματισμός που μεταφέρει η ηγλώσσα έχει ως επίπτωση τη σωματώση [corporéisation] του σημαίνοντος ως συναισθήμα, δηλαδή ως απόλαυση.

[...] (Ο Λακάν) καθιστά τα σημαίνοντα αίτιο της απόλαυσης και τη σωματώση τους το αντίθετο της σημασιοποίησης [significatisation]. Στην περίπτωση της σωματώσης, πρόκειται για το σημαίνον στο βαθμό που πλήττει [affecte] το ομιλούν ον. Η γνώση περνά στο σώμα και το πλήττει. Μ' άλλα λόγια, εκεί που πριν το σημαίνον εκκένωνε το σώμα από απόλαυση, τώρα έρχεται να εισάγει απόλαυση στο σώμα. Όταν ο Λακάν ορίζει την ηθική της ψυχανάλυσης ως την ηθική του ευ-λέγειν, ταυτόχρονα κάνει ν' αντηχεί το σημαίνον με την εν λόγω απόλαυση, δηλαδή τη θέση του υποκειμένου στη σχέση του με την απόλαυση και τη γνώση.

Η χαρούμενη γνώση μπορεί να είναι επίπτωση αυτής της νέας σχέσης ανάμεσα στο σημαίνον και την απόλαυση. Ο Λακάν μας λέει ότι είναι αρετή με την έννοια ότι τείνει προς την ευθυμία ή την καλή διάθεση, «απόλαυση της αποκωδικοποίησης» και επιστροφή στην αμαρτία.

Έτσι, αν η χαρούμενη γνώση είναι αρετή που μπορούμε να αναμένουμε από το τέλος της ανάλυσης, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να σηματοδοτεί το τέλος, ειδάλλως, αυτό το τελευταίο συγχέεται με μια υποκατάσταση ενός πάθους μ' ένα άλλο, μ' αυτό το ξεγλιστρημα του νοήματος, ίδιον της ίδιας της επίπτωσης αυτής της χαρούμενης γνώσης.»

(Αντόνιο Κινέ, «*La satisfaction de fin d'analyse*» [Η ικανοποίηση του τέλους της ανάλυσης] στο *Wunsch*, τ.10, Ιανουάριος, 2011.)

«Όταν το υποκείμενο μπαίνει σε ανάλυση, ικανοποιείται από την αποκωδικοποίηση και την αναλυτική διαδικασία. Πρόκειται για την ικανοποίηση του ελεύθερου συνειρμού, της ανακάλυψης των γεγονότων, των λεχθέντων, των φαντασιώσεων και της άρθρωσής τους με τη σημαίνουσα αλυσίδα της ιστορίας του. Η αναλύουσα ικανοποίηση τοποθετείται απ' την πλευρά της αναζήτησης της αλήθειας, είναι η ικανοποίηση της χαρούμενης γνώσης. Πρόκειται για την απόλαυση της αποκωδικοποίησης, ικανοποίηση μέσα στη γνώση που αντλείται απ' τον ελεύθερο συνειρμό. Ο Λακάν χρησιμοποιεί αυτή την έκφραση, χαρούμενη γνώση [gay sçavoir], στην *Τηλεόραση*, σε αναφορά στην προβηγκιανή ποίηση στο θέμα του ιπποτικού έρωτα, για να καταδείξει τον σημαίνοντα χειρισμό της ποιητικής γλώσσας.

Στην ανάλυση, αυτό αντιστοιχεί στην ανακάλυψη του ασυνειδήτου-ποιητή, ασυνείδητο πνευματώδες, παιγνιώδες που πηδά και αναπηδά στο τραμπολινό της γλώσσας. Η γνώση που επεξεργάζεται στον ελεύθερο συνειρμό αποσπά το υποκείμενο απ' την θλίψη, διότι βρίσκει το νήμα της επιθυμίας του το οποίο είχε χαθεί.

Πρόκειται για μια εύθυμη γνώση, με παιχνίδια της γλώσσας. Πρόκειται για μια ικανοποίηση που φτάνει μέχρι το τέλος της ανάλυσης.»

(Μισέλ Μπουσερού [Michel Bousseyroux] «Le vice du vice» [Το ελάττωμα του ελαττώματος] στο *L'en-je Lacanien* τ.13, εκδ. Erès, Τουλούζη, 2010, σελ. 26-28).

«Ένα πραγματικό αντικαταθλιπτικό: η χαρούμενη γνώση [gay sçavoir].

Ο Δάντης σε αντίθεση με τον Θωμά τον Ακινάτη και τον θωμισμό που κυριαρχεί όταν εκδίδει την *Κόλασή* του το 1314, υποστηρίζει ότι η ακηδία είναι θανάσιμο αμάρτημα και ως εκ τούτου αθεράπευτο. Ενώ για τον Θωμά τον Ακινάτη θεραπεία υπάρχει: η ελεημοσύνη. Για τον Σπινόζα, επίσης: η μακαριότητα, αρετή της πνευματικής αγάπης του Θεού.

Ο Λακάν δεν ακολουθεί ούτε τον Δάντη, ούτε τον Ακινάτη, ούτε τον Σπινόζα. Αυτό που επιτρέπει να βγει κανείς από την αμαρτία ενάντια στο ασυνείδητο που είναι η θλίψη, είναι μια αρετή που ορίζει ως χαρούμενη γνώση [gay sçavoir]. Ο Λακάν χαρακτήριζε τον εαυτό του «χαρούμενο, ακόμα και παιχνιδιάρη». Η γνώση του ψυχαναλυτή τον έκανε τόσο χαρούμενο ώστε να επιδίδεται στα κείμενα του σε καλαμπούρια που δεν είναι καθόλου του γούστου των πανεπιστημιακών.

Βεβαίως, η ορθογραφία που χρησιμοποιεί ο Λακάν για τη λέξη γνώση [sçavoir], μας προσκαλεί να διαβάσουμε ότι υπάρχει κάτι από το αυτό [ça], από την ενόρμηση, μέσα σ' αυτή τη γνώση που τον κάνει χαρούμενο όπως ένα παιδί, χαρούμενο [gay] με την κατάληξη y που προέρχεται από τα προβηγκιανά και τα γοθτικά όπου gaheis σημαίνει «ελεύθερος, ζωηρός, χειμαρρώδης». Σε ό,τι αφορά στο ç, δεν πρόκειται για ιδιοτροπία του Λακάν, αλλά για την αρχαία ορθογραφία της «γνώσης» [savoir], που προέρχεται από το λατινικό ρήμα scire, που βρίσκουμε στο *Scilicet* (scire licet: «επιτρέπεται να γνωρίζω»).

Τελικά, ο ορισμός που δίνει ο Λακάν στη χαρούμενη γνώση με κάνει να πιστεύω ότι είχε στο μυαλό του όχι τόσο την φιλοσοφία του Νίτσε, όσο την εύθυμη ποίηση των τροβαδούρων. Διότι, οι Επτά Τροβαδούροι (που στην πραγματικότητα δεν ήταν τροβαδούροι) ίδρυσαν στην Τουλούζη, την Τρίτη μετά τη γιορτή των Αγίων Πάντων του 1323 (χρονιά που επίσης αγιοποιήθηκε ο Θωμάς ο Ακινάτης), την πρώτη λογοτεχνική εταιρία της Ευρώπης, τη Συντροφιά της Χαρούμενης Γνώσης, γραμμένης sçavoir. Από το 1356 και μετά είχε την έδρα της στο Καπιτώλιο της Τουλούζης και το 1694 έγινε ακαδημία των Ανθεστηρίων, που ακόμα και σήμερα εδρεύει στο μέγαρο του Assézat και απονέμει δέκα άνθη σε διαγωνισμούς ποίησης: οκτώ χάλκινα (τη βιολέτα, την καλέντουλα, την αγριοτριανταφυλλιά, το κρίνο, την πρίμουλα, το γαρύφαλλο, τον ελίχρυσσο, τον νάρκισσο), ένα αργυρό (τη δάφνη) και ένα χρυσό (τον αμάραντο).

Το αληθινό αντικαταθλιπτικό, σύμφωνα με τον Λακάν, το μόνο που δεν κάνει το υποκείμενο λιποτάκτη του ασυνείδητου του είναι η χαρούμενη γνώση, εκείνη του ποιητή απ' το παράδειγμα του οποίου ο Λακάν προσκαλεί τον ψυχαναλυτή να διδαχθεί. Πρόκειται για τη γνώση τη χαρούμενη, την ελεύθερη και χειμαρρώδη γνώση της ηγλώσσας, εκείνη των στρεβλών λέξεων που δεν έχουν καθόλου να κάνουν με το λεξικό, όπου το ασυνείδητο βρίσκεται την ηχητική του ρίζα κι απ' τις οποίες ο ποιητής συλλέγει τον καλύτερο ανθό. Αλλά πώς; Όχι πέφτοντας με τα μούτρα βαθιά μέσα στο νόημα. Ούτε και χοροπηδώντας πάνω στο απολαμβάνειν του νοήματος. Αλλά περνώντας απ' αυτό το νόημα όσο πιο ξυστά γίνεται. Αγγίζοντάς το τόσο όσο χρειάζεται για να συλλέξει πετώντας τον ανθό, τη Χρυσή Βιολέτα της επιθυμίας: αυτή που έλαβε για πρώτη φορά στο αγώνισμα του λουλουδιού [joya], στις 3 Μαΐου του 1324 στο περιβόλι των Αυγουστίνων στα προάστια της Τουλούζης, ο ποιητής Arnaut Vidal de Castelnauudary που βραβεύτηκε για το σονέτο που είχε γράψει προς τιμήν της Παρθένου και επειδή ικανοποίησε το καθήκον του ευ λέγειν του τροβαδούρου, ονομάστηκε «διδάκτορας στη χαρούμενη επιστήμη». Ας του αποδοθούν τιμές!

Είθε να μπορούμε ακόμη να συλλέγουμε πετώντας πάνω απ' τον ανθό τη δική μας χαρούμενη επιστήμη! Ο αναλυτικός λόγος είναι μια gaya scienza [χαρούμενη επιστήμη]! Για να αντισταλέσουμε την όξινη ενόρμηση και τη θανατερή σιωπή της, η επιθυμία του αναλυτή οφείλει να κάνει να ακουστεί, μέσα απ' τη χαρούμενη σιωπή της, αυτό που προκαλεί το λέγειν.

Σας προτείνω λοιπόν να κάνουμε δικό μας αυτό το ερώτημα που θέτει ο Λακάν στο τέλος της Ομιλίας του στις ημερίδες για την παιδική ψύχωση: «Ποια χαρά βρίσκουμε μέσα σ' αυτό που είναι η δουλειά μας;» Ποια χαρά, *Welche Freude* βρίσκουμε, σας ρωτώ σχεδόν, σ' αυτό που είναι η δική μας δουλειά, όταν έχουμε επειγόντως να αντιμετωπίσουμε τα καταθλιπτικά λεχθέντα;».

Μπορεί, επίσης, κάποιος ν' ανατρέξει στο έργο του Φρανσουά Ραμπελέ [François Rabelais], *Γαργαντούας*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1988, σελ. 95-96.

²³Δες υποσημείωση 12.

²⁴Η λέξη *abjet* που κατασκευάζει ο Λακάν είναι μια σύμπτυξη (και όχι απλή σύνθεση) των λέξεων *abject* [απεχθές] και *objet* [αντικείμενο].

Ο όρος *abjet* που βρίσκουμε εδώ συναντάται, αρχικά, στην περίληψη του Σεμιναρίου που κάνει το 1971-1972 («Compte rendu du séminaire ...*Ou pire*», στο *Autres Écrits*, εκδ. Seuil, Παρίσι, 2001, σελ. 550). Παραθέτουμε: «Εγώ λέω ότι η γνώση επηρεάζει [affecte] το σώμα του όντος που δεν γίνεται ον παρά μόνο μέσα από λόγια, κι αυτό κατακερματίζοντας την απόλαυσή του, κομματιάζοντάς το, ώσπου να παράξει όσα εκπίπτουν κι από τα οποία φτιάχνω το (α), που διαβάζεται αντικείμενο μικρό α, ή καλύτερα *abjet*, δηλαδή αυτό που θα πουν όταν θα είμαι νεκρός, τότε που επιτέλους θα με ακούσουν, ή ακόμα, (φτιάχνω) το πρώτο (α)ίτιο της επιθυμίας του».

Ο Μισέλ Μπουσερού [Michel Bousseyroux], στο βιβλίο του *Penser la psychanalyse avec Lacan [Ας σκεφτούμε την ψυχανάλυση με τον Λακάν]*, εκδ. Erès, Τουλούζη, 2016, σελ. 87, μας λέει: «Τι είναι το *abject* [απεχθές]; Είναι αυτό που αποπνέει την αηδία, που προκαλεί την αποστροφή (από το λατινικό *abjectus* του ρήματος *abjicere*, αυτό που πετάμε μακριά μας, αυτό που πετάμε κατά γης)· εξού και η ιδέα του αποχωρισμού και της απομάκρυνσης. Αυτόν τον ορισμό δίνει ο επιστημολόγος φιλόσοφος Φρανσουά Νταγκονιέ [François Dagognet] στο βιβλίο του *Περί απορριμμάτων, περί αποβλήτων, περί του abject*. Αυτός ο μαθητής του Κανγκιλέμ [Canguilhem] ομοϊδεάτης του Ρεζίς Ντεμπρέ [Régis Debray] και της μεσολογίας του, έγραψε ένα αξιόλογο δοκίμιο «απεχθολογίας [abjectologie]», όπου προτείνει να εξερευνήσουμε την παραμελημένη επικράτεια των ασήμαντων ή άμορφων όντων, των παραγκωνισμένων ή εγκαταλειμμένων στην αποσύνθεση και τον θάνατο, σε αναζήτηση των σημαδιών ενός ανήκειν σ' αυτό που ονομάζουμε ον μέσα στο κατεστραμμένο, στο ξεχαρβαλωμένο, στο κομματιασμένο, στο βρώμικο, στο ρυπαρό, στο απορριμμένο, στο κονιορτοποιημένο, στο ρημαγμένο, στο ξινισμένο, στο αποσυντεθημένο, που έχει σκοπό να τα ανυψώσει από την αισχύνη και το όνειδος που τα χτυπά, κατασκευάζοντας αυτό που ονομάζει «οντολογία του ελάχιστου και του αποκηρυγμένου», ή επίσης «φιλοσοφία του σκουπιδοτενεκέ».

Και συνεχίζει (σελ.92): «Αν ο Λακάν το προσδιορίζει με το μικρό γράμμα α, το κάνει επειδή το εν λόγω αντικείμενο στη σωματική εισφορά της απόλαυσης, είτε πρόκειται για το στήθος, είτε για το σκύβαλο, είτε για το βλέμμα ή τη φωνή, είναι μια «ριζική αφαίρεση» που δεν αντιστοιχεί σε «τίποτα που να μπορούμε να σκεφτούμε» (Λακάν, Σεμινάριο *RSI*, μάθημα 21^{ης} Ιανουαρίου 1975, ανέκδοτο)».

²⁵Οι γαλλικές λέξεις *ennui* [ανία] και *unien* [ενωμ-ένος, εναδιαίος] αποτελούν αναγραμματισμό η μία της άλλης.

²⁶Η ιδιωματική γαλλική έκφραση *la bête-à-deux-dos* σημαίνει κτήνος με τις δύο ράχες, αναφέρεται στο ζευγάρι κατά την διάρκεια της σεξουαλικής πράξης, συγκεκριμένα στη λεγόμενη «ιεραποστολική» στάση.

²⁷Σ' αυτό το σημείο ο Λακάν χρησιμοποιεί μια σύνθετη λέξη που αποτελείται από το *coït* που σημαίνει συνουσία και το *itération* που σημαίνει επανάληψη. Βλέπε Κλωντ Αζέζ, [C. Hagège], Γάλλος γλωσσολόγος.

²⁸Ερνέστ Ρενάν [Ernest Renan] *L'avenir de la science*, υπάρχει σε pdf στο internet.

²⁹Για μια διεξοδικότερη ανάλυση του συγκεκριμένου σημείου, βλέπε το βιβλίο της Κολέτ Σολέρ *Η κατάρα του φύλου*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα, 2015, σελίδα 127.

³⁰Η περίφημη οικογένεια Φενουγιάρ είναι γαλλικό καρτούν του τέλους του 19ου αιώνα που εξιστορεί τις περιπέτειες της ομώνυμης οικογένειας. Η γνωστή ρήση του πατέρα Φενουγιάρ είναι: «Όταν ξεπεραστούν οι φραγμοί, δεν υπάρχουν πια όρια», ρήση που ο Λακάν μετατρέπει αναφερόμενος στις γυναίκες: «Όταν ξεπεραστούν οι φραγμοί, υπάρχουν τα όρια».

³¹Ο Κλωντ Λεβί-Στρως διαδέχτηκε τον Ανρί ντε Μοντερλάν στη Γαλλική Ακαδημία μετά την αυτοκτονία του τελευταίου. Κατά την ομιλία αποδοχής της έδρας του στην Ακαδημία, έπλεξε, όπως συνηθίζεται, το εγκώμιο του προκατόχου του. Επίσης, εδώ ο Λακάν αναφέρεται στο μυθιστόρημα του Μοντερλάν *Οι Εργένηδες*.

³²(Κολέτ Σολέρ «*Humanisation?*» [*Εξανθρωπισμός;*], εκδόσεις Editions du Champ lacanien, Παρίσι, 2014, σελ. 55 - 56.)

«Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο αναλυτής θέλει κάτι σχετικά με τον άλλο, τον αναλυόμενό του, κι ότι πασχίζει να περάσει αυτό το θέλω σε πράξη. Σ' αυτό εδώ το σημείο εισάγεται το ζήτημα των παλιανθρώπων [canailles] στην ψυχανάλυση και δεν είναι τυχαίο που ο Λακάν το ανέφερε απερίφραστα. Παλιάνθρωπος είναι εκείνος, σύμφωνα με τον ορισμό του, ο οποίος θέλει να παριστάνει τον Άλλο για κάποιον ή για κάποιους. Ενώ δηλαδή να αποφασίζει για την επιθυμία κάποιου. Συνεπώς, δεν πρέπει να συγχέουμε τον παλιάνθρωπο με τους αλήτες, τους ληστές, κτλ. Οι παλιάνθρωποι συγκαταλέγονται στις τάξεις των αξιοσέβαστων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η παλιανθρωπιά, γένους θηλυκού στα γαλλικά, απειλεί κάθε εκπαιδευόντα, από τους απλούς γονείς μέχρι τους διάφορους επαγγελματίες, οι οποίοι γλιτώνουν από την παλιανθρωπιά τους μόνο λόγω της αποτυχίας τους. Το ότι η επιθυμία είναι διαλεκτική και ως εκ τούτου υπόκειται σε διακυμάνσεις, δεν προϋποθέτει, πράγματι, ότι μπορεί κανείς να την κυβερνήσει. Το να εκπαιδεύεις είναι ένα αδύνατο, διότι ο ίδιος ο Άλλος δεν είναι κύριος της επιθυμίας του. Αποτέλεσμα: η εκπαίδευση μπορεί να επενεργεί, είναι, όμως, αδύνατο να ληφθεί το μέτρο της επιθυμίας που επενεργεί στο σημείο αυτό και είναι αδύνατο λοιπόν να προβλεφθούν τα αποτελέσματά της. Ο Λακάν εφάρμοσε την εν λόγω τοποθέτηση στα εγχειρήματα του Σαντ που ήθελε να εκπαιδεύσει την αρετή. Ο παλιάνθρωπος δεν είναι λοιπόν ούτε ο κύριος, ο οποίος σίγουρα επενεργεί, με αφετηρία του, όμως, ένα κύριο σημαίνον, δίχως να νοιάζεται για την επιθυμία του δούλου. Δεν είναι ούτε κυνικός, ο οποίος δεν έχει άλλο αίτιο από τον ίδιο του τον εαυτό, ενώ την δική του απόλαυση, ούτε υστερικός που σίγουρα θέλει να κάνει τον Άλλο να επιθυμήσει, μη στοχεύοντας όμως τον καθορισμό της επιθυμίας, το αντίθετο μάλιστα. Κι όσο για τον αναλυτή, στοχεύει πράγματι την ύπαρξη αποτελέσματος στην επιθυμία του αναλυόμενου, ένα αποτέλεσμα, όμως, αντίθετο από εκείνο που στοχεύει ο παλιάνθρωπος. Μπορούμε να διατυπώσουμε αυτή την αντίθεση ως εξής:

Για τον παλιάνθρωπο: A -----→ \$

Για τον αναλυτή: α -----→ \$

Ο αναλυτής προσανατολίζει τη θεραπεία, γνωρίζει όμως, οφείλει να γνωρίζει, ότι η επιθυμία

είναι ήδη προσανατολισμένη κι ότι το διακύβευμα είναι περισσότερο η αποκάλυψη εκείνου που την προσανατολίζει. Πρέπει να αρνούμαστε την ανάλυση στον κανάγια, έλεγε ο Λακάν. Το πρόβλημα είναι ότι δεν γνωρίζουμε εκ των προτέρων ποιος είναι παλιάνθρωπος και ποιος όχι, ποιος έχει κληρονομήσει μια επιθυμία παλιανθρώπου, διότι ο Λακάν θεωρούσε ότι αυτό κληρονομείται. Γιατί πρέπει να του αρνούμαστε την ανάλυση; Διότι, αρχικά, εάν η ανάλυση δεν καταφέρει να θεραπεύσει την παλιανθρωπιά του, αυτό σημαίνει ότι ένας παλιάνθρωπος θα βρεθεί σε θέση αναλυτή. Υπάρχουν περισσότεροι από δαύτους απ' ό,τι νομίζουμε, ο Λακάν τους είχε εντοπίσει στην Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρία, υπάρχουν όμως κι άλλοι. Εκείνο που ξέρουν να κάνουν καλύτερα είναι να αποτυγχάνουν στην κατεύθυνση της επιθυμίας. Μπορεί η ανάλυση να τους θεραπεύσει από την παλιανθρωπιά τους, στην περίπτωση αυτή όμως γίνονται κουτοί. Και πώς οφείλουμε να το κατανοήσουμε αυτό; Όταν ο Λακάν αναφέρθηκε στην κουταμάρα, ας θυμηθούμε τι είπε: το σημαίνουν είναι κουτό και στην ανάλυση λέμε κουταμάρες, δηλαδή σημαίνοντα, χωρίς να νοιαζόμαστε για το νόημά τους. Αναλυμένος, ένας παλιάνθρωπος θα έχει μάθει λοιπόν ότι όσο κουτό κι αν είναι το σημαίνον, είναι εκείνο που μας οδηγεί, δηλαδή τα ασυνείδητα σημαίνοντα που ενίστανται στο να μπορεί ο οποιοσδήποτε να τεθεί ως παράγοντας της επιθυμίας. Και τότε, θα είναι πιθανώς αρκετά κουτός ώστε να εμπιστεύεται αποκλειστικά το παιχνίδι των σημαινόντων, δια μέσω του ελεύθερου συνειρμού και να ξεχνά το άλλο αίτιο, εκείνο του αντικειμένου... αιτίου, καθώς κι εκείνο του λέγειν. Μ' άλλα λόγια, αποδεχόμενος την αδυναμία του, δεν θα πιστεύει πια στην αποτελεσματικότητα της πράξης και μπορεί να μαγεύεται από την ακρόασή του, όπως εκείνοι για τους οποίους μιλούσε ο Λακάν στην «Περίληψη της Πράξης» [Compte rendu de l'Acte].

³³Ο Νικολά Μπουαλώ ήταν Γάλλος ποιητής και κριτικός λογοτεχνίας. Έγραψε την *Ποιητική Τέχνη*, στην οποία εξέφρασε μια αισθητική διδασκαλία βασισμένη στη λατρεία της φύσης και της λογικής, καθώς και στη μίμηση των αρχαίων.

³⁴(Κολέτ Σολέρ *Η κατάρα του φύλου*, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα, 2015, σελ. 92. Η μετάφραση είναι ελαφρώς τροποποιημένη.)

«[...] Και μετά (ο Λακάν) επαναφέρει την ιστορία του Μπουαλώ ο οποίος διέδιδε έναν μύθο που τον αφορούσε και σύμφωνα με τον οποίο μια αρσενική χήνα του είχε, υποτίθεται, φάει το πέος όταν ήταν μικρός.

Πράγματι, ο Μπουαλώ στη ζωή του απέφευγε παραδειγματικώς τις γυναίκες. Άλλος ένας που ακολουθούσε την *Ηθική του εργένη*, πιθανότατα· το σχόλιο του Λακάν ήταν ότι ο Μπουαλώ διέδιδε φήμες ώστε οι άνθρωποι να εξαπατώνται, δηλαδή να τις πιστεύουν. Και συνεχίζει ο Λακάν μ' έναν στίχο του Μπουαλώ: «Δεν υπάρχει διαβάθμιση απ' το μέτριο στο χείριστο» (βλέπε υποσημείωση 34). Ο Λακάν το σχολιάζει λέγοντας ότι πρόκειται για ευφυολόγημα· μετά κι απ' αυτό, λογικό είναι κανείς να μην καταλαβαίνει τίποτα. Ας προσπαθήσουμε λοιπόν να δούμε πού βρίσκεται το ευφυολόγημα: ελλείψει διαβάθμισης (συγκριτικού βαθμού), το χείριστο δεν θα ήταν χειρότερο από το μέτριο, ή το μέτριο καλύτερο από το χείριστο; Αν το τοποθετήσουμε τώρα στο πλαίσιο των συμφραζομένων και το εφαρμόσουμε στην *κακολογία* (όρος από την αρχαία ελληνική, η κακώς ειπωμένη, η ελλιπούς λογικής συνοχής έκφραση) του πέους που φagώθηκε, αυτό υπονοεί ότι είτε φagώθηκε είτε όχι, το ίδιο κάνει, γιατί η χήνα του ευνουχισμού ισχύει για όλους έτσι κι αλλιώς! Αντιλαμβανόμαστε, πράγματι, το χιούμορ εδώ, καθώς επίσης, αναδρομικά, ότι το καλό που προαναφέραμε, εκείνο που καταλόγισα στην ευτυχία, που σημαίνει φαλλική επιτυχία, αυτό το ίδιο καλό λοιπόν βλέπουμε ότι προξενεί την ...κομμενοχή! Κι αυτό συμβαίνει γιατί δεν παραχωρεί κάτι παραπάνω από μια ικανοποίηση η οποία είναι πάντοτε ανεπαρκής, μερική, ξένη προς την πληρότητα».

³⁵Στο τέταρτο, τέλος, Άσμα, ο Μπουαλώ δίνει γενικές συμβουλές προς τους επίδοξους μνηστήρες της γραφής, «γειώνει», θα λέγαμε, όσους φιλοδοξούν να γράψουν χωρίς να

διαθέτουν το ταλέντο διατυπώνοντας τον «ευεργετικό» –για όσους το αντιληφθούν εγκαίρως– κανόνα: «Σε όλες τις άλλες τέχνες υπάρχουν διαβαθμίσεις / μπορεί κανείς να κατέχει φιλότιμα τη δεύτερη θέση / μα στην επικίνδυνη τέχνη της συγγραφής και της ποίησης / δεν υπάρχουν βαθμίδες απ' το μέτριο στο χείριστο» (στ. 29-32). Αναφέρεται, τέλος, στις προϋποθέσεις της κριτικής –στον «σταθερό και σωτήριο κριτή»– και εγκωμιάζει –χωρίς να τον κατονομάζει– τον «φωτισμένο ηγεμόνα» με τη «σοφή πρόνοια», δηλαδή τον Λουδοβίκο, στην αυλή του οποίου, κατά τη συνήθεια των καλλιτεχνών της εποχής, έζησε και δημιούργησε.

³⁶Η γαλλική λέξη *la monte* παραπέμπει στη σεξουαλική πράξη και στο ιππεύω.

³⁷(Κολέτ Σολέρ, *Lacan, l'inconscient réinventé* [Λακάν, η εκ νέου επινόηση του ασυνειδήτου], εκδ. Presses Universitaires de France, Παρίσι, 2009, σελ. 152 – 156).

«Δεν χρησίμευε σε τίποτε».

Στο ερώτημα: «Τι ήταν λοιπόν αυτή η γυναίκα γι' αυτόν τον άντρα;», ο Λακάν απάντησε: «Δεν χρησίμευε σε τίποτε. Ο Τζους τοποθέτησε τη Νόρα στη θέση της εκλεκτής γυναίκας μόνο δια μέσω μιας μεγάλης υποτίμησης» (Ζ. Λακάν, *Το σίνθωμα*, εκδόσεις Seuil, Παρίσι, 2005, σελ. 84).

Αξίζει εδώ να εξηγηθεί ο όρος «υποτίμηση». Φαίνεται πως αντιτίθεται σε όλα τα αποδεικτικά στοιχεία που διαθέτουμε για την εκτίμηση που έτρεφε ο Τζους για τη Νόρα, καθώς επίσης και στο προφανές γεγονός ότι την χρησιμοποίησε καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Σύμφωνα με τον Λακάν, ο όρος «υποτίμηση» όμως, όταν πρόκειται για γυναίκα, δεν περιγράφει τη ναρκισσιστική ελαχιστοποίηση των ιδιαίτερων αρετών του προσώπου. Ο όρος στοχεύει τη λειτουργία της ως γυναίκα, σε μια εποχή στην οποία ο Λακάν κατασκεύασε την τοποθέτηση μιας γυναίκας-σύμπτωμα του άνδρα, που σημαίνει: σώμα εμπλεκόμενο στην απόλαυση ενός άλλου σώματος, όπως άλλωστε το διευκρινίζει στη δεύτερη του διάλεξη για τον Τζους. Σίγουρα ο καθένας μας ενδιαφέρεται πάρα πολύ για το σύμπτωμα που υπηρετεί την απόλαυση. Αυτό δεν εκτιμάμε περισσότερο στην πραγματικότητα, αν και καμιά φορά εις βάρος μας, εις βάρος του εγώ μας; Μ' άλλα λόγια, η Νόρα δεν του χρησιμεύει στη φαλλική του συγκρότηση, δεν είναι εκείνη που του την εξασφαλίζει, δεδομένου ότι ο ίδιος χρησιμοποιεί τη γραφή του γι' αυτό.

Εκείνο που εμμέσως εμπεριέχει η τοποθέτηση του Λακάν, η θέση του, είναι πως το να εκτιμά κανείς μια γυναίκα σημαίνει να την ανυψώνει στο επίπεδο του συμπτώματος –δηλαδή να τη θέτει υπό την υπηρεσία της απόλαυσης. Η συγκεκριμένη τοποθέτηση μπορεί να ακούγεται σαν εκτός τόπου και χρόνου σε μια εποχή όπου η ναρκισσιστική διεκδίκηση αναγνώρισης και ισοτιμίας βρίσκεται στο απόγειό της. Ερώτημα: ενώ άνδρες και γυναίκες μπορούν να είναι ισότιμοι σε πολλά πράγματα, σε όλα τα πράγματα, ακόμα, αναφορικά με την κοινωνική πραγματικότητα, έχει όμως αυτή η ισοτιμία κάποιο νόημα σε σεξουαλικό επίπεδο; Ορισμένοι θα ήθελαν να το πιστεύουν αυτό σήμερα και αγωνίζονται προς αυτή την κατεύθυνση, είναι γνωστό, πάντοτε όμως πληρώνοντας το τίμημα της απάρνησης του ασυνειδήτου. Στο σημείο αυτό, κατά περίεργο τρόπο, ο Λακάν, ο οποίος βρισκόταν πάντοτε στο ίδιο μήκος κύματος με την εποχή του, δεν συμφωνούσε και υποστήριζε την αναντιστοιχία των δύο φύλων ως προς την απόλαυση, όχι την ισοτιμία τους.

Ο Τζους, που βρισκόταν πέρα απ' όλες τις προκαταλήψεις της εποχής του, εκτίμησε τη Νόρα, την απλότητά της, τις αρετές της, την τιμιότητά της, τον φαντεζί χαρακτήρα της, την ευελιξία της στη ζωή, αλλά δεν την τοποθέτησε κατά τρόπο που να εξυπηρετεί ένα σύμπτωμα απόλαυσης, γεγονός που θα σήμαινε ότι θα την εκτιμούσε ως ...γυναίκα. Το δικό του το σύμπτωμα ήταν η γραφή του και προκειμένου να απολαμβάνει απ' το γράμμα και το γράμμα ν' αποτελεί γι' αυτόν ονοματοδοσία (*nomination*), δεν περνούσε από το σώμα της Νόρας. Αρκούσε που η Νόρα τον συνόδευε, τίποτε άλλο.

Η εξορία από τη διάφυλη σχέση λαμβάνει στον Τζους ιδιαίτερη μορφή την οποία ο Λακάν

διέγινωσεν στην παράδοση της 13ης Ιανουαρίου 1976. Σχολιάζοντας το κείμενο *Οι εξόριστοι* (στα αγγλικά *Exiles*), λέει πως «κατά τη βασιλεία της Νόρας», παραθέτω, «η προσέγγιση εκείνου που αποτελεί το κεντρικό σύμπτωμα του Τζόους [...] είναι πως δεν υπάρχει κανένας λόγος ώστε εκείνος (ο Τζόους) να θεωρεί μια γυναίκα ανάμεσα σε άλλες, ως τη γυναίκα του. Εκ των πραγμάτων, ο Τζόους, ευθύς εξ' αρχής, είχε δηλώσει στη Νόρα ότι ποτέ δεν θα γινόταν η γυναίκα του υπό την έννοια ότι ποτέ δεν θα την παντρευόταν και ότι, μ' άλλα λόγια, ποτέ δεν θα ξεστόμιζε την υπόρρητη (υπονοούμενη) φράση «Είσαι η γυναίκα μου». Και πώς να γινόταν αυτό άραγε όταν ο ίδιος δεν θεωρούσε τον εαυτό του ως έναν άντρα μεταξύ άλλων, πώς θα μπορούσε να θεωρήσει αυτή τη γυναίκα ως την εκλεκτή, τη μοναδική, τη δική του, κάτι που θα αποτελούσε μια τυπική λύση οιδιπόδειου άντρα –μ' άλλα λόγια μια λύση πατρο-(δια)στροφική;

Του πήγαινε γάντι ...

Αυτός είναι άλλωστε κι ο λόγος που ο Λακάν έκανε το σχόλιο ότι εκείνη του πήγαινε γάντι. Το σύμπτωμα όμως, όποια κι αν είναι τα πλεονεκτήματα απόλαυσης που προσφέρει, ποτέ δεν μας πάει γάντι, περισσότερο μάλλον τοποθετείται κάθετα προς αυτό, εμπερικλείοντας πάντα την άβολη και ασυγκράτητη διάσταση του ασυνειδήτου. Κι έπειτα, είναι γνωστό τοις πάσι ότι η εκτίμηση της οποίας μπορεί να χαίρει μια γυναίκα σε θέση συμπτώματος δεν ευνοεί, κατά τ' άλλα, σε καμία περίπτωση τη γαλήνη των ζευγαριών.

Με την συγκεκριμένη έκφραση, ο Λακάν τόνισε τη λειτουργία του Εικονοφαντασιακού, ενώ ο ορισμός του συμπτώματος υπογραμμίζει περισσότερο το δέσιμο του Πραγματικού και του Συμβολικού.

Ο Λακάν συχνά χρησιμοποίησε την αναφορά του γαντιού που πρέπει κανείς να αναποδογυρίσει, ώστε το γάντι του δεξιού χεριού να ταιριάζει μ' εκείνο του αριστερού. Την αναφορά αυτή τη δανείστηκε από τον Εμμανουήλ Καντ. Το εν λόγω αναποδογύρισμα παρουσιάζει το ενδιαφέρον της ακύρωσης, και ως εκ τούτου, της ανάδειξης της ασυμμετρίας που εμπεριέχει η ίδια η κατοπτρική σχέση, η οποία εκδηλώνεται μέσω της αντιστροφής της δεξιάς με την αριστερή πλευρά στον καθρέφτη και απ' όπου απορρέει ότι, παρά τα φαινόμενα, η εικόνα που αντικατοπτρίζεται (το είδωλο) δεν είναι ταυτόσημη με το πρωτότυπό της. Το αναποδογύρισμα του γαντιού ακυρώνει την εν λόγω διαφορά (το δεξί γάντι ταιριάζει με το αριστερό), εκτός κι αν, σημειώνει ο Λακάν, το γάντι έχει ένα κουμπί, κάτι που ο Καντ αμέλησε, γιατί, στην περίπτωση αυτή, το κουμπί που βρισκόταν στην εξωτερική πλευρά θα βρεθεί στο εσωτερικό του αναποδογυρισμένου γαντιού. Επιστροφή λοιπόν της διαφοράς μεταξύ του υποκειμένου και του κατοπτρικού του αντικειμένου! Δεν θα παραξενευτούμε που ο Λακάν παρομοίωσε το εν λόγω κουμπί με την κλειτορίδα κι ως εκ τούτου, με τη φαλλική αναντιστοιχία.

Την 10η Φεβρουαρίου 1976, ο Λακάν σημειώνει πως εκείνο που «επιβιώνει απ' τη διάφυλη σχέση είναι η γεωμετρία εκείνη στην οποία αναφέρθηκα σχετικά με το γάντι. Αυτό είναι ό,τι έχει απομείνει ως υποστήριγμα της σχέσης στο ανθρώπινο είδος». Δεν πρόκειται λοιπόν εδώ μόνο για τον Τζόους, αλλά για όλους. Η συγκεκριμένη ανάπτυξη έχει τη σημασία της γιατί συμπληρώνει την τοποθέτηση του συμπτώματος ως λειτουργίας του γράμματος, $f(x)$, απόλαυση του γράμματος του ασυνειδήτου μεταξύ Συμβολικού και Πραγματικού που επιτρέπει στον Λακάν να βεβαιώσει: «Κάνουμε έρωτα με το ασυνείδητό μας». Η γεωμετρία του γαντιού επανεισάγει τη συνεκτίμηση του εικονοφαντασιακού των σωμάτων. Αλλά... συνήθως υπάρχει το κουμπί.

Ως εκ τούτου, αντιλαμβάνεται κανείς το νόημα της έκφρασης «του πάει γάντι» η οποία, κάνοντας την υπόθεση πως δεν υπάρχει κουμπί, υπογράφει την ακύρωση της ετερογένειας μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου –δεδομένου ότι η εικόνα αποτελεί το πρώτο αντικείμενο– ετερογένεια την οποία ο ίδιος ο καθρέφτης διατηρούσε. Η έκφραση αναδεικνύει μια σχέση στην οποία όχι μόνο απουσιάζει ο έτερος, ό,τι σήμερα ονομάζουμε «μη όλο», αλλά και στην οποία η ίδια η εικονοφαντασιακή αναντιστοιχία ξεπερνιέται –το γάντι δεν έχει

κουμπί. Γι' αυτό, άλλωστε, αναφερόμουν σε εξάρτηση. Θα μπορούσα να επικαλεστώ ένα είδος αντικειμενότροπου μεταβατισμού –πιθανώς όχι αμοιβαίου, δεν γνωρίζουμε τι ήταν αυτός για εκείνη– που όμως δημιούργησε στη Νόρα μεγάλες υποχρεώσεις, απ' τη στιγμή που η ίδια έδωσε τη συναίνεσή της. Όχι μόνο την υποχρέωση να αντέχει την άθλια ζωή που της επέβαλε, την υποχρέωση να τον υπομένει, να υπομένει τα καπρίτσια του, τις συνεχείς μετακομίσεις, για παράδειγμα, αλλά, επιπλέον, την υποχρέωση να τον θωρεί με αποκλειστικότητα και να τον θωρεί μάλιστα με το μάτι που ο ίδιος θωρούσε τον εαυτό του, ακυρώνοντας την σχίσση ματιού και βλέμματος. Το γεγονός αυτό το αντιλαμβάνεται κανείς εάν διαβάσει την επιστολή που ανέφερα όπου ο ίδιος παραπονιόταν, στη γέννηση του Τζιόρτζιο, για το μάτι που δεν τον θωρεί ως καλλιτέχνη.

Εξόριστος απ' την τυπική συμπωματική σχέση με μια γυναίκα, μήπως ο Τζόους ανήγαγε τη Νόρα στο θεό της ζωής του; Σε καμία περίπτωση, είναι άλλωστε ξεκάθαρο πως η Νόρα δεν αποτελούσε για τον Τζόους ό,τι αποτελούσε ο θεός για τον Σρέμπερ. Εάν υπάρχει ένα στοιχείο προφανέστατο στον δεσμό τους, αυτό είναι πως εκείνη δεν διέθετε λόγο. Όχι ότι ήταν φιμωμένη, αλλά ό,τι έλεγε δεν είχε καμία σημασία. Δεν υπάρχει τίποτε στον Τζόους που να μοιάζει μ' ένα «η γυναίκα μου λέει πως ...». Γιατί άραγε; Η υπόθεσή μου είναι η εξής: εάν δεν υπάρχει φαλλική ένσταση η οποία, κλασικά, ν' αντιτίθεται στη διάφυλη σχέση, υπάρχει εκείνο που θα ονομάσω εγωτική ένσταση, για να ακουστεί εδώ το αμφίσημο μεταξύ του εγώ-σύμπτωμα, βέβαια, και της σημασίας της λέξης εγωτικός στα γαλλικά. Η ίδια ένσταση αποτελούσε εμπόδιο στο να νομίζει πως ήταν ο σωτήρας, το έχω ξαναπεί, και έφερε αντίρρηση στο να εδραιωθεί η Νόρα σε μια θεοποιημένη θα μπορούσα να πω θέση: η Νόρα δεν ήταν ο θεός του Τζόους.

Ας εκφράσουμε εδώ την ιδιαιτερότητα του Τζόους: η μη-σχέση, η οποία είναι δομική, του αποκαλύφθηκε, ενώ είναι συνήθως κεκαλυμμένη για τον καθένα μας από τη συμπωματική σχέση, τόσο καλυμμένη μάλιστα που χρειάζεται το σύνολο της ψυχαναλυτικής επεξεργασίας για να παραχθεί η εν λόγω τοποθέτηση, δεδομένου ότι δεν μαθαίνεται στα βιβλία. Χρειάστηκε ο Εγωτικός Τζόους ώστε η βασιλεία της λατρεμένης, αντί να καλύψει τη μη-σχέση, έστω και για ένα διάστημα, όπως συμβαίνει συνήθως, να την αποκαλύψει.

Τι απέμενε λοιπόν που να προσομοιάζει με σχέση εάν αυτή η γυναίκα δεν ήταν ούτε η μία του συμπτώματος, ούτε ο θεός της ζωής του; Κι απαντώ, συμπεραίνοντας: ένα γάντι που ακυρώνει την αναντιστοιχία. Πράγματι, αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια περίεργη σχέση, ελάχιστα σεξουαλική, που ανάγεται στη γεωμετρία του εικονοφαντασιακού περιβλήματος – γεωμετρία η οποία κανονικά δένεται με το σύμπτωμα της απόλαυσης. Ως γάντινο περίβλημα, η Νόρα αποτέλεσε το εικονοφαντασιακό συμπλήρωμα του ασώματος ego του Τζόους.

Κι εδώ ο Τζόους καταδεικνύει δια της άρνησης την αληθινή λειτουργία του πατέρα ως απαραίτητη προϋπόθεση και «μοντέλο» του έμφυλου, θεμελιώδους συμπτώματος.

³⁸ (Μπ. Νομινέ [Bernard Nominé] *Le présent du présent, essai psychanalytique sur le temps* [Το παρόν του παρόντος, ψυχαναλυτικό δοκίμιο για τον χρόνο], εκδ. Éditions Nouvelles du Champ lacanien, Παρίσι, 2020, σελ 55-56).

«Μένει να μάθουμε γιατί ο Λακάν διατυπώνει αυτό το αντικείμενο a ως « $a-t$ » [ατέ] που φέρει την πιθανή αμφισημία της επίσπευσης [hâte, ατ] και του αθεϊσμού [athé, ατέ].

Η ερμηνεία οφείλει να είναι σβέλτη για να ικανοποιήσει το διαμεσοδάνειο [entreprêt], λέει ο Λακάν στην *Τηλεόραση*. Το entre-prêt είναι μια παλαιότερη λέξη που χρησιμοποιούνταν για να χαρακτηρίσει την ερμηνεία που τοποθετείται ανάμεσα σε δύο γλώσσες. Δηλαδή, η ερμηνεία στοχεύει το διάστημα ανάμεσα στο Σ_1 και το Σ_2 . Η ερμηνεία οφείλει να αφήνει μετέωρη την κοινή απάντηση Σ_2 που κανονικά έρχεται μετά το Σ_1 , μ' αυτή την έννοια επικαλείται ο Λακάν την επίσπευση. Η ερμηνεία οφείλει να είναι σβέλτη, όπως το ευφυολόγημα, ώστε να αφήσει να χάσει, για μια στιγμή, το διάστημα που υπάρχει ανάμεσα σ' ένα πρώτο σημαίνον και τη σημασία που προκύπτει απ' το δεύτερο σημαίνον. Όλη η

ψυχανάλυση βρίσκεται εκεί, σ' αυτόν τον μετέωρο χρόνο ανάμεσα στα σημαίνοντα, ο οποίος επιτρέπει στο υποκείμενο, που σπεύδει να απελευθερωθεί, να αποστασιοποιηθεί από τα σημαίνοντα του Άλλου, και άρα να αποχωριστεί από τη σημασία που το αλλοτριώνει στον Άλλο, μ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να αντιληφθούμε την έμμεση αναφορά στον αθεϊσμό».

³⁹(Μισέλ Μπουσερού [Michel Bousseyroux] *Figures du pire. Logique d'un choix, éthique d'un pari* (Dante, Hölderling, Beckett, Blanchot, etc.) [Φιγούρες του Χείριστου. Λογική μιας επιλογής, ηθική ενός στοιχήματος (Δάντης, Χέλντερλιν, Μπέκετ, Μπλανσό, κτλ)], εκδόσεις Presses universitaires du Mirail, Τουλούζη, 2000, σελ. 236 – 239.)

«Το διαμεσοδάνειο από την απώλεια στο χείριστο.

[...] Η ερμηνεία είναι της τάξης του διαμεσο-δανεισμένου. Δανείζεται εκείνο που είναι σβέλτο (στα λατινικά *praesto*, παράγωγα του οποίου στα γαλλικά είναι οι λέξεις *preste* και *prêt*, σβέλτος και δάνειο, αντίστοιχα) εκείνο που ως σημαίνουν είναι του χεριού μας, στη διάθεσή μας, από όσα ο αναλυόμενος θέλει να πει. Η ερμηνεία οφείλει να είναι σβέλτη, γιατί η εκφορά της οφείλει να αιφνιδιάσει τον Άλλο όπου το εν λόγω δάνειο είναι αποδοτέο. Το διακύβευμα της απόκρισης που γίνεται «ευθύς αμέσως» είναι να αιφνιδιαστεί, ει δυνατόν, εκείνο που δεν σκέφτεται, που δεν λογαριάζει: το ασυνείδητο.

Οι τελευταίες γραμμές αυτού του κειμένου θα μας χρησιμεύσουν ως φάρος για να διατηρήσουμε τη ρότα μας προς το χείριστο, προς το οποίο μας οδηγεί το αντικείμενο της ψυχανάλυσης:

«Η ερμηνεία οφείλει να είναι σβέλτη για να ικανοποιήσει το διαμεσοδάνειο. Από 'κείνο που επιβιώνει από την καθαρή απώλεια σε εκείνο που δεν ποντάρει παρά μόνο απ' τον πατέρα στο χείριστο».

Η συγκεκριμένη πρόταση υπογραμμίζει ευθύς αμέσως την απάντηση που δίνει ο Λακάν στο ερώτημα του Ζακ-Αλλέν Μιέρ σχετικά με το στυλ του, όπου τον προσκαλούσε να τσιγκλήσει την αλήθεια της φράσης «ό,τι αντιλαμβάνεται κανείς καλά, το εκφράζει καθαρά». Τοποθετούμενος αντιθετικά ως προς το σημαίνόμενο του λέγειν του Μπουαλώ, ο Λακάν προβαίνει σε μια αποκατάσταση λέγοντας πως «ό,τι εκφράζεται καλά, το αντιλαμβανόμαστε καθαρά» -θέλοντας να πει ξεκάθαρα ότι «τα πράγματα παίρνουν το δρόμο τους». Ναι, αλλά για να βρει κανείς τα κατατόπια του σ' αυτό τον δρόμο, προσθέτει, πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον η υπόνοια του «τι θα πει ευνουχισμός». Κάτι που δεν είναι τόσο ξεκάθαρο σε σχέση με όσα διατυμπάνιζε ο Μπουαλώ, αφήνοντας «ξεκάθαρα» να ακουστεί, ώστε να μας παραπλανήσει, δηλαδή να τον πιστέψουμε, ότι μια μέρα μια αρσενική χήνα του είχε φάει το πέος. Τα καθαρά λόγια δεν αποτελούν απαραίτητα ευ-λέγειν, το οποίο εκφέρεται καλά μόνο όταν εκείνο που γίνεται αντιληπτό καθαρά –λογικά δηλαδή– διανύσει τον δρόμο του βάσει των συνεπειών του. Τα δήθεν ξεκάθαρα λόγια δεν αποκλείουν να εγκατασταθεί το «κακοειπωμένο μέσα στο φημισμένο «ένο» του», χωρίς να μπορεί κανείς να θεσπίσει τονική διαβάθμιση σ' αυτή την πορεία που πάει από το λασπώδες μέτριο προς τη γη της σκιάς του χείριστου!

Παρ' όλο που φαίνεται πως ο Λακάν δανείστηκε το χείριστο από τον Μπουαλώ, αυτό δε συνέβη για να αποδώσει τα διαπιστευτήρια στο απόφθεγμα του Μπουαλώ αναφορικά με την ποιητική Τέχνη: «Στην επικίνδυνη τέχνη της συγγραφής και της ποίησης / δεν υπάρχουν βαθμίδες απ' το μέτριο στο χείριστο». Αντιθέτως μάλιστα, βαθμίδες υπάρχουν, απ' το κακοειπωμένο, απ' το να λες λόγια κακά, στο χείριστο του κακοειπωμένου που είναι το χείριστο λέγειν (*dire pire*).

Το κακώς ειπωμένο δεν σημαίνει συκοφαντία που μεταφέρει ψεύδη. Σημαίνει απολαμβάνω το αληθινό στο μέτρο που λέγεται. Κακολέω ώστε να αναλογιστείς πάνω σ' αυτό το καλοφτιαγμένο κακοειπωμένο της αλήθειας που ξέρεις. Και απολαμβάνοντας να λέμε το αληθινό καταλήγουμε να λέμε χειρότερα, χειρότερα απ' όσα ... δεν υπάρχουν (η διάφυλη σχέση δηλαδή).

Το χείριστο λοιπόν συνδέεται άρρηκτα με το λέγειν. Ο Λακάν, όμως, έρχεται να πει πως υπάρχει μια διαδρομή μεταξύ απώλειας και χείριστου. Απ' το ένα στο άλλο οφείλει κανείς να αντιληφθεί ξεκάθαρα τι συνιστά τη διαδρομή. Και δεν υπάρχει ελπίδα καμιά να φωτιστεί αυτή η διαδρομή, αν δεν είναι κανείς σβέλτος, έτοιμος να ικανοποιήσει το διαμεσοδάνειο.

Η λέξη διαμεσοδάνειο στα γαλλικά είναι μια λέξη που δεν χρησιμοποιείται. Θα πρέπει να ψάξει κανείς στο λεξικό του Φυρετιέρ (Furetière) ή του Τρεβού (Trénou) για να βρει το ίχνος της στον 18ο αιώνα. Το λεξικό Λιτρέ (Littre) παραθέτει μόνο το αυτοπαθές ρήμα «διαμεσοδανείζομαι». Υπάρχει κάτι της τάξης του μισοκαμωμένου στο να αλληλοδανειζόμαστε, είτε πρόκειται για μια σκέψη, μια ομιλία, ένα συναίσθημα, είτε για μια φωνή (το να δανείζεις τη φωνή σου σημαίνει να δεσμεύσαι σε κάτι). Αλλά αυτό που οφείλει κανείς να «ακούσει», εδώ, είναι η αμφισημία (οι Γάλλοι λένε *prêter à équivoque* –κυριολεκτικά δάνειο προς αμφισημία, δηλαδή διαθέσιμο ώστε να την δημιουργήσει) σ' αυτό το αναμεταξύ, μεταξύ «εκείνου που παραμένει» και «εκείνου που δεν στοιχηματίζει παρά μόνο από», μεταξύ εκείνου που δεν αφορά ένα διάστημα ανάμεσα σ' εσάς και σ' εμένα, αλλά περισσότερο ένα διάστημα απ' το κακό στο χείριστο.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι το διαμεσοδάνειο διακυβεύεται μεταξύ, αφενός, της επανάληψης (εκείνου που εξακολουθεί να υφίσταται) ως φέρουσα μια καθαρή απώλεια και αφετέρου, της μεταβίβασης ως το στοιχείο εκείνο που δεν στοιχηματίζει στον Άλλον παρά μόνο απ' τον πατέρα στο χείριστο, δεδομένου ότι ο αλγόριθμος της μεταβίβασης ισοδυναμεί με το να στοιχίζεις (εξού και το στοίχημα) ένα οποιοδήποτε σημαίνουν μ' ένα άλλο. Ή θα μπορούσαμε, επίσης, να πούμε ότι δημιουργεί ένταση μεταξύ δύο τροπικών λέγειν που οδεύουν από την αναγκαιότητα μιας απώλειας προς τη δυνατότητα του χείριστου. Ακόμα και απ' το αναπόφευκτο της απώλειας προς το ενδεχόμενο του χείριστου: δύο δεοντικές τροπικότητες που έχουν να κάνουν με το μέλλον και ως εκ τούτου, με τον υποθηκευμένο χρόνο της απόλαυσης. (Αναφορά στον Gardies J.-L., *Essai sur la logique des modalités*, P.U.F., coll. «Philosophie d'aujourd'hui», 1979, σελ 56 και 101).

Το αναπόφευκτο είναι εκείνο που δεν μπορεί να μην λάβει χώρα σε όλα τα μελλοντικά σενάρια που δύναται κανείς να σκεφτεί και το ενδεχόμενο είναι εκείνο που μπορεί και να μη συμβεί στο μέλλον. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μήπως θα έπρεπε να διαμεσο-δανειζόμαστε μεταξύ εκείνου που επιβιώνει μόνο με τίμημα μια αναπόφευκτη απώλεια απόλαυσης και εκείνου που δεν μπορεί να ζυγιαστεί μέσα στον Άλλο της μεταβίβασης παρά μόνο με το ενδεχόμενο ρίσκο του χείριστου.

Κατά βάθος, εκείνο που διακυβεύεται αποκλειστικά από τον πατέρα στο χείριστο δεν είναι τίποτα λιγότερο από το στοίχημα του υποκειμένου του σημαίνοντος, όπως αυτό εγγράφεται από το βέλος που πάει από το S_1 στο S_2 . Γιατί το χείριστο να βρίσκεται απ' την πλευρά αυτού του S_2 ; Διότι μπορεί και να μην υπάρχει και στη θέση του να υπάρχει μόνο ένα κενό σύνολο, μια τρύπα. Διότι η σημαίνουσα εμπλοκή $S_1 \rightarrow S_2$ δεν υπάρχει ως τέτοια: οφείλουμε να κατανοήσουμε το S_2 ως ένα «μιλάει άραγε γι' αυτούς τους δύο; (ΣτΜ: της διάφυλης σχέσης)» (Ζ. Λακάν, Σεμινάριο ΧΧ, *Ακόμη*, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 2011, σελ. 321) και η λακανική υπόθεση του υποκειμένου του σημαίνοντος εξαρτάται κι αυτή απ' το ερώτημα εκείνο που λανθάνει στο εξής άλλο ερώτημα: είναι ταυτόσημη η ομιλία μου μ' εκείνα στα οποία αναφέρεται;

Γι' αυτό το λόγο, ο Λακάν καταλήγει να πει στο σεμινάριο *Ακόμη* ότι τα αποτελέσματα του ασυνειδήτου ως μιλημένη γνώση που έχει τη φωλιά της στην ηγλώσσα, την οποία μιλάμε χωρίς να γνωρίζουμε ότι εμείς είμαστε που είμαστε μιλημένοι, υπερβαίνουν «κατά πολύ αυτό που μπορεί κανείς να εξηγήσει μέσα από το γλωσσικό σύστημα» (ίδιο, σελ. 323) μέσω μιας άρθρωσης τύπου $S_1 \boxtimes S_2$. Η εν λόγω υπέρβαση μπορεί να διατυπωθεί βάσει μιας λειτουργίας, επονομαζόμενης του σμήνους, του βοώντος σμήνους του S_1 : $S_1 (S_1 (S_1 (S_1 \rightarrow S_2)))$.

Ηγλώσσα, ως κωδικοποίηση μιας σειράς από πολλά ένα που καλούνται ν' αποτελέσουν το σήμα ενός υποκειμένου, διαμορφώνει ένα σμήνος το οποίο, όχι μόνο διασφαλίζει την

συνουσία του υποκειμένου με τη γνώση, αλλά είναι και η αφετηρία της εγκαθίδρυσης του σημαίνοντος Ένα, το οποίο παραμένει «αναποφάσιστο», στο επίπεδο της ομιλίας, μεταξύ του φωνήματος, της λέξης, της πρότασης, ακόμη και όλης της σκέψης. Αναποφασιστικότητα επί του ενσαρκωμένου Ενός μέσα στην ηγλώσσα, για το οποίο μόνο το λέγειν μπορεί να αποφασίσει: απ' αυτό το σημείο και μετά πρέπει να τοποθετείται η απαίτηση του διαμεσοδάνειου.

Διότι αυτό το σημείο στοχεύει και η παρέμβαση του αναλυτή. Εκεί όπου, σε ευήκοα ώτα, η απόλαυση εμφανίζεται μέσα στην πιο κοινότοπη ομιλία, απόλαυση η οποία δεν έχει σχέση με τη σεξουαλική απόλαυση παρά μόνο με τη μορφή μιας μέγιστης απρέπειας, ενός *non decet*».